

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра української мови

Світлана Бузько

РЕДАГУВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Навчальний посібник

Кривий Ріг – 2023

УДК 070.4:37.091.64(075.8)

Б 90

Бузько С. А. Редагування навчальної літератури : навчальний посібник для здобувачів вищої освіти ступеня магістра, спеціальності 014 Середня освіта, предметної спеціальності 014.01 Середня освіта (Українська мова і література), спеціалізації – Редагування освітніх видань. Кривий Ріг, 2023. 102 с.

Рецензенти:

Тетяна Мішеніна, доктор педагогічних наук, професор кафедри української мови Криворізького державного педагогічного університету

Ксенія Качайло, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Криворізького державного педагогічного університету

*Рекомендовано до друку кафедрою української мови
Криворізького державного педагогічного університету
(протокол №14 від 13 червня 2022 року)*

Посібник призначений для підготовки здобувачів вищої освіти ступеня магістра, спеціальності 014 Середня освіта, предметної спеціальності 014.01 Середня освіта (Українська мова і література), спеціалізації – Редагування освітніх видань. Він розроблений відповідно до програми навчальної дисципліни «Редагування навчальної літератури» (за освітньою програмою «Українська мова і література, зарубіжна література. Редагування освітніх видань»).

У посібнику містяться стислі теоретичні відомості з основних питань курсу, завдання, які можна використовувати під час проведення практичних занять із означеної дисципліни, а також завдання для самостійної роботи.

Представлені матеріали допоможуть студентам магістратури узагальнити й систематизувати знання з курсу «Редагування навчальної літератури» та належним чином підготуватися до складання заліку з цієї дисципліни.

ЗМІСТ

Опис навчальної дисципліни	4
Програма навчальної дисципліни	5
Структура навчальної дисципліни	7
Теми лекцій	10
Теми практичних занять	10
Теми для самостійного опрацювання	11
Оцінювання результатів навчання	12
Практичне заняття № 1	14
Практичне заняття № 2	19
Практичне заняття № 3	21
Запитання для самоперевірки за Блоком 1	24
Практичне заняття № 4	24
Практичні заняття № 5-6	29
Практичне заняття № 7	37
Практичні заняття № 8-9	44
Практичне заняття № 10	49
Практичне заняття № 11	53
Запитання для самоперевірки за Блоком 2	57
Практичні заняття № 12-13	58
Практичні заняття № 14-15	65
Практичні заняття № 16-17	70
Практичні заняття № 18-19	73
Запитання для самоперевірки за Блоком 3	79
Практичні заняття № 20-23	80
Практичні заняття № 24-25	87
Практичні заняття № 26-28	91
Практичні заняття № 29-32	95
Запитання для самоперевірки за Блоком 4	100
Література до курсу	101

ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Навчальна дисципліна: «Редагування навчальної літератури».

Статус: вибіркова.

Мова навчання: українська.

Форма навч.	Курс	Сем.	Заг. обсяг (кред./год.)	Розподіл годин						Форма контр.
				Аудиторні заняття					СР	
				Ра-зом	ЛК	ПЗ	ЛБ	ІЗ		
Денна	I	II	4/120	64	-	64	-	-	56	Залік диф.
Заоч.	I	I	4/120	14	6	-	-	-	106	Залік
		-			8	-	-			

МЕТА І ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Навчальна дисципліна передбачена структурно-логічною схемою підготовки фахівців ступеня магістра за освітньою програмою «Українська мова і література, зарубіжна література. Редагування освітніх видань». Вона пов'язана з такими навчальними дисциплінами, як «Основи редакційно-видавничої діяльності», «Коректура», «Основи редакторської майстерності», «Редагування освітніх видань та лінгвістика тексту», «Видавнича справа». Передумовами опанування навчальної дисципліни є: наявність загальних і спеціальних компетентностей, пов'язаних із навичками професійного редагування різних типів літератури.

Мета навчальної дисципліни – розвиток компетентностей, необхідних для професійного редагування текстів навчальної літератури та виконання повного обсягу редакторської роботи з навчальними виданнями під час підготовки їх до друку.

Основні завдання:

- розширити уявлення студентів про редакторську роботу з навчальними виданнями;
- ознайомити студентів із загальними принципами та методами редагування навчальної літератури;
- розвивати в майбутніх редакторів професійні навички, необхідні для редагуванням навчальних видань;
- формувати у студентів професійні вміння опрацьовувати (редагувати) авторський оригінал, а також формулювати зауваження і пропозиції щодо покращення навчального видання.

Очікувані результати навчання:

- здатність до пошуку, опрацювання та критичного аналізу інформації з різних джерел;
- здатність застосовувати знання в практичних ситуаціях;
- уміння критично мислити;
- уміння використовувати інформаційні та комунікаційні технології;

– здатність вільно володіти українською мовою, оптимально використовувати мовні ресурси, демонструвати сформовану мовну й мовленнєву компетентності в процесі фахової і міжособистісної комунікації, володіти різними засобами мовної поведінки в різних комунікативних контекстах;

– уміння доречно застосовувати українські та міжнародні стандарти при підготовці до друку освітніх видань;

– уміння аналізувати друковані видання щодо застосування в них видавничо-поліграфічних стандартів;

– здатність застосовувати алгоритм редакційної підготовки видавничого продукту.

У результаті вивчення курсу студенти повинні **знати**:

– типологію навчальних видань;

– основні вимоги до змісту, структури, мовного та художнього оформлення навчальних видань різних типів;

– основні принципи та методи редагування навчальної літератури;

– засади мовностилістичного вдосконалення текстів навчальної літератури;

– етичні та правові засади редакторської діяльності, пов'язаної з роботою над навчальними виданнями.

Студенти повинні **вміти**:

– розуміти специфіку редакторської роботи з навчальними виданнями;

– удосконалювати тексти навчальної літератури в аспекті нормативного мовностилістичного оформлення;

– володіти практичними навичками виправлення логічних, структурних та інших помилок і неточностей у навчальних виданнях;

– критично оцінювати якість навчального видання та готувати редакторський висновок про навчальний текст, що редагується;

– працювати з теоретичними та науково-методичними джерелами (зокрема цифровими), знаходити, обробляти, систематизувати сучасну наукову інформацію, укладати бібліографію, використовувати комп'ютерні технології.

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

БЛОК 1. НАВЧАЛЬНІ ВИДАННЯ: ТИПОЛОГІЯ, ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ, ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ФУНКЦІЇ

Тема 1.1. Типологія навчальних видань.

Поняття навчальної літератури. Основні підходи до визначення типологічного ряду навчальних видань. Загальна типологічна характеристика навчальних видань. Види навчальних видань за цільовим призначенням і характером відтворюваної інформації.

Тема 1.2. Історія розвитку навчальних видань.

Найдавніша навчальна література. Навчальна література епохи Середньовіччя. Становлення та розвиток української навчальної літератури. Основні етапи розвитку теорії навчальних видань.

Тема 1.3. Функції навчальної літератури.

Специфіка навчальної літератури. Загальні вимоги до навчальної літератури. Структурні особливості навчальних видань. Функції навчальної літератури – інформаційна, розвивальна, функція систематизації знань, функція закріплення знань, умінь і навичок, функція контролю, виховна, функція самоосвіти, мотиваційна та ін.

БЛОК 2. ОСНОВНІ НАПРЯМИ РЕДАКТОРСЬКОЇ РОБОТИ З НАВЧАЛЬНОЮ ЛІТЕРАТУРОЮ

Тема 2.1. Види редагувань.

Сутність редагування. Становлення і розвиток редагування в Україні. Характерні особливості літературного редагування. Сутність наукового редагування. Особливості технічного редагування. Творче редагування, його характерні особливості.

Тема 2.2. Літературне редагування навчальних видань.

Поняття про літературне редагування. Види редакторського читання. Робота редактора над структурою навчального тексту. Опрацювання змістової частини навчального видання. Забезпечення належного навчально-методичного рівня редагованого тексту. Робота редактора з фактичним матеріалом.

Тема 2.3. Редагування цитатного матеріалу в навчальній літературі.

Цитата, види цитувань. Вимоги до оформлення цитат. Бібліографічні посилання. Вимоги до оформлення посилань.

Тема 2.4. Правка як складова редакторської праці.

Поняття правки. Види правок. Методичні вимоги до правки. Значення правки в редагуванні навчальної літератури.

Тема 2.5. Технічне редагування навчальної літератури. Етапи підготовки тексту до друку.

Особливості технічного редагування. Порядок оформлення навчального видання та підготовка його до друкування. Особливості видавничо-поліграфічного оформлення навчальних видань.

Тема 2.6. Підготовка редакторського висновку. Оцінювання якості навчальної літератури.

Критичне оцінювання загальної якості навчального видання, що редагується. Поняття редакторського висновку. Підготовка редакторського висновку як заключний етап редагування.

БЛОК 3. ОСОБЛИВОСТІ РЕДАГУВАННЯ ОКРЕМИХ ВИДІВ НАВЧАЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Тема 3.1. Редагування підручників і навчальних посібників.

Підручник як вид навчальної літератури. Вимоги до підручників для середньої загальноосвітньої та для вищої школи. Особливості редагування підручників. Навчальний та навчально-методичний посібники як різновиди навчальної літератури. Вимоги до навчальних та навчально-методичних посібників. Робота редактора над навчальними та навчально-методичними посібниками.

Тема 3.2. Редагування практикумів, збірників задач та хрестоматій.

Практикуми, збірники задач та хрестоматії як типи навчальної літератури; загальні вимоги до цих різновидів навчальної літератури. Особливості редагування практикумів і збірників задач різних галузей науки та хрестоматій.

Тема 3.3. Електронні навчальні видання: створення, експлуатація, особливості редагування.

Поняття про електронні підручники. Створення та експлуатація електронних підручників. Особливості структури електронного підручника. Переваги та недоліки електронних навчальних видань. Редакторська підготовка електронних навчальних видань.

Тема 3.4. Редагування перекладної навчальної літератури.

Українська перекладна навчальна література: історія та перспективи розвитку. Зміст та основні засади редакторської роботи з перекладною літературою. Індивідуальна манера перекладача і стиль автора оригіналу. Інтерпретація авторських текстів перекладачем і редакційно-видавничий процес. Редакторська підготовка перекладів навчальної літератури.

БЛОК 4. МОВНОСТИЛІСТИЧНЕ РЕДАГУВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Тема 4.1. Орфографічна грамотність редактора. Робота над орфографічним оформленням навчальних видань.

Орфографічні норми сучасної української літературної мови (повторення основних орфограм, зокрема правопис прислівників, правопис іншомовних слів, написання службових слів та ін.). Нова редакція Українського правопису. Зміни в Українському правописі – 2019. Залежність професійних якостей редактора від його орфографічної грамотності.

Тема 4.2. Лексичні та стилістичні помилки, шляхи їх усунення в текстах навчальної літератури.

Невмотивоване вживання росіянізмів, заміна їх нормативними відповідниками. Сплутування значень паронімів. Особливості вживання іншомовної лексики. Тавтологія і плеоназм, шляхи їх усунення. Словники та довідники в роботі редактора.

Тема 4.3. Робота редактора над граматичними помилками.

Нормативне вживання повнозначних та службових частин мови. Особливості вживання дієприкметників. Складні випадки керування. Найпоширеніші типи граматико-синтаксичних помилок, способи їх виправлення.

Тема 4.4. Редакторська робота над нормативним пунктуаційним оформленням текстів навчальної літератури.

Розділові знаки в простих ускладнених реченнях. Пунктуаційне оформлення складносурядних, складнопідрядних та складних безсполучникових речень. Уживання розділових знаків у складних реченнях з різними видами зв'язку.

СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назви блоків і	Кількість годин	
	денна форма навчання	заочна форма навчання

тем	за- га- лом	із них					за- га- ло м	із них				
		ЛК	ПЗ	ЛБ	ІЗ	СР		ЛК	ПЗ	Л Б	ІЗ	С Р
Блок 1. Навчальні видання: типологія, історія розвитку, характерні особливості та функції												
1.1. Типологія навчальних видань.	4		2			2	5	1				4
1.2. Історія розвитку навчальних видань.	6		2			4	4					4
1.3. Функції навчальної літератури.	4		2			2	5	1				4
Разом за блоком 1	14		6			8	14	2				12
Блок 2. Основні напрями редакторської роботи з навчальною літературою												
2.1. Види редагувань.	6		2			4	6	2				4
2.2. Літературне редагування навчальних видань.	8		4			4	10		2			8
2.3. Редагування цитатного матеріалу в навчальній літературі.	4		2			2	4					4
2.4. Правка як складова редакторської праці	6		4			2	2					2
2.5. Технічне редагування навчальної літератури. Етапи підготовки тексту до друку.	4		2			2	6					6
2.6. Підготовка редакторського висновку.	6		2			4	6					6

Разом за блоком 2	34		16			18	34	2	2			30
Блок 3. Особливості редагування окремих видів навчальної літератури												
3.1. Редагування підручників і навчальних посібників.	8		4			4	8	2				6
3.2. Редагування практикумів, збірників задач і хрестоматій.	8		4			4	8					8
3.3. Електронні навчальні видання.	8		4			4	8					8
3.4. Редагування перекладної навчальної літератури.	8		4			4	8		2			6
Разом за блоком 3	32		16			16	32	2	2			28
Блок 4. Мовностилістичне редагування навчальної літератури												
4.1. Орфографічна грамотність редактора.	12		8			4	10		2			8
4.2. Лексичні та стилістичні помилки...	6		4			2	10					10
4.3. Робота редактора над граматичними помилками.	10		6			4	10		2			8
4.4. Редакторська робота над нормативним пунктуаційним оформленням текстів навчальної літератури.	12		8			4	10					10
Разом за блоком 4	40		26			14	40		4			36
Загалом годин	120		64			56	120	6	8			106

ТЕМИ ЛЕКЦІЙ
Заочна форма навчання

№ з/п	Тема	Обсяг годин
1.	Типологія навчальних видань. Функції навчальної літератури.	2
2.	Види редагувань.	2
3.	Редагування підручників і навчальних посібників.	2

ТЕМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ
Денна форма навчання

№ з/п	Тема	Обсяг годин
1.	Типологія навчальних видань.	2
2.	Історія розвитку навчальних видань.	2
3.	Функції навчальної літератури.	2
4.	Види редагувань.	2
5.	Літературне редагування навчальних видань.	4
6.	Редагування цитатного матеріалу в навчальній літературі.	2
7.	Правка як складова редакторської праці.	2
8.	Технічне редагування навчальної літератури. Етапи підготовки тексту до друку.	4
9.	Підготовка редакторського висновку. Оцінювання якості навчальної літератури.	2
10.	Редагування підручників і навчальних посібників.	4
11.	Редагування практикумів, збірників задач і хрестоматій.	4
12.	Електронні навчальні видання: створення, експлуатація, особливості редагування.	4
13.	Редагування перекладної навчальної літератури.	4
14.	Орфографічна грамотність редактора.	8
15.	Лексичні та стилістичні помилки, шляхи їх усунення в текстах навчальної літератури.	4
16.	Робота редактора над граматичними помилками.	6
17.	Редакторська робота над нормативним пунктуаційним оформленням текстів навчальної літератури.	8

Заочна форма навчання

№ з/п	Тема	Обсяг годин
1.	Літературне редагування навчальних видань.	2
2.	Редагування перекладної навчальної літератури.	2
3.	Орфографічна грамотність редактора.	2
4.	Робота редактора над граматичними помилками.	2

ТЕМИ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ

№ з/п	Тема	Обсяг годин	
		денн а	заоч.
1.	Тема 1.1. Типологія навчальних видань. Основні наукові підходи до визначення типологічного ряду навчальних видань. Види навчальних видань за цільовим призначенням і характером відтворюваної інформації.	2	4
2.	Тема 1.2. Історія розвитку навчальних видань. Найдавніша навчальна література. Навчальна література епохи Середньовіччя. Становлення та розвиток української навчальної літератури. Основні етапи розвитку теорії навчальних видань. Навчальна література сучасності: перспективи розвитку.	4	4
3.	Тема 1.3. Функції навчальної літератури. Структурні та функціональні особливості навчальних видань. Різні погляди науковців на проблему визначення функцій навчальної літератури.	2	4
4.	Тема 2.1. Види редагувань. Становлення і розвиток редагування в Україні. Різні види редагувань під час роботи над навчальною літературою.	4	4
5.	Тема 2.2. Літературне редагування навчальних видань. Поняття про літературне редагування. Редакторська робота над структурою та змістом навчального видання. Забезпечення належного навчально-методичного рівня редагованого тексту. Редакторська перевірка фактичного матеріалу в навчальній літературі.	4	8
6.	Тема 2.3. Редагування цитатного матеріалу в навчальній літературі. Цитата, види цитувань. Використання цитат у навчальній літературі. Бібліографічні посилання. Сучасні вимоги до оформлення посилань у науковій та навчальній літературі.	2	4
7.	Тема 2.4. Правка як складова редакторської праці. Правка-вчитування. Правка-скорочення. Правка-доопрацювання. Правка-переробка. Значення правок у редакторському аналізі навчальної літератури.	2	2
8.	Тема 2.5. Технічне редагування навчальної літератури. Етапи підготовки тексту до друку. Особливості технічного редагування навчальної літератури. Підготовка навчального видання до	2	6

	друкування. Особливості видавничо-поліграфічного оформлення навчальної літератури.		
9.	Тема 2.6. Підготовка редакторського висновку. Оцінювання якості навчальної літератури. Критичне оцінювання якості навчального видання. Підготовка редакторського висновку як заключний етап редагування. Законодавчі та етичні засади співпраці редактора та автора навчального видання.	4	6
10.	Тема 3.1. Редагування підручників і навчальних посібників. Вимоги (за державними стандартами) до підручників для середньої загальноосвітньої школи та для закладів вищої освіти. Особливості редагування підручників. Навчальний та навчально-методичний посібники як різновиди навчальної літератури. Вимоги (за державними стандартами) до навчальних та навчально-методичних посібників. Особливості редагування навчальних та навчально-методичних посібників.	4	6
11.	Тема 3.2. Редагування практикумів, збірників задач та хрестоматій. Практикуми, збірники задач та хрестоматії як типи навчальної літератури; загальні вимоги до цих різновидів навчальної літератури. Специфіка редагування практикумів, збірників задач і хрестоматій.	4	8
12.	Тема 3.3. Електронні навчальні видання: створення, експлуатація, особливості редагування. Поняття про електронні підручники. Створення та експлуатація електронних підручників. Особливості структури електронного підручника. Переваги та недоліки електронних навчальних видань. Редакторська підготовка електронних навчальних видань.	4	8
13.	Тема 3.4. Редагування перекладної навчальної літератури. Зміст та основні засади редакторської роботи з перекладною літературою. Індивідуальна манера перекладача і стиль автора навчального видання. Інтерпретація авторських текстів перекладачем і редакційно-видавничий процес. Особливості редагування перекладної навчальної літератури.	4	6
14.	Тема 4.1. Орфографічна грамотність редактора. Робота над орфографічним оформленням навчальних видань. Орфографічні норми сучасної української літературної мови (правопис повнозначних та службовий частин мови; написання слів іншомовного	4	8

	походження; правопис складних слів). Нова редакція Українського правопису. Зміни в Українському правописі – 2019.		
15.	Тема 4.2. Лексичні та стилістичні помилки, шляхи їх усунення в текстах навчальної літератури. Невмотивоване вживання росіянізмів, заміна їх нормативними відповідниками. Сплутування значень паронімів. Особливості вживання іншомовної лексики. Тавтологія і плеоназм, шляхи їх усунення. Уживання в навчальній літературі термінологічної лексики. Стилiстичні особливості текстів навчальної літератури.	2	10
16.	Тема 4.3. Робота редактора над граматичними помилками. Грамматичні норми сучасної української літературної мови. Найбільш поширені граматичні помилки, їх виправлення. Особливості вживання дієприкметників та дієприслівників. Складні випадки керування. Найпоширеніші типи граматико-синтаксичних помилок, способи їх виправлення.	4	8
17.	Тема 4.4. Редакторська робота над нормативним пунктуаційним оформленням текстів навчальної літератури. Розділові знаки в простих реченнях, ускладнених однорідними та відокремленими членами, вставними та вставленими синтаксичними конструкціями. Пунктуаційне оформлення складносурядних, складнопідрядних та складних безсполучникових речень. Розділові знаки в складних реченнях з різними видами зв'язку.	4	10

ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Оцінювання всіх видів робіт і завдань (практичних завдань із питань курсу, аналізу наукової й навчально-методичної літератури, самостійної й індивідуальної роботи за темами, виконання тестових завдань і т. ін.) здійснюється з позицій дотримання академічної доброчесності, ґрунтоване на чинних нормативних документах.

Розподіл балів для заліку (денна форма навчання):

Максимальна кількість балів, що можуть отримати студенти:

- робота на практичних заняттях – **80 б.**: 2,5 б. за одне практичне заняття; усього 32 заняття;
- самостійна робота – **20 б.**: 10 б. – за блоком 1 і 2 (виконання індивідуальних завдань №1 і №3); 10 б. – за блоком 3 і 4 (виконання індивідуальних завдань № 2 і 5 або № 4 і 5);
- загалом – **100 б.**

**Таблиця розподілу балів для заліку
(денна форма навчання)**

Блок 1		Блок 2		Блок 3		Блок 4		Сума балів
Бали за ПЗ	Бали за СР	Бали за ПЗ	Бали СР	Бали за ПЗ	Бали за СР	Бали за ПЗ	Бали за СР	
7,5	5	20	5	20	5	32,5	5	100

Розподіл балів для заліку (заочна форма навчання):

Максимальна кількість балів, що можуть отримати студенти:

- робота на практичних заняттях – **20 б.** (5 б. за одне практичне заняття; усього 4 заняття);
- самостійна робота – **80 б.**;
- Загалом – **100 б.**

Самостійне опрацювання тем **Блоку 1** дає змогу отримати **загалом 5 б.**

Блок 2 передбачає розгляд 1 теми на одному практичному занятті, що оцінюється максимально 5 балами; самостійне опрацювання питань Блоку 2 дає змогу отримати 25 б. (по 5 б. за кожну тему, що виноситься на самостійне опрацювання) – **загалом 30 б.**

Блок 3 передбачає розгляд 1 теми на одному практичному занятті, що оцінюється максимально 5 балами; самостійне опрацювання питань Блоку 3 дає змогу отримати 15 б. (по 5 б. за кожну тему, що виноситься на самостійне опрацювання); виконання індивідуальних завдань (№ 1 і № 3) дає змогу отримати 10 б. (по 5 б. за кожне завдання); **загалом 30 б.**

Блок 4 передбачає розгляд 2 тем на практичних заняттях, що оцінюється максимально 10 балами (по 5 б. за кожне практичне заняття); самостійне опрацювання питань Блоку 4 дає змогу отримати 10 б. (по 5 б. за кожну тему, що виноситься на самостійне опрацювання); виконання індивідуальних завдань (№ 2, № 4 і № 5) дає змогу отримати 15 б. (по 5 б. за кожне завдання); **загалом 35 б.**

**Таблиця розподілу балів для заліку
(заочна форма навчання)**

Блок 1		Блок 2		Блок 3		Блок 4		Сума балів
Бали за ПЗ	Бали за СР	Бали за ПЗ	Бали СР	Бали за ПЗ	Бали за СР	Бали за ПЗ	Бали за СР	
-	5	5	25	5	25	10	25	100

БЛОК 1. НАВЧАЛЬНІ ВИДАННЯ: ТИПОЛОГІЯ, ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ, ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ФУНКЦІЇ

Практичне заняття № 1

ТИПОЛОГІЯ НАВЧАЛЬНИХ ВИДАНЬ

Питання

1. Поняття навчальної літератури.
2. Основні підходи до визначення типологічного ряду навчальних видань.
3. Загальна типологічна характеристика навчальних видань.
4. Види навчальних видань за цільовим призначенням і характером відтворюваної інформації.

ОСНОВНІ ТЕОРЕТИЧНІ ВІДОМОСТІ

Поняття навчальної літератури

Навчальне видання – видання, що містить систематизовані відомості наукового чи прикладного характеру, викладені в зручній для вивчення та викладання формі. Навчальні видання є невід’ємною складовою освітнього процесу; вони узгоджуються з державними освітніми стандартами, навчальними планами та програмами. Від інших типів видань відрізняються насамперед функціональним призначенням – навчальні видання призначені для навчання й, відповідно, розробляються для тих, хто навчається, і тих, хто навчає. Для номінації навчальних видань використовують також синонімічні терміни «**навчальна література**», «**навчальна книга**» і под. До навчальної літератури відносять ті видання, які випускають спеціально для того, щоб забезпечити роботу певних навчальних закладів. У наш час навчальна література існує не лише в традиційній паперовій (друкованій) формі, а також у формі електронних видань віддаленого доступу. Для електронних навчальних видань з 2018 р. створюється спеціальний інформаційний інтернет-ресурс «Національна освітня електронна платформа».

Головна мета навчальної літератури – забезпечення навчально-методичної підтримки навчального процесу на всіх рівнях освіти. Навчальні видання надають допомогу різним користувачам (учням, студентам, аспірантам, учителям, викладачам) при вивченні ними (або викладанні) певних навчальних предметів (дисциплін, курсів). Отже, існують навчальні книги як для читачів, які зовсім не мають практики роботи з навчальною літературою, так і для тих, хто має досвід – або незначний, або такий, що став певною навичкою.

Навчальна література є невід’ємною складовою бібліотечних фондів бібліотек закладів освіти, а специфічні характеристики окремих її видів зумовлюють особливі підходи до комплектування, обліку й зберігання.

Типологічна характеристика навчальних видань

Залежно від ролі в освітньому процесі й характеру вміщеної інформації навчальні видання прийнято поділяти на такі види:

- навчальна програма;
- підручник;
- навчальний посібник (навчально-методичний посібник);
- хрестоматія;
- практикум;
- робочий зошит.

Навчальна програма – це навчальне видання, яке визначає зміст, обсяг, а також порядок вивчення навчальної дисципліни або її частини. Навчальна програма будь-якої дисципліни повинна містити низку обов'язкових елементів: у вступі обґрунтовується актуальність курсу, його місце в навчальному процесі та серед інших дисциплін, зазначається мета і завдання, вимоги до знань та умінь учнів (студентів) відповідно до кваліфікаційної характеристики випускника; основна частина програми містить перелік тем з деталізацією тих питань, які повинні розглядатися; окрім того, подається перелік питань, що виносяться на самостійне опрацювання. Обов'язковим структурним елементом будь-якої програми є список рекомендованої літератури з курсу. Отже, навчальна (робоча) програма – це фактично план роботи викладача (вчителя) і студента (учня). Це обумовлює специфіку мови цього типу навчальних видань, що передбачає стислість, лаконічність висловлювань, конспективний характер викладу матеріалу.

Підручник – це навчальне видання, яке містить систематизований виклад навчальної дисципліни або її частини (розділу). Зміст підручника відображає систему знань, що складають основу всіх відомостей з певної науки, галузі, сфери діяльності. Виклад матеріалу в підручнику має бути послідовним, системним, логічно обґрунтованим, доступним. Зміст повинен відповідати рівню знань учня (студента). Обсяг інформації визначається відповідною навчальною програмою.

Навчальний посібник – це навчальне видання, яке доповнює або частково замінює підручник; його призначення – поглиблювати й доповнювати знання, передбачені програмою нормативного курсу. Як зазначають фахівці в галузі навчальної літератури, спочатку повинен створюватися підручник, а вже потім – навчальний посібник – як доповнення і як частина загального навчального комплексу. Однак на практиці, оскільки вимоги до навчального посібника менш жорсткі, створюються спочатку навчальні посібники, які поступово накопичують навчальний матеріал, що згодом дозволяє створити підручник. У навчальному посібнику висвітлюються здебільшого актуальні проблеми та сучасні тенденції

певної галузі, а також недостатньо вивчені аспекти цілісного нормативного курсу. Тому для навчального посібника виправданими є менший (порівняно з підручником) ступінь адаптованості матеріалу та полемічність у висвітленні деяких питань.

Навчально-методичний посібник – це навчальне видання, яке містить матеріали з методики викладання навчальної дисципліни. Деякі вчені відзначають необхідність уведення уніфікованої назви для цього типу видань, адже на сьогоднішній день їх декілька: методичний посібник, навчально-методичний посібник, методичні рекомендації, методичні вказівки, методичний комплекс. Основна частина навчально-методичного посібника формується з тематичних блоків, що містять основні питання теми, мету і завдання вивчення теми, вимоги до підготовки студента (учня), характеристику основного поняттєво-термінологічного апарату теми, список або ж огляд рекомендованої літератури, контрольні питання й висновки.

Курс лекцій – це навчальне видання, що містить лекції одного автора (чи пов'язані між собою лекції кількох авторів) із однієї дисципліни. Це авторська робота, у якій розкриваються проблемні питання курсу, відображається позиція автора, його ставлення до певної наукової проблеми. Конспект лекцій має включати основні положення лекційного курсу; він може доповнювати підручник. Деякі дослідники вважають, що саме конспекти лекцій були найпершою формою підручника для вищої школи.

Хрестоматія – це навчальне видання, яке містить літературно-художні, історичні або інші твори чи уривки з них, що складають об'єкт вивчення певної дисципліни.

Зазвичай термін *хрестоматія* використовують у двох значеннях:

- збірник текстів художніх чи наукових творів та/або уривків із них, призначений для навчання чи просто для читання;
- різновид навчальної літератури, що містить системно дібрані тексти, які є об'єктом вивчення певного навчального курсу.

Хрестоматія повинна містити систематизовані за певними критеріями матеріали з певної галузі знань; також цей різновид навчальної літератури повинен відображати не просто твори чи уривки з них, а класичні зразки, які підтверджують певний рівень розвитку означеної галузі.

Практикум – це навчальне видання, спрямоване на закріплення знань та вмінь учнів (студентів), на формування навичок практичної роботи. Цей різновид навчальних видань призначений для проведення лабораторних чи практичних робіт; зміст має відображати основні аспекти навчального курсу, актуалізувати теоретичні питання та практичні завдання для більш детального вивчення наукової проблеми, а також для закріплення набутих знань і навичок.

Робочий зошит – це особливий тип навчального видання з друкованою основою для безпосередньої роботи в ньому; застосовується переважно на первинних етапах вивчення теми з метою збільшення обсягу практичної та самостійної роботи, а також задля урізноманітнення змісту й форм навчальної діяльності. Розрізняють такі види робочих зошитів:

- зошити для вправ (тренінгові зошити – призначені для розв’язування типових задач і вправ);
- зошити з графічного моделювання (ґрунтуються на використанні креслень, схем, графічних моделей тощо).

Підготовка будь-якого навчального видання потребує надзвичайно виважених підходів, адже потрібно враховувати навчальні, методичні та виховні аспекти пропонованої до друку праці. Тому особливої уваги редактора потребують послідовність і системність подачі матеріалу; доступність викладу, зорієнтована на вікові особливості та освітній рівень читача; чітка структурованість усіх складових частин змісту; наявність контрольних запитань і вправ; регламентоване державними стандартами художньо-технічне оформлення та якісне поліграфічне виконання.

ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА

Завдання 1. Підготуйте реферативну доповідь (до 10 хвилин) на одну з тем:

1. Основні сучасні підходи до визначення типологічного ряду навчальних видань.
2. Особливості навчальної літератури для дітей молодшого шкільного віку.
3. Специфіка навчальних видань для дітей середнього та старшого шкільного віку.
4. Характерні особливості навчальної літератури для закладів вищої освіти.
5. Підручник як різновид навчальної літератури. Загальні вимоги до змісту та оформлення підручників.

Завдання 2. Підготуйте стислий огляд (структура, термінологічний апарат, логічність і послідовність викладу матеріалу тощо) кількох навчальних посібників, за якими вам доводилося вчитися в середній загальноосвітній школі чи в закладі вищої освіти. Розкажіть про переваги та недоліки кожного з них.

Завдання 3. Розкажіть про свої улюблені підручники з філологічних дисциплін; обґрунтуйте свій вибір.

Практичне заняття № 2
ФУНКЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Питання

1. Специфіка навчальної літератури.
2. Загальні вимоги до навчальної літератури.
3. Структурні особливості навчальних видань.
4. Функції навчальної літератури.

ОСНОВНІ ТЕОРЕТИЧНІ ВІДОМОСТІ

Функції навчальної літератури

Різні дослідники виокремлюють різні функції, що їх виконує навчальна література. Зазвичай виділяють такі основні **функції** навчальної літератури:

✓ інформаційна (функція фіксації предметного змісту освіти; реалізується шляхом передачі тому, хто навчається, певного обсягу інформації);

✓ пізнавальна (навчальна література покликана насамперед бути засобом пізнання нової інформації: кожна дисципліна, кожен навчальний предмет повинен сприяти засвоєнню певної системи нових знань);

✓ трансформаційна (передбачає «переклад» мови наукової л-ри на мову навчальної л-ри з урахуванням вікових та інших особливостей користувачів);

✓ розвивальна (сприяє розвитку інтелектуальних можливостей, творчих здібностей тощо);

✓ виховна (навчальна література певною мірою формує у користувачів досвід емоційно-ціннісного ставлення до себе та інших, до суспільства, до природи тощо);

✓ функція систематизації знань (будь-яке навчальне видання покликане забезпечити системний виклад навчального матеріалу);

✓ функція закріплення знань, умінь і навичок (засобами реалізації цієї функції можуть стати питання за змістом навчального матеріалу, тренувальні вправи тощо);

✓ організаційна (сприяє організації навчального процесу);

✓ функція самоосвіти (формує бажання самостійно опановувати нові знання, уміння й навички);

✓ мотиваційна функція (передбачає формування в учнів чи студентів бажання вчитися, здобувати й поповнювати свої знання);

✓ інтегративна функція (навчальна література сприяє «поєднанню» знань, отриманих користувачами з різних джерел);

✓ просвітницька функція (навчальна книга здатна поширювати певні культурні традиції, стимулювати формування загальнокультурних інтересів, загальної ерудиції і под.).

ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА

Завдання 1. Підготуйте повідомлення (до 10 хвилин) на одну з тем:

1. Специфічні особливості навчальної літератури. Схожі та відмінні риси навчальних та наукових видань.
2. Загальні вимоги до текстів навчальної літератури.
3. Структурні особливості текстів навчальної літератури. Основні вимоги до структурної побудови текстів навчальних видань.
4. Функції електронних навчальних видань: відповідь на виклики сьогодення.
5. Навчальна і довідкова література: спільне та відмінне.

Завдання 2. Підготуйте мультимедійну презентацію на тему «Функції навчальної літератури».

Завдання 3. Напишіть висловлення (орієнтовно 150-200 слів) на тему «Функції навчальної літератури: реалізація функції самоосвіти в умовах дистанційного навчання».

Завдання 4. Дайте відповіді на такі питання:

1. У чому полягає сутність інформаційної та пізнавальної функцій навчальної літератури?
2. Яка функція навчальної книги демонструє своєрідну «адаптацію» мови наукових видань до рівня сприйняття користувачів навчальної літератури?
3. Із якою функцією навчальних видань пов'язані розвиток загальної ерудиції, поширення культурних традицій і загальнолюдських цінностей, формування певних інтересів?
4. Яка функція навчальної літератури забезпечує системний виклад навчального матеріалу?
5. Чи можна стверджувати, що навчальна література, зокрема, формує бажання самостійно опановувати нові знання? Яка функція це засвідчує?
6. Яким чином навчальна література пов'язана з організацією навчального процесу в закладах освіти? Яка функція це демонструє?
7. Яка функція навчальної літератури передбачає бажання вдосконалювати свій рівень, поглиблювати знання, розвивати інтелектуальні здібності?
8. Чи пов'язана навчальна література з формуванням у користувачів певного ставлення до суспільства, природи, довкілля? Яка функція навчальної книги це передбачає?

Практичне заняття № 3
ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ НАВЧАЛЬНИХ ВИДАНЬ

Питання

1. Найдавніша навчальна література.
2. Навчальна література епохи Середньовіччя.
3. Становлення та розвиток української навчальної літератури.
4. Основні етапи розвитку теорії навчальних видань.

ОСНОВНІ ТЕОРЕТИЧНІ ВІДОМОСТІ

Найдавніші пам'ятки навчальної літератури, за спостереженнями дослідників, – це глиняні таблички з витисненим на них текстом, що використовувались у шумерських школах. Ці пам'ятки засвідчують кілька способів викладу навчального матеріалу, однак найчастіше дидактичні тексти оформлювались у формі діалогів-суперечок; крім того, використовувались численні повтори: деякі найбільш значущі за змістовим наповненням репліки по кілька разів повторювались різними учасниками діалогу чи полілогу. Такий метод вважався найбільш дієвим і таким, що найкраще сприяє засвоєнню та запам'ятовуванню нової інформації.

Зовсім інші підходи до навчальної літератури існували в давній китайській культурі. **Китайська навчальна книга** на початку свого розвитку відзначалася складністю та формалізованістю структури й викладу навчального матеріалу. Усі параграфи починались і закінчувались певними фразами, містили дуже багато різноманітних коментарів, які не спрощували, а, навпаки, ускладнювали розуміння тексту. Тому перші китайські навчальні книги були мало зрозумілими й орієнтованими не на розуміння, а на зазубрювання учнями навчального матеріалу.

У **мусульманському світі** основним методом навчання в давні часи був диктант; власне, саме надиктовані лекції стали першими мусульманськими підручниками. Приміром, відомий іспано-арабський філолог ал-Калі надиктував 5 томів лекцій, які отримали назву «Диктанти» і протягом тривалого часу використовувались як підручник. Оформлення перших навчальних книг було доволі скромним, однак із чіткими вимогами: великі поля або міжрядкові проміжки для тлумачень, виділення термінів іншими чорнилами тощо.

Антична школа залишила у спадок два основні типи навчальних видань – підручники з риторики, які фактично були збірниками ораторських виступів та промов, та коментарі (тексти Гомера). Доволі чіткі вимоги до структури навчальної книги були запропоновані Аристотелем і Платоном: перша частина підручника повинна була вміщувати власне наукову інформацію, а друга частина – практичні завдання і поради щодо використання теоретичних знань із певної

науки. Саме навчальні книги античності стали взірцем для середньовічної навчальної літератури.

В епоху **Середньовіччя** навчальними книгами, розрахованими на широкі верстви населення, були переважно твори релігійного змісту. За спостереженнями дослідників, середньовічне мислення було канонічним та консервативним, усі тези повинні були відповідати Святому Письму. Також надзвичайно популярними в ті часи були поетичні твори повчального змісту. У середньовічній Європі попит на навчальну літературу визначався значною мірою університетським середовищем, тому надзвичайно популярною на той час була саме університетська навчальна книга, яка поступово стає необхідним засобом задля здобуття освіти. Навчальні тексти ставали компактнішими й більш читабельними, багато уваги приділяли схематичному матеріалу: різноманітним таблицям, схемам тощо. Перший європейський досвід книгодрукування пов'язаний саме з навчальною літературою: перші типографії з'являлися саме в стінах університетів – у Сорбонні, Оксфорді, Кембриджі та ін.

Першими українськими навчальними книгами вчені вважають словники. Найбільш відомими та авторитетними були словники Лаврентія Зизанія та Памви Беринди. Першими навчальними книгами, основним призначенням яких була саме допомога в навчальному процесі, стали в XVI ст. букварі та граматики. Від початку свого існування буквар покликаний був виконувати дві головні функції – навчальну та виховну. Ясна річ, тексти підбиралися відповідно до потреб часу. Наприклад, найперші букварі містили як власне абетку, так і читанку, і катехізис, і основи арифметики. Художнє оформлення найперших букварів та граматики було досить скромним, до середини XIX ст. вони були практично не ілюстровані. Приблизно в цей же час зміст букварів поступово змінюється: тексти для читання набувають світського характеру, стають менш релігійними, до молитов додаються казки, притчі, прислів'я, приказки, вірші, розповіді про країну, про видатних особистостей та ін. Крім цього, буквар стає авторським; найбільш відомі букварі того часу – це підручники С. Русової, Б. Грінченка, П. Куліша, Т. Шевченка, О. Кониського. Буквар поділяють вже лише на дві частини – власне абетку (азбука) та читанку (тексти для читання).

У **сучасному світі** все більшого поширення набувають електронні навчальні видання – версії навчальної літератури в електронному (цифровому) форматі, які можна читати за допомогою комп'ютерів, мобільних телефонів, планшетів. Електронні книги – це також спеціальні планшети, призначені для читання текстової інформації різних форматів чи прослуховування звукових файлів. На відміну від звичайних планшетів, такі електронні книги не виконують інших функцій, окрім вищезазначених.

ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА

Завдання 1. Підготуйте розгорнуту відповідь на одне з питань:

1. Якою була навчальна література в найдавніші часи?
2. Окресліть основні особливості навчальної літератури в епоху Середньовіччя.
3. Якими були особливості навчальної літератури античних часів?
4. Що вам відомо про історію розвитку українських навчальних видань?
5. Які особливості характерні для найсучаснішої навчальної літератури?
6. Опишіть історію розвитку теорії навчальних видань.

Завдання 2. Зробіть стислий порівняльний аналіз двох підручників (на вибір) – сучасного (видання останніх кількох років) і минулих років (орієнтовно середина – друга половина ХХ ст.) за такими критеріями:

- структура;
- виклад матеріалу – логічність, послідовність, доступність, науковість тощо;
- термінологічний апарат;
- ілюстративний матеріал (за наявності);
- естетичний вигляд.

Завдання 3. Розкажіть про ваш досвід користування сучасними електронними навчальними виданнями. У чому, на вашу думку, полягають їхні переваги та недоліки порівняно з традиційними друкованими навчальними джерелами?

Завдання 4. Підготуйте мультимедійну презентацію або ментальну карту (карту думок) на одну з тем:

1. Теорія навчальних видань.
2. Розвиток української навчальної книги.
3. Переваги електронних навчальних видань.
4. Недоліки електронної навчальної літератури.

**ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ
ЗА БЛОКОМ 1
НАВЧАЛЬНІ ВИДАННЯ: ТИПОЛОГІЯ, ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ,
ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ФУНКЦІЇ**

1. У чому полягає сутність навчальної літератури?
2. Яка головна мета навчальної літератури?
3. На які види прийнято поділяти навчальні видання?
4. Які структурні елементи повинна містити навчальна програма?
5. Чому підручник вважають основним різновидом навчальної літератури?
6. У чому полягає різниця між навчальними та навчально-методичними посібниками?
7. Окресліть характерні особливості хрестоматії як різновиду навчальної літератури. Які бувають різновиди хрестоматій?
8. У чому полягає головне призначення практикумів та збірників задач?
9. Яка головна особливість робочих зошитів?
10. Охарактеризуйте основні функції навчальної літератури.
11. Якою була найдавніша навчальна література?
12. Якими були характерні ознаки античної навчальної літератури?
13. Якими ознаками характеризувалась навчальна література епохи Середньовіччя?
14. Як навчальна література розвивалась в Україні?

**ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ
(одне завдання на вибір студента)**

1. Відповідно до чинних вимог укласти бібліографічний список наукових джерел за тематикою блоку 1.
2. Підготувати реферативну наукову доповідь за однією з тем (до 10-ти сторінок):
 - Основні наукові підходи до визначення типологічного ряду навчальних видань.
 - Види навчальних видань за цільовим призначенням.
 - Типи навчальних видань за характером відтворюваної інформації.
 - Становлення та розвиток української навчальної літератури.
 - Функції навчальної літератури.
 - Різні погляди науковців на проблему визначення функцій навчальної літератури.Навчальна література сучасності: перспективи розвитку.

БЛОК 2. ОСНОВНІ НАПРЯМИ РЕДАКТОРСЬКОЇ РОБОТИ З НАВЧАЛЬНОЮ ЛІТЕРАТУРОЮ

Практичне заняття № 4 ВИДИ РЕДАГУВАНЬ

Питання.

1. Характерні особливості літературного редагування.
2. Сутність наукового редагування.
3. Особливості художньо-технічного редагування.
4. Творче редагування, його характерні особливості.
5. Інші види редагувань (наукове, логічне, композиційне, психолінгвістичне, комп'ютерне, видавниче, поліграфічне редагування та ін.).

ОСНОВНІ ТЕОРЕТИЧНІ ВІДОМОСТІ

У наукових джерелах, як правило, розглядають два основні види редагувань: загальне і спеціальне; спеціальне ще поділяють на підвиди: літературне, наукове, художньо-технічне та ін.

Загальне редагування – вид редагування, що передбачає цілісну систему роботи над оригіналом, яка забезпечує його довершеність за змістом, формою і зручністю для користування споживачем (читачем). Основними складовими загального редагування є усунення логічних, фактичних, мовленнєвих та інших типів помилок.

Літературне редагування – це тип редагування, головною метою якого є наліз, оцінка і коригування мовностилістичної структури тексту, що редагується. Ідеться передусім про вдосконалення мови і стилю оригіналу; уникнення граматичних, стилістичних та інших помилок; адаптацію тексту до читацького сприйняття; уточнення формулювань; аналіз інформативної наповненості та комунікативної доступності матеріалу тощо. Працюючи в цьому аспекті, редактор керується такими критеріями оцінки тексту, як доступність, логічність і виразність викладу; відповідність стилістики викладу жанровим особливостям тексту, що піддається літературному редагуванню; відповідність тексту чинним мовним нормам. Слово «літературне» не означає, що цей вид редагування пов'язаний винятково з аналізом і правкою творів художньої літератури. Літературне редагування – це процес встановлення ступеня відповідності твору, призначеного для видання, нормам побудови текстів, закріпленим у практиці публіцистичного, художнього, наукового чи іншого мовного стилю; тобто це приведення редагованого тексту до належної літературної форми.

Наукове редагування – різновид редагування, основним завданням якого є аналіз, оцінка і виправлення неточностей з наукового погляду, з позиції

достовірності матеріалу. Важливим правилом для редактора в цьому аспекті має стати перевірка фактичної достовірності матеріалу за допомогою довідників, енциклопедій, словників, інших джерел довідкової літератури. До цього типу редагування вдаються тоді, коли готується до друку серйозне наукове видання і виникає необхідність запрошення провідного спеціаліста в певній галузі науки. Згідно з сучасними видавничими стандартами, ім'я наукового редактора вказується на титулі або на звороті титульної сторінки.

Те ж мається на увазі, коли йдеться про **титульне редагування** під час підготовки до друку деяких наукових публікацій. Ім'я такого редактора зазначається на титульному аркуші, що має слугувати для читача гарантією високої якості наукового чи науково-популярного видання.

Як правило, науковим редагуванням займаються фахівці в певній галузі знань (науковці), а не редактори.

Художньо-технічне редагування здійснюють працівники видавництва. Художній чи технічний редактор, як правило, є спеціалістом із художньо-поліграфічною освітою. Процес художнього редагування передбачає підготовку художнього оформлення видання: оцінку ескізів і пробних відбитків та елементів обкладинки; оцінку відповідності змістового та художньо-поліграфічного оформлення видання; замовлення художникам чи фотографам ілюстрацій для зовнішнього та внутрішнього оформлення видання та контроль за якістю їх виконання тощо. Технічне редагування передбачає перевірку технічних параметрів набору і верстки, величини і гарнітури шрифтів, відступів і т. ін. Завданням технічного редактора є усунення різноманітних технічних порушень, які виникли внаслідок редакційної правки, контроль за дотриманням чинних стандартів та технічних інструкцій.

Творче редагування – це оптимізація (удосконалення) редактором повідомлень (авторських чи видавничих органів), яка базується на творчих методах розв'язання нетипових і (чи) складних завдань. Творче редагування може бути спричинене об'єктивними і суб'єктивними чинниками. Об'єктивно воно є необхідним тоді, коли повідомлення актуальне, має значну соціальну цінність, проте його автор має недостатній рівень кваліфікації, наприклад, є початківцем. В інших випадках творче редагування є, як правило, суб'єктивним, тому питання про те, чи приймати авторові редакторські творчі виправлення, чи ні, залежить тільки від його волі. Для певних видів текстів (наприклад, для творів класичної літератури, для офіційно-ділових текстів) творче редагування є апріорі забороненим.

ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА

Завдання 1. Підготуйте реферативну доповідь на одну з тем:

1. Літературне редагування навчальних видань.
2. Наукове редагування під час підготовки навчальних видань.
3. Творче редагування навчальних видань: правові та етичні аспекти.
4. Художньо-технічне редагування в процесі підготовки до друку навчальних видань.
5. Різні аспекти редакторської праці під час підготовки до друку навчальної літератури.

Завдання 2. Підготуйте мультимедійну презентацію або ментальну карту (карту думок) на тему «Загальне і спеціальне редагування; його види».

Завдання 3. Відредагуйте поданий текст: поділіть його на абзаци; доберіть заголовки; скористайтеся графічними засобами виділення головної інформації; за потреби здійсніть мовностилістичне редагування (текст орієнтовано на учнів середнього шкільного віку).

Сонячна система це сукупність планет, що обертаються по орбіті довкола нашої головної зорі – сонця. Наша сонячна система сформувалася біля чотирьох з половиною мільярдів років назад. Як виникла наша сонячна система. Крок перший: хмара газу й космічного пилу почала стягуватися... Крок другий: виникла куля пилу, яка швидко крутилася, збираючи ще більше пилу і з часом перетворилася на плаский диск, який поступово збільшувався і крутився що раз швидше і швидше. Крок третій: центральна частина цієї стягнутої хмари розжарювалась де далі сильніше, аж поки не перетворилася на зорю. Крок четвертий: після спалаху зорі порох у диску довкола неї почав помалу збиватися у грудки, утворюючи каміння, що з часом сформувало планети, які рухалися орбітою зірки – нашого сонця – розміщеної в центрі. Врешті решт ці планети розпалися на дві групи: близькі до гарячого сонця скелясті планети і – за Марсом – газові планети, що складаються з густої газової атмосфери, яка оточує рідке внутрішнє середовище. Крок п'ятий: планети розчистили свої орбіти поглинувши всі залишки речовини, що на них натрапили на своєму шляху. Юпітер скоріш за все поглинув найбільше уламків на своїй орбіті, бо він найбільший з усіх планет. Крок шостий: через сотні мільйонів років планети почали рухатися по стабільним орбітам, по яким рухаються досьогодні. Залишки речовини опинилися або в поясі астероїдів між Марсом і Юпітером, або аж за Плутоном у поясі Койпера.

(За С. Гокінгом)

Завдання 4. Адаптуйте текст для сприйняття учнями середньої ланки загальноосвітніх шкіл. За потреби скористайтеся методами творчого редагування.

Літературна мова виникає на певних етапах історичного розвитку народу. Її поява свідчить про здатність народу до самоорганізації, досягнення високого культурного рівня.

Головною функцією літературної (або стандартної) мови є функція консолідуєча. Вона об'єднує територіальні діалекти в спільне мовне утворення загальнонародного поширення, що уможлиблює ідентифікацію носіїв діалектів з усією національною спільнотою.

Водночас загальнонародна літературна мова протистоїть іншим літературним мовам, утверджуючи самобутність, окремішність народу.

...Вирішальну роль у становленні сучасної української літературної мови належить Т. Шевченкові. Поет органічно поєднав народно-розмовну мову з мовностильовими засобами українського фольклору і старослов'янськими елементами урочистого стилю, пов'язаними з біблійною тематикою. Надзвичайно важливим етапом у становленні загальнонародної літературної мови було здійснене в поезії Шевченка розширення виражальних можливостей української мови, зокрема віднайдення мовних ресурсів для створення високого поетичного стилю.

...Творчість Лесі Українки, Івана Франка, Михайла Коцюбинського піднесла літературну мову на вищий рівень, збагатила її словниковий склад, розширивши його науковою, виробничою, суспільно-політичною лексикою, удосконалила засоби образного виразу. Окремо слід відзначити внесок цих письменників, особливо Івана Франка, у справу формування публіцистичного і наукового стилів української мови.

...До характерних рис сучасних літературних мов належать такі: писемна фіксація, унормованість, загальнообов'язковість норм і їхня кодифікація, розвинута функціонально-стильова система і стилістична диференціація засобів вираження, взаємодія писемного (книжного) і розмовного мовлення.

Українська мова відповідає зазначеним вимогам. Проте слабкою ланкою в її нинішньому розвитку лишається тільки остання риса. Внаслідок попередніх асиміляційних процесів взаємодію писемних і розмовних стилів на більшій частині української території порушено, а у великих містах Сходу і Півдня досі заблоковано.

(За Л. Масенко)

Практичні заняття № 5-6
**ЛІТЕРАТУРНЕ РЕДАГУВАННЯ
НАВЧАЛЬНИХ ВИДАНЬ**

Питання

1. Поняття про літературне редагування.
2. Види редакторського читання.
3. Робота редактора над структурою навчального тексту.
4. Опрацювання змістової частини навчального видання.
5. Забезпечення належного навчально-методичного рівня редагованого тексту; робота редактора з фактичним матеріалом.

ОСНОВНІ ТЕОРЕТИЧНІ ВІДОМОСТІ

Літературне редагування – це форма мовно-літературної практики, що являє собою процес допомоги автору в удосконаленні тексту (виправлення помилок, уточнення формулювань, аналіз інформативної наповненості та комунікативної доступності матеріалу) з метою максимального наближення його цінності до суспільно необхідної. Головне завдання літературного редагування полягає в багатоаспектній перевірці якості тексту, в оцінці того, наскільки повноцінно він може задовольнити потреби споживача (читача). Фактично це перевірка тексту з позиції сприйняття читачем, таким чином літературний редактор допомагає авторові усунути наявні недоліки й підкреслити переваги тексту, що готується до друку.

Специфіка редакторського прочитання тексту виявляється в тому, що це більш пильне (уважне, аналітичне) читання, у ході якого здійснюється аналіз форми та змісту твору (тексту) й виявляються ті огріхи та недоліки, яких не помітив автор.

Розрізняють такі **види редакторського читання**:

- ознайомлювальне;
- рецензентське (оцінне);
- шліфувальне.

Ознайомлювальне читання дозволяє сприйняти текст у цілому, оцінити взаємозв'язок його структурних одиниць, визначити читацьке призначення. На цьому етапі редагування процес читання відбувається швидким темпом – не окремими літерами чи словами, а цілими абзацами та розділами. Під час першого (ознайомлювального) читання редактор сприймає загальний зміст і структуру тексту, оцінює його цілісність і визначає актуальність.

Рецензентське (оцінне) читання покликане осмислити, проаналізувати й критично оцінити окремі структурні одиниці тексту й увесь текст у цілому. Під час цього етапу роботи з текстом редактор детально зупиняється на кожній його

структурній частині, звертаючи увагу на кожне слово, на кожен знак і визначаючи причину виявлених негараздів.

Шліфувальне читання має на меті дати остаточну оцінку майже готовому до видання тексту, усунути огріхи й неточності, які не були помічені у ході попередніх етапів редакторського читання. Це контрольний етап редакторської роботи з аналізованим текстом, під час якого, як правило, перевіряються окремі елементи тексту (імена, дати, географічні назви, схеми, таблиці, графіки тощо). Тобто цей різновид фахового читання реалізується у вигляді або вибіркового читання, або читання-перегляду.

Під час роботи з текстами навчальної літератури редактор повинен брати до уваги такі **загальні вимоги до структурної організації текстів**:

- структура тексту повинна узгоджуватися з його змістом;
- поділ тексту на структурні частини повинен бути обґрунтованим, він має здійснюватися на основі лише однієї підстави (ознаки);
- структурні одиниці тексту мають бути пропорційні за обсягом;
- виділення структурних одиниць різних рівнів (розділи, параграфи) потрібно проводити з урахуванням певної ієрархії (від більш загального до більш конкретного).

Загальні рекомендації щодо редагування структурної організації текстів навчальної літератури:

- ✓ кожен розділ (параграф) повинен бути певною логічно й тематично обумовленою сходинкою в опануванні навчального матеріалу;
- ✓ поділ тексту на частини (розділи, підрозділи, параграфи тощо) повинен підпорядковуватись єдиному логічному принципу;
- ✓ назви розділів (підрозділів, параграфів) мають відображати зміст тексту, редактор повинен виявляти можливі невідповідності в назвах структурних частин текстів навчальної літератури;
- ✓ кожен розділ (параграф) повинен охоплювати логічно й тематично завершений об'єкт вивчення;
- ✓ структурування навчального видання повинно здійснюватися за єдиною логічно витриманою схемою; поділ основного тексту на структурні частини (розділ => підрозділ => параграф тощо) має бути однотипним у всьому виданні;
- ✓ обов'язковою є наявність зв'язок між структурними частинами (розділами, параграфами) навчального видання, а також системи посилань на вивчене (наприклад, запитання і завдання для самоконтролю і под.).

Змістова цілісність навчального тексту виявляється насамперед у його тематичній організації (у єдності мікротем окремих структурних елементів тексту з його макротемою, тобто загальною темою усього аналізованого тексту).

Редактор перевіряє відповідність усього тексту концептуальній (основній) макротемі, а також відповідність окремих фрагментів тексту його мікротемам (похідним від основної). Задача редактора в цьому аспекті – виявити можливі тематичні відхилення й позбутися їх або вказати на них автору. Якісно проведений редакторський аналіз тематичної організації навчального тексту дозволяє зробити висновок про однорідність / неоднорідність його тематичної структури, а також про цілісність тексту на змістовому рівні.

Загальні рекомендації щодо редагування змістової частини навчального видання:

✓ під час створення й редагування текстів навчальної літератури слід дотримуватися таких загальних принципів: від простого до складного; від відомого до невідомого; від конкретного до абстрактного;

✓ виклад матеріалу має бути таким, щоб породжувати запитання й зацікавлення, а не сприяти заучуванню;

✓ кожне твердження повинно супроводжуватися посиланнями на авторитетні, перевірені джерела інформації, логічними доказами, доречними цитатами, посиланнями тощо;

✓ правила мають супроводжуватися достатньою кількістю доречних прикладів;

✓ приклади мають бути такими, щоб якнайяскравіше ілюструвати наведені твердження;

✓ головне не повинно «губитися» за другорядним;

✓ додаткові та пояснювальні текстові елементи повинні розташовуватися поряд із основним текстом, щоб у користувача (читача) сформувався певний асоціативний ряд (наприклад, закон – приклад – біографія вченого, який цей закон сформулював).

Перевірка достовірності фактичного матеріалу є невід’ємною складовою редакторської роботи з текстами навчальної літератури. Фактичний матеріал (цифри, імена, дати, географічні назви, відомості про події, цитати з першоджерел тощо) може бути використаний у текстах навчальної літератури з різною метою – як ілюстрування того чи того положення, як аргумент у процесі логічного доказу, як основа для подальших висновків і узагальнень тощо. Для визначення якості фактичного матеріалу редактор має керуватися такими критеріями його оцінки: достовірність, відповідність темі, точність, новизна, доречність, виразність, наочність, доступність. Під час підготовки серйозних навчальних видань інколи запрошують провідного спеціаліста в певній галузі науки в якості наукового редактора. Якщо такої потреби немає, то загальний (літературний) редактор використовує такі способи перевірки фактичного матеріалу:

- звіряння фактичного матеріалу з авторитетним джерелом (загальні і галузеві енциклопедії, видання державних органів статистики та інші офіційні видання);
- внутрішньотекстова перевірка (вдумливе й уважне прочитання всього текстового матеріалу, за потреби – обчислення та підрахунки, що дозволять виявити неточності та похибки);
- офіційне підтвердження авторитетних установ – науково-дослідних інститутів, підприємств, організацій тощо (до цього способу перевірки вдаються у разі, якщо перші два способи виявилися недостатніми).

Аналізуючи тексти навчальної літератури, редактор також оцінює їхню **актуальність**, відповідність сучасним суспільним потребам. Неабияке значення в цьому аспекті має **оригінальність** і **новизна** тексту навчального видання. Редактор повинен виявити елементи компіляції (переказ інших джерел) і співвіднести обсяг цієї інформації з новою, оригінальною, власне авторською.

ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА

Завдання 1. Підготуйте розгорнуту відповідь на одне з питань:

1. Становлення і розвиток літературного редагування як професійної діяльності в Україні.
2. Історично-ретроспективний аналіз наукових поглядів на процес літературного редагування.
3. Фахове (редакторське) читання текстів навчальної літератури. Види редакторського читання.
4. Взаємозв'язок літературного та наукового редагування під час підготовки до друку навчальних видань.
5. Проблема перевірки фактичного матеріалу під час редагування навчальних видань.

Завдання 2. Проаналізуйте й за потреби відредагуйте назви параграфів у навчальному виданні, призначеному для підготовки до ЗНО з української мови. Зробіть висновки про доцільність / недоцільність такого порядку розташування структурних одиниць навчального тексту, а також про можливі огріхи в назвах параграфів.

Розділ «Синтаксис. Пунктуація»

§1. Словосполучення й речення як основні одиниці синтаксису.

§2. Речення як основна синтаксична одиниця. Граматична основа речення. Просте двоскладне речення. Підмет і присудок як головні члени двоскладного речення. Зв'язок підмета з присудком.

- §3. Тире між підметом і присудком.
- §4. Другорядні члени речення.
- §5. Порівняльний зворот.
- §6. Односкладні речення. Граматична основа односкладного речення. Типи односкладних речень за способом вираження та значенням головного члена.
- §7. Просте ускладнене речення. Речення з однорідними членами.
- §8. Узагальнювальні слова в реченнях з однорідними членами.
- §9. Речення зі звертаннями.
- §10. Речення зі вставними словами, словосполученнями, реченнями, їх значення.
- §11. Речення з відокремленими членами.
- §12. Складне речення. Типи складних речень за способами зв'язку їх частин.
- §13. Сурядний і підрядний зв'язок між частинами складного речення. Складносурядне речення. Розділові знаки в складносурядному реченні.
- §14. Складнопідрядне речення, його будова. Головна і підрядна частини. Підрядні сполучники і сполучні слова як засоби зв'язку в складнопідрядному реченні. Основні види складнопідрядних речень.
- §15. Складнопідрядне речення з кількома підрядними, розділові знаки в них.
- §16. Безсполучникове складне речення.
- §17. Складне речення з різними типами зв'язку.
- §18. Способи відтворення чужого мовлення.

Завдання 3. *Напишіть анотацію* (обсягом до 1000 знаків) до самостійно обраного навчального видання (підручника, навчального посібника тощо). В анотації спробуйте дати об'єктивну оцінку обраному джерелу інформації, стисло окресливши коло тих питань, що в ньому висвітлюються, й коротко охарактеризувавши зміст і структуру видання.*

Приклад оформлення анотації

Ющук І. П. Практичний довідник з українського правопису. 2-е вид., доопр. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2020. 128 с.

У довіднику враховані всі зміни й доповнення, передбачені українським правописом 2019 року. Правила викладено лаконічно й дохідливо, проілюстровано прикладами. Систематизація матеріалу забезпечує зручність у користуванні.

Довідник стане в пригоді вчителям, викладачам, учням, абітурієнтам, студентам, авторам, працівникам редакцій, усім, хто дбає про грамотність.

* Анотація – коротка характеристика книги (статті, рукописного тексту тощо), у якій викладаються найважливіші аспекти роботи, короткий її зміст і дається оцінка. Наприкінці анотації зазвичай називаються категорії читачів, для яких рекомендовано книгу.

Завдання 4. *Відредагуйте запропонований текст; охарактеризуйте його з погляду логіки викладу, структурно-семантичної організації та відповідності чинним мовним нормам та комунікативної доцільності (текстовий матеріал у частково зміненому вигляді взято з навчального посібника, призначеного для використання в закладах вищої освіти під час вивчення основ культури ділового (фахового) мовлення).*

Суспільна природа мови

З часів появи суспільства дослідники по-різному трактували природу мови. Одні дослідники (А. Шлейхер, М. Мюллер і т. д.) вважали її явищем біологічним, інші (Г. Штейнталь, В. фон Гумбольдт, О. Потебня) явищем психічним. Але всі сходились на одному: мова не існує сама по собі, вона існує лише в людському суспільстві, похідною від якого вона є, тому мову вважають явищем суспільним.

У мовознавстві мова тлумачиться як цілісна система знаків – фонем, морфем, слів, речень, яка служить для називання предметів, явищ та понять об'єктивної дійсності і є засобом спілкування. У той же час вона є одним із факторів самоорганізації суспільства.

Мова існує в свідомості членів суспільства, реалізується в процесах мовлення і «консервується» у результатах цього мовлення (у написаному).

Звуки мови, які комбінуються в слова і речення, відображають знання народу, носія мови про світ, його структуру, ставлення людей до нього.

Через мову людина пізнає світ, бо як писав К. Кравс, «Світ просіюється через сито слів». У кожного народу своя, неповторна мовна картина світу, бо ті звуки, які є в українській мові (*ц-ц-ц, ш-ш-ш, так-так* тощо), в інших мовах звучать по-іншому.

Отже, мова – засіб самопізнання народу, форма існування надбудови в усіх її виявах. «Мова – дім духу» – писав В. фон Гумбольдт.

Мова – найважливіший засіб спілкування, тобто засіб вираження і передавання думок, почуттів, волевиявлень. Формою існування мови, посвідченням її життєздатності є мовлення, тобто використання цієї мови людьми в комунікативних актах в усіх сферах громадянського та особистого життя. Перестаючи бути засобом спілкування, мова стає мертвою, як наприклад латинська, полабська, та деякі інші.

Мова – це засіб формування, оформлення та існування думки: без називання немає думання, осмислення реальності.

Мова – головне знаряддя соціалізації, тобто перетворення біологічної істоти в істоту соціальну, в члена певного суспільства, адже мова є активним чинником у творенні людини. Обслуговуючи потреби суспільства, мова виконує ряд функцій, життєво важливих для цього суспільства і кожної людини зокрема.

Завдання 5. Здійсніть літературне редагування поданого тексту, замінивши застарілі слова й формулювання більш сучасними відповідниками. Адаптуйте текст до сприйняття сучасним читачем, зокрема учнями середньої ланки загальноосвітньої школи (5-8 кл.). Поясніть, які види редакторського читання ви при цьому використали.

Книга рукописна

Початки українського письма, як, зрештою, і будь-які перші початки великого культурного явища, лишаються нез'ясованими. Колись давно думали, що письмо на Україну було принесене разом із християнством. Найстаріші рукописні книги, що постали на Україні і дійшли до нас, не старші від половини XI століття. Отже, тільки ці книги можна вважати незаперечними документами, на підставі яких можна базуватися; ці книги вже мають виразно християнський характер і писані літературною того часу мовою християнсько-слов'янського світу, що давніше називалася церковнослов'янською мовою, а тепер її називають більш точно – староболгарською мовою...

Найстаршою книгою, писаною тим алфавітом, занесеним з Болгарії, що збереглася до цього часу, є так зване Остромирове Євангеліє – розкішна рукописна книга, яка має 194 пергаменових аркуші, писані у два стовпці великими літерами, зробленими в кольорах і з позолотою та з фігурними заставками.

Писані всі наші старі книги на спеціально виготовлених для того шкірах, білих, вигладжених, що називалися в нас «пергамен», «паркгамен», «паркомен». Мабуть, здебільшого це були шкіри телячі, бо на Московщині, де до XVII століття не знали слова «пергамен», називали його «харатія» або «телятина».

З огляду на те, що пергаменовий матеріал коштував дуже дорого, робилися зусилля його заступити матеріалом дешевшим, і в XIV столітті вперше з'являється папір. Хоча папір спочатку теж не був матеріалом особливо дешевим, але значно дешевшим, ніж пергамен, і тому він швидко витіснив з ужитку, принаймні з уживання для книг, дорогий пергамен.

Писалося, принаймні спочатку, як у греків, очеретяними паличками, бо такі палички, наприклад, нарисовано в Остромировому Євангелії на мініатюрках з євангелістами, але, здається, досить рано стали вживати перо гусяче, а для параду брали й більш декоративні пера павича або інших птахів. Писали різними атраментами, і, очевидно, переписувач мусив був мати рецепт, як атрамент виробляти. Для заголовків і початкових літер вживали часто кольорових атраментів, найбільше цинобру, яку привозили з Візантії або з Заходу.

Головними осередками, де переписувалися книжки, були монастирі, а переписувачами були ченці. Але бували переписувачами й не ченці, а члени

білого духовенства – священники, дяки. Нарешті, за переписку бралися і світські освічені люди, навіть князі та княгині, бо ця праця вважалася спеціально богоугодною. Іноді ігумени по монастирях як епітимію накладали обов'язок на ченця переписати книгу – це були найбільш несправні переписувачі, найбільш недбалі. Але поза такими переписувачами-добровольцями незаперечно вже в ранній добі з'явилися переписувачі-професіонали, що переписку книжок мали як фах, з якого жили.

Між фахівцями – переписувачами книжок досить рано зайшла спеціалізація, і для виготовлення книжки потребувалося кількох фахівців. Один писав текст чорним атраментом, другий врисовував великі літери циноброю, третій ілюстрував книгу, себто врисовував мініатюри, тощо.

Мусимо визнати, що виготовлення рукописних книг було індустрією дуже розвиненою. Навіть коли вже друкування книг остаточно, здавалося б, мусило витіснити переписування, і тоді ще – подекуди в силу традиції, подекуди з мотивів цензурних – книги не могли друкуватися, а переписувалися і списані ходили по руках. Так було на Україні у XVIII і ще в першій половині XIX ст. Остаточно друкування книг витіснило переписування на Україні лише в другій половині XIX ст.

(За Д. Антоновичем)

Завдання 6. Відредагуйте текст в аспекті мовностилістичного оформлення. Зробіть висновок про взаємозв'язок літературного редагування з іншими видами редагувань.

Антарктика

Антарктика – південна полярна область, яка складається з Антарктиди з прилягаючими островами, а також південні частини Атлантичного, Індійського і Тихого океанів (або води Південного океана). В перекладі із давньо-грецької назва «Антарктика» означає «та, що лежить проти північної полярної області землі – Арктики». Центральне положення в Антарктиці посідає материк Антарктида. За виключенням Антарктичного пів острова вона майже повністю лежить в межах Південного полярного кола. Не глибоко в сушу заходять моря, великі простори яких вкриті шельфовими льодовиками, які являються продовженням льодового панцира материка. Згідно оцінок експертів, в Антарктиці зосереджено 80% запасів всієї прісної води в світі. Крім цього, в Антарктиці є великі запаси нафти, природного газу, золота та багатьох корисних копалин. Водночас Антарктика відрізняється дуже суровими кліматичними умовами, наявністю полярних днів і ночей, бідним рослинним і тваринницьким світом.

(3 інтернет-джерела)

Практичне заняття № 7
**РЕДАГУВАННЯ ЦИТАТНОГО МАТЕРІАЛУ
В НАВЧАЛЬНІЙ ЛІТЕРАТУРІ**

Питання

1. Цитата, види цитувань.
2. Вимоги до оформлення цитат.
3. Бібліографічні посилання.
4. Вимоги до оформлення посилань.

ОСНОВНІ ТЕОРЕТИЧНІ ВІДОМОСТІ

Цитата – дослівний уривок із чийогось тексту або висловлення для пояснення чи підтвердження якоїсь думки.

Існують різні способи введення цитат в авторський текст. Зазвичай цитати потрібно брати в лапки. Якщо цитата супроводжується словами автора, то розділові знаки ставляться такі, як і при прямій мові. Напр.: *Класик української літератури Павло Тичина, прочитавши збірку Василя Симоненка «Земне тяжіння», занотовує у своїх щоденникових записах: «Чудесно написано. Стисло. Всеоб'ємлюще. Крилато».*

Якщо цитата є частиною речення, «зливається» зі словами автора, то її слід писати з малої літери, напр.: *Вільгельм фон Гумбольдт наголошував, що «в мові – дух нації».*

Якщо цитату наведено неповністю, то на місці пропуску прийнято ставити три крапки, напр.: *Відомий учений І. Срезневський сказав про українську мову: «Сила людей має переконання, що ця мова є одна з найбагатших мов слов'янських, що вона навряд чи вважатиме божемській щодо рясноти слів і висловів, польській щодо барвистості, сербській щодо приємності, що це... мова поетична, музична, мальовнича».*

Коли цитують віршований текст, то його в лапки не беруть, напр.: *Закінчимо першу розповідь порадою мудрого поета Максима Рильського:*

Не бійтесь заглядати у словник:

Це пишний яр, а не сумне провалля;

Збирайте, як розумний садівник,

Достиглий овоч у Грінченка й Даля,

Не майте гніву до моїх порад

І не лінуйтеся доглядати свій сад.

Коли писав Максим Рильський вірш «Мова», ще не побачив світ давно очікуваний ним наш найкращий «Словник української мови» в одинадцяти томах... Там, юний читачу, знайдеш достиглий плід українського слова. Зрозумієш, як треба доглядати сад рідної мови (І. Вихованець).

Вказівку на джерело, яка ставиться безпосередньо після цитати, слід брати в дужки, напр.: *Бувають слова-витівники. Читай їх чи то зліва направо, чи то справа наліво – вимовляються однаково і означають те саме:*

Є слова – ну й цікаво!

Є слова – просто диво!

Прочитаймо їх з вами:

чи то зліва направо,

чи то справа наліво –

означають те саме.

Ось дивіться: корок, біб,

око, Кирик, зараз, піп...

Є ще й інші на умі,

та назвіть ви їх самі.

(Д. Білоус).

Крапку в кінці цитати можна ставити після вказівки на автора (закритої дужки), напр.: *«Сьогодні культура і мова виявилися об'єднаними в царині духовних вартостей у кожної людини і всього суспільства. Мабуть, ніхто не буде заперечувати, що в низькій культурі мови виявляються виразні ознаки бездуховності... Мовна неграмотність, невміння написати елементарний текст... чомусь перестали сприйматися як пляма на службовому мундирі.*

Мовна культура – це надійна опора у вираженні незалежності думки, розвиненості людських почуттів, у вихованні діяльного, справжнього патріотизму. Культура мови передбачає вироблення етичних норм міжнаціонального спілкування, як характеризують загальну культуру нашого сучасника» (В. Русанівський).

Також крапку можна поставити відразу після закритих лапок цитати – тоді вказівка на автора закінчується крапкою перед закритою дужкою, напр.: *«Сковорода мав своєрідний розум: його бентежило те, що для тисяч інших людей було буденним і звичайним».* (І. Драч)

Знак оклику чи знак питання потрібно ставити перед закритими лапками цитати, а вказівку на автора закінчувати крапкою після закритої дужки, напр.: *«Єсть на світі доля, а хто її знає?»* (Т. Шевченко). Інколи крапку ставлять перед закритою дужкою, напр.: *«Думи мої, думи мої, лихо мені з вами!»* (Т. Шевченко.)

Якщо речення починається цитатою, а слова автора розміщені після неї, то перше слово цитати слід писати з великої літери навіть у разі, якщо в друкованому джерелі, яке цитується, воно написане з малої, напр.: *«...Специфічною рисою мовної ситуації України є поширення на її території змішаних українсько-російських мовленнєвих утворень, що їх дослідники*

розмовного мовлення розглядають переважно в межах просторіччя» (Л. Масенко).

Різновидом цитати є **епіграф** – влучний вислів, поданий перед основним текстом або перед окремими його розділами. Епіграф у лапки зазвичай не береться. Вказівка на джерело пишеться справа під епіграфом, як правило, без дужок і без крапки. Наприклад, епіграф до циклу віршів Ірини Жиленко «Світло осені»:

*І в мить таку я осягаю світ.
Якщо не радість це –
для чого радість?
Тао Юань-Мін*

Редактор повинен пам'ятати, що епіграф має слугувати своєрідним ключем або ж підказкою до осмислення художньої концепції автора, виражати основну тему, ідею чи настрій твору. Наприклад, епіграф до циклу поезій Василя Стуса «Костомаров у Саратові»:

*Але що ж робити
живій душі у цій державі смерті?
В. Мусик*

Крім цитат, у навчальній літературі також часто використовуються бібліографічні посилання. **Бібліографічне посилання** – це сукупність бібліографічних відомостей про цитований (розглядуваний, згадуваний) у тексті матеріал, необхідних для його загальної характеристики, ідентифікації та пошуку. Наприклад: «Усі захоплюються працею майстра – людини, яка віртуозно володіє відповідним знаряддям. Є і майстри слова, що досконало опанували найскладніше і найдивовижніше знаряддя – мову. Такими майстрами стають лише закохані у слово, лише ті, хто щоденно шліфує його, досягає гармонії думки і слова». (Вихованець І. Р. *Таїна слова*. Київ : Радянська школа, 1990. 284 с.)

Бібліографічні посилання застосовують у разі цитування або посилань на тексти, положення, формули, таблиці тощо. Посилання на джерела потрібні для дотримання принципів академічної доброчесності, більш глибокого ознайомлення з темою, уникнення звинувачень у плагіаті тощо.

Бібліографічні посилання можуть розташовуватися в основному тексті (внутрішньотекстові посилання), у підрядкових примітках (підрядкові посилання), а також у позатекстових примітках або ж у коментарях.

Внутрішньотекстові посилання розміщують безпосередньо в тексті в круглих дужках задля зручнішого прочитання й сприйняття та заощадження місця в невеликих за обсягом текстах. Цей різновид бібліографічних посилань застосовують тоді, коли посилання доречне безпосередньо під час читання.

Підрядкові бібліографічні посилання наводять у нижній частині сторінки, відокремлюючи їх горизонтальною лінією. Кожне підрядкове посилання нумерується в тій послідовності, у якій подаються цитати чи посилання в тексті. При використанні кількох цитат із одного джерела у підрядкових примітках назву джерела не повторюють, а замінюють словами *Там саме (Там само)*. Інколи в підрядкових бібліографічних посиланнях наявні вказівки на непрямі цитати, коли автору не вдалося знайти оригінал цитованого твору. Такі підрядкові посилання зазвичай мають такий вигляд: *Цит. за ...* (далі вміщують бібліографічний опис твору, із якого запозичено цитату).

Позатекстові бібліографічні посилання (примітки, коментарі) зазвичай розміщують наприкінці тексту, де, як правило, в алфавітному порядку розташовують усі бібліографічні записи, на які було зроблено посилання в тексті. У такому разі в самому тексті вже не використовують ні внутрішньотекстових, ні підрядкових посилань, а в кінці цитати зазначають у квадратних дужках порядковий номер цитованого джерела за списком із позатекстових приміток, тобто наводять посилання на номер у списку використаної літератури (використаних джерел).

Під час редагування цитатного матеріалу та бібліографічних посилань редактори повинні керуватися чинними Національними стандартами, що відповідають за оформлення бібліографічних посилань (див. Національний стандарт України ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання» з урахуванням правок; URL: <https://cutt.ly/VjcKZee>).

Посилання в текстах наукової літератури слід подавати у квадратних дужках; якщо автор посилається на кілька джерел, то вони розділяються крапкою з комою, напр.: [2; 7].

Посилання варто використовувати також при непрямому цитуванні – зокрема, при переказі, викладі думок інших авторів своїми словами, напр.: *Михайло Слабошпицький зазначає, що Василь Симоненко глибоко і з великою почуттєвою напругою умів осмислити біографію народу, побачивши за звичайними реаліями часу символи віку, що набували під його пером і місткого соціального узагальнення, і афористичного звучання (Слабошпицький М. Земне тяжіння. Наука і культура. Київ : Знання, 1982. С. 25-29)*. Цитування повинно бути повним, без довільного скорочення авторського тексту, без перекручень думок автора. Наукові терміни, запропоновані іншими авторами, не виділяються лапками, за винятком тих, що викликали загальну полеміку; у цих випадках використовується вираз «так званий» (скорочено – т. зв.). Неприпустимі посилання на неопубліковані та незавершені праці.

ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА

Завдання 1. Відповідно до чинних вимог укладіть бібліографічний список наукових джерел за тематикою курсу (за останні 10 років; до 20-ти позицій).

Завдання 2. Доповніть один із поданих текстових уривків (на вибір) доречними, на вашу думку, цитатами, оформивши їх згідно з чинними вимогами до оформлення цитат.

1. Багато є таємниць у світі, і одна з найбільших з-поміж них – мова. Здається, ми знаємо якесь слово, немовби розуміємо його. Проте все, що закладено в нього упродовж віків, нерідко не можемо повною мірою видобути. Потрібно докласти чимало зусиль, щоб заховане у слові постало перед нами у всій красі, глибині і неповторності...

За допомогою слова ми проникаємо в думи і почуття, які хвилювали людей за тисячоліття до нас. Також можемо звернутися до далеких нащадків і передати їм у слові найсокровенніше. Слово – найвірніший посланець з минулого і з сьогодення у прийдешнє. Завдяки його могутності не замулюється людський досвід. Це схованка мудрості і невмирущості народу.

(І. Вихованець)

2. Лінгвоцид – це свідоме, цілеспрямоване нищення певної мови як головної ознаки етносу – народності, нації. Кінцевою метою лінгвоциду є не геноцид, тобто фізичне винищення певного народу, а етноцид – ліквідація цього народу як окремої культурно-історичної спільноти, винародовлення етносу.

Лінгвоцид мав і має місце фактично в усіх полі етнічних утвореннях, багатонаціональних державах, де стикаються інтереси панівного і поневоленого народів. Форми лінгвоциду можуть бути жорстокими чи поміркованими, відвертими чи закамуфльованими, однак це не міняє ні суті, ні кінцевої мети лінгвоциду.

(В. Іванишин, Я. Радевич-Винницький)

3. Людина може володіти кількома мовами, залежно від її здібностей, нахилів і прагнень, але найкраще, найдосконаліше людина має володіти, звичайно, рідною мовою. І це не тільки тому, що цією мовою, засвоївши її змалку, вона користується повсякденно, а й тому, що рідна мова – це невід’ємна частка Батьківщини, голос свого народу й чарівний інструмент, на звуки якого відгукуються найтонші й найніжніші струни людської душі. З рідною мовою мають-бо зв’язок найдорожчі спогади про перше слово, почуте в колисці з материних уст, затишок батьківської хати, веселий гомін дитячого товариства й тихий шелест листя старої верби, під якою вперше зустрівся юнак із коханою дівчиною...

(Б. Антоненко-Давидович)

4. Мова, як відомо, є не лише засобом спілкування. Це також спосіб сприймання світу, відтворення його в свідомості людини. Кожен народ сприймає світ не зовсім так, як інші народи, тому в усіх мовах є щось неповторне, оригінальне. Кожна мова має власне світло, яке виблискує в безмежному океані мов Землі...

Як основа духовності народу, мова є підмурком існування нації. Історія дає багато прикладів, коли зі зникненням мови зникав народ... І навпаки, зберігаючи рідну мову, народ зберігає себе...

Наша українська мова, попри всі злигодні долі, зберегла й себе, і свого творця – український народ. Про красу, багатство, милозвучність та інші її високі якості сказали чимало слів і українці, й неукраїнці...

(О. Пономарів)

5. Культура мови – це проблема, що так чи інакше наявна в усякій національній спільноті і буває предметом публічного обговорення та пильної уваги мовознавців, письменників, узагалі людей, небайдужих до виражальних можливостей слова або до престижу своєї мови. Адже літературна мова в усіх народів відрізняється від розмовної, «народної», і потребує постійного дбайливого догляду, культивування.

Але в Україні питання культури української мови стояло і стоїть принципово інакше, ніж у національно «благополучних» суспільствах, бо його драматичним тлом є багатостраждальна історія нашої мови взагалі, століття прямих заборон і переслідувань або більш-менш прихованого підступного витіснення її з публічного вжитку...

(І. Дзюба)

6. Постмодерна література, за словами Т. Денисової, є антиподом літератури модерної, елітарної, апелює до широких мас. У цьому її принципова ознака. Постмодерний роман побудований на гротеску, пародії, іронії, травестуванні, поєднанні, здавалося б, не поєднуваних речей: верху і низу, комедії і трагедії, сатири й сентиментальності, документа й міфу...

Сьогодні, здається, є всі підстави стверджувати про постмодернізм як дух часу. Напевно, саме в такому сенсі цей термін у 40-х рр. ХХ ст. вживав англійський історик Арнольд-Джозеф Тойнбі...

Добрим ґрунтом для постмодернізму була не так економічна чи політична нестабільність, як потреба ревізувати цінності тоталітарного суспільства. Постмодернізм, який супроводжувався тотальною переоцінкою цінностей, ... знайшов поживу в тих суспільствах, що переходили від тоталітарної моделі до демократії, від єдиного соцреалістичного канону до свободи творчості й культурного багатоголосся.

(Р. Харчук)

Завдання 3. Відредагуйте подані речення, виправивши в них помилки, пов'язані з оформленням цитат.

1. Мав рацію великий учений і великий патріот України Іван Огієнко (митрополит Іларіон), стверджуючи: ...А коли єсть окрема мова, то єсть і окремий народ.

2. «Той, хто зневажливо ставиться до рідної мови», – зауважував О. Гончар, – «не може й сам викликати повагу до себе».

3. «Російська імперія весь час колеться і розсипається, як розсохла бочка, не тому, що вона різномовна, а тому що вона вперто хоче бути одномовною» – стверджувала Олена Теліга.

4. Говорячи про значення мови в житті суспільства, доречно було б згадати поетичні рядки Оксани Пахльовської: «Раби – це нація, котра не має Сло́ва, Тому й не зможе захистити себе» (О. Пахльовська).

5. Про тісний зв'язок мови і культури писав В. фон Гумбольдт, стверджуючи, що «За станом мови можна встановити стан культури».

6. Мова – мати народу. А «...хто матір забуває, того Бог карає, того діти цураються, в хату не пускають.» – Т. Шевченко.

7. Відомий американський лінгвіст Уріель Вайнрайх стверджував, що «Мова займає одне з найвищих місць на шкалі національних вартостей».

8. «Коли я молюся чужою мовою, то вуста мої моляться, а серце спить» – св. Павло.

Завдання 4. Відредагуйте наведені приклади оформлення літератури відповідно до чинних державних стандартів.

1. Антоненко-Давидович Б. Д. Як ми говоримо [Уклад. Я. Б. Тимошенко]. – К. : Либідь, 1991. – 256 с.

2. Іванишин В., Радевич-Винницький Я. Мова і нація. Дрогобич, Видавнича фірма «Відродження», 1994. 218 С.

3. ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання». Київ: ДП «УкрНДНЦ», 2016. 15с.

4. Львівська ономастична школа : *Хрестоматія*. Львів, 2019. 556 с.

5. О. Пономарів. Культура слова: Мовностилістичні поради: навч. посібник. – К.: Либідь, 1999. – 240 с.

6. Поліграфічні, мультимедійні та Web-технології (*матеріали 3-ї Міжнародної науково-практичної конференції*) – (Львів, 17-19 жовтня 2018 р.). – Львів : Українська академія друкарства, 2018. 380 с.

7. Греков В. О. Роль ономастики у навчанні та вдосконаленні навиків перекладу. «Молодий вчений», 2018. № 9(61). С. 94-100.

Практичні заняття № 8-9
ПРАВКА ЯК СКЛАДОВА РЕДАКТОРСЬКОЇ ПРАЦІ
Питання

1. Поняття редакторської правки.
2. Види правок.
3. Методичні вимоги до редакторської правки.
4. Значення правки в редагуванні навчальної літератури.

ОСНОВНІ ТЕОРЕТИЧНІ ВІДОМОСТІ

Редакторська правка – це процес удосконалення авторського тексту на всіх етапах підготовки його до друку. Без редакторської правки, як правило, не обходиться жоден автор, який не має філологічної освіти й літературного обдарування. Тому правка є обов'язковою і невід'ємною складовою роботи редактора.

Головні завдання редакторської правки:

- усунути огріхи, які залишилися після остаточного авторського доопрацювання;
- досягнути змістової та структурної довершеності тексту;
- відшліфувати мовностилістичне оформлення редагованого тексту;
- піддати рукопис художньо-технічному вдосконаленню.

Виокремлюють такі **основні різновиди редакторської правки**:

- правка-вичитування;
- правка-скорочення;
- правка-обробка (правка-доопрацювання);
- правка-переробка;
- видавнича (коректорська) правка.

Правка-вичитування передбачає усунення незначних огріхів мови та стилю автора, уніфікацію скорочень, систематизацію посилань, загальну перевірку фактичного і цитатного матеріалу.

Правка-скорочення має на меті усунення повторів і різноманітних надлишкових (зайвих, неважливих) елементів авторського тексту. Однак тут слід пам'ятати про те, що у редактора та автора можуть бути різні уявлення про обов'язкову та надлишкову інформацію в тексті, тому завдання редактора при цьому – не тільки зменшити обсяг тексту, але й зберегти його структурно-семантичну цілісність та авторську позицію щодо цього.

Правка-обробка передбачає більш ґрунтовне вдосконалення авторського тексту за всіма параметрами – виправляються композиційні недоліки, уточнюється логіка викладу думок, більш ретельно й уважно перевіряється фактичний матеріал, усуваються мовностилістичні неточності тощо.

Правка-переробка являє собою найбільш глибоке втручання в авторський текст; мета цього виду правки – створення нового варіанту тексту на основі поданого автором. Базуючись на факти, повідомлені автором, редактор створює новий варіант тексту, застосовуючи прийоми творчого редагування. Однак тут також треба пам'ятати про те, що правка-переробка, як і будь-який інший вид редакторської правки, повинна не «знеособлювати» авторський текст, а лише вдосконалювати його, робити більш довершеним та комунікативно виправданим.

Видавнича (коректорська) правка – це фактично завершальний етап роботи над текстом під час його підготовки до друку; як правило, цим займаються окремі спеціалісти (коректори), головним завданням яких є виправлення недоліків та огріхів, не помічених під час попередніх етапів редакторської правки (наприклад, невдалі переноси в уже зверстаному тексті, неправильні скорочення, сплутування знаків «дефіс» і «тире», відсутність прогалін між ініціалами та прізвищами й под.). З метою полегшення роботи коректора були введені спеціальні коректурні знаки (розглядаються в межах курсу «Коректура»).

Знавці редакторської майстерності виокремлюють такі **методичні вимоги щодо правки**:

- ✓ починати правити текст можна тільки після загального ознайомлення з ним у цілому;
- ✓ виправляти авторський текст можна лише після точного визначення недоліків та помилок у ньому;
- ✓ використовуючи різні види редакторської правки, потрібно дотримуватися певних меж, аби не спотворити авторський задум і не нашкодити тексту, знизивши загалом його якість;
- ✓ не варто довго зосереджувати увагу на найбільш важких і суперечливих уривках тексту, краще повернутися до них уже тоді, коли більша частина тексту буде вже відредагована;
- ✓ з метою збереження авторської індивідуальності бажано робити якомога менше значних виправлень;
- ✓ усі суттєві виправлення слід погоджувати з автором тексту;
- ✓ необхідно бути критичним і вимогливим до себе як до редактора під час роботи з будь-яким авторським текстом;
- ✓ слід завжди пам'ятати, що результатом редакторської правки має бути якісний, досконалий, бездоганний текст.

Аби дотримуватися цих правил, знавці редакторської праці радять застосовувати також такі прийоми:

- зіставляти кожен виправлений фрагмент тексту з початковим варіантом;
- прочитувати кожен відредагований відрізок у контексті.

ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА

Завдання 1. *Застосовуючи правку-обробку та правку-переробку, адаптуйте поданий текст для сприйняття учнями середньої ланки загальноосвітньої школи.*

Структура мови

Мова є системою. Система – це сукупність взаємопов'язаних і взаємозумовлених елементів. Якщо з системи вилучити якийсь елемент, вона не зможе функціонувати або її функціонування буде недостатньо ефективним. Уявіть собі, що з нашої мови зник звук [б]. У такому випадку слова, які мають цей звук, довелося б вимовляти без нього або замість нього вживати найближчий за звучанням до нього звук [п], що призвело б до непорозумінь.

Кожна система має свою структуру. Структура – це спосіб організації системи, її внутрішня будова. Так, зокрема, мова має чотирирівневу (чотириязычну) будову. Найнижчим рівнем є фонологічний, далі йде морфологічний, відтак лексико-семантичний, і найвищим рівнем є синтаксичний. Кожен рівень має свою одиницю: фонологічний – фонему, морфологічний – морфему, лексико-семантичний – лексему (слово), синтаксичний – речення. Усі названі рівні становлять собою окремі системи і вивчаються окремими лінгвістичними науками: фонологічний – фонологією, морфологічний – морфологією, лексико-семантичний – лексикологією і синтаксичний – синтаксисом.

Мовні рівні не є автономними, незалежними. Вони взаємопов'язані. Із фонем будуються морфеми, з морфем – лексеми, з лексем – речення. Отже, мова складається з чотирьох систем, які утворюють загальну систему мови. (Кочерган М. П. Вступ до мовознавства : Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів освіти. Київ : Видавничий центр «Академія», 2002. С. 34.)

Завдання 2. *Використовуючи правку-скорочення, спробуйте зменшити обсяг поданого тексту до 200-250 слів, не спотворивши його змісту. Обґрунтуйте вибір тих текстових елементів, які ви залишили, й тих, які вилучили з тексту. У яких випадках редактори вдаються до цього різновиду правок?*

Дещо про все і всіх.

Відтепер українська література існує у вільному суспільстві, де кожен може писати й читати те, що йому подобається. У ній розвиваються масові жанри – детектив, трилер (роман жахів), еротична повість, мелодрама, містика. При цьому загальнонаціональний контекст модифікується у контекст масової

літератури. Водночас в українському письменстві зберігають активність автори (неопозитивісти, неомодерністи), які прагнуть створювати «високу» літературу, – письменники (постмодерністи), які, апелюючи до масових жанрів, намагаються втілювати у них серйозний зміст.

Нерідко в сучасній українській прозі простежуються межові стильові явища. Наприклад, творчість Вал. Шевчука і С. Процюка розгортається на межі між модернізмом і неопозитивізмом. Поєднує постмодернізм із історизмом Ю. Андрухович, а Ю. Іздрик у межах постмодернізму позиціонується як естет.

Творчість Є. Кононенко займає проміжну позицію між феміністичною і масовою літературою, М. Матіос пише псевдокласичні твори («Солодка Даруся», «Майже ніколи не навпаки»), О. Забужко поєднує традицію українського опору з культурництвом, раціональне ставлення до життя – з підсвідомістю у творчості.

Українська масова література представлена романами Л. Денисенко, А. Дністрового, В. Кожелянка, А. Кокотюхи, Люби Клименко, Ю. Покальчука, І. Роздобудько, В. Шкляра та ін. Однак поки що про повноцінну масову літературу в українському варіанті говорити не доводиться, що спричинено відсутністю українського книжкового ринку й української книжкової індустрії.

Український книжковий бізнес лише почав формуватися: кілька українських прозаїків живуть на гонорари від продажу своїх творів; літературного агента мають лічені письменники; українська критика з'являється спорадично; українське книговидання назвати індустрією неможливо.

Українська література залишається літературою постколоніальною, тобто віддзеркалює буття колоніальної нації, яка після русифікації і советизації повертається до власної ідентичності. Хоча українську мову і проголошено державною, вона і досі не є домінуючою. В українському суспільстві панує не російська імперська мова, а її спотворений варіант – суржик. Рівень спотворення російської залежить від соціального і професійного середовища її вжитку...

Останнім часом українських авторів стає дедалі більше, а цікавої і вартісної української літератури – дедалі менше. Сучасна українська проза залишається переважно автобіографічною, ліричною й іронічною, у ній відсутні епічні зразки. Переважно у літературі пробують себе жінки, долучаючись до молодіжної або «підлітково-дитячої альтернативи»: С. Андрухович, С. Пиркало, Н. Снядянко, М. Соколян та ін...

Сучасна українська література, зокрема проза, покликана переформулювати соцреалістичний канон, переорієнтувати літературу із одноголосся на багатоголосся. Вона... являє собою відкриту систему, яка передбачає безліч інтерпретацій. (Харчук Р. Б. Сучасна українська проза: Постмодерний період : Навч. посіб. Київ : Видавничий центр «Академія», 2008. С. 233-234.)

Завдання 3. Застосовуючи правку-переробку, доповніть поданий текст новою інформацією, використовуючи посилання на праці авторитетних дослідників (мовознавців, літературознавців, політологів, істориків, соціологів, філософів та ін.).

Культура мови – це проблема, що так чи інакше наявна в усякій національній спільноті і буває предметом публічного обговорення та пильної уваги мовознавців, письменників, узагалі людей, небайдужих до виражальних можливостей слова або до престижу своєї мови. Адже літературна мова в усіх народів відрізняється від розмовної, «народної», і потребує постійного дбайливого догляду, культивування.

Але в Україні питання культури української мови стояло і стоїть принципово інакше, ніж у національно «благополучних» суспільствах, бо його драматичним тлом є багатостраждальна історія нашої мови взагалі, століття прямих заборон і переслідувань або більш-менш прихованого підступного витіснення її з публічного вжитку...

Витіснення української мови з багатьох сфер публічного спілкування призводило до нехтування її функціональних можливостей, до «завмирання» багатьох природних форм вираження, на зміну яким за умов потужного тиску російщення приходили форми спотворені, аж до так званого суржику. З другого боку, втрата природності й краси, засилля кальок з російської та суржику позбавляють мову унікальності (що і є підставою її існування), небезпечно зменшують «конкурентоздатність» української мови в публічному і приватному мовленні, компрометують її, дають додаткові аргументи її недоброзичливцям...

А в радянські часи, коли не можна було відкрито обговорювати болючі національні та мовні проблеми, породжені державно проваджуваним російщенням, – звертання до теми культури мовлення залишалося чи не єдиним легальним способом апелювати до мовної та національної гідності українців. Влада чудово це розуміла, тому чинила всілякі перешкоди цій, сказати б, «мовно-довідковій» (чи «мовно-санітарній») службі, дозувала її роботу, а то й забороняла як вияв «національної обмеженості» чи й «націоналізму»... Ще не так давно – в 60-ті й 70-ті роки – цькували таких чудових перекладачів, бездоганних знавців української мови, виразників духу й генія цієї мови, як Микола Лукаш, Григорій Кочур, Євген Попович, Анатоль Перепадя та інші.

Тож бути носієм органіки української мови, мовним експертом і порадиником – в Україні завжди означало бути причетним до справи нелегкої, а то й небезпечної і вимагало не лише особливого мовного таланту, а й громадянської мужності... (Іван Дзюба)

ТЕХНІЧНЕ РЕДАГУВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРИ. ЕТАПИ ПІДГОТОВКИ ТЕКСТУ ДО ДРУКУ

Питання

1. Особливості технічного редагування.
2. Порядок оформлення навчального видання та підготовка його до друкування.
3. Особливості видавничо-поліграфічного оформлення навчальних видань.

ОСНОВНІ ТЕОРЕТИЧНІ ВІДОМОСТІ

Технічне редагування – це процес, що регулює художній і графічний задум видання щодо визначення технічних характеристик розмітки видавничого оригіналу, комп'ютерного складання, верстання й оформлення різноманітних текстових та зображальних складових видавничого проєкту, а також контролю за якістю його поліграфічного відтворення.

Основна мета технічного редагування – забезпечення певної схеми технологічного втілення видавничого задуму щодо створення видання на високому художньому, структурному, змістовому та поліграфічному рівнях виконання.

Головні завдання технічного редактора:

- проконтролювати підбір текстових та заголовкових шрифтів (навчальне видання не повинно бути перевантажене шрифтовими гарнітурами; рекомендується використовувати не більше трьох гарнітур, співвідносних зі стилістикою видання);
- прослідкувати за кеглем шрифтів (заголовки, підзаголовки, основний текст повинні мати сталий розмір шрифтів);
- визначити оптимальний порядок розташування окремих текстових одиниць (колонтитули, абзаци, заставки, зноски тощо);
- простежити, щоб усі відступи по тексту видання були уніфіковані (у навчальному виданні величина відступів повинна бути сталою).

Основні дії технічного редактора:

- вибір формату видання загалом;
- перевірка формату набору сторінок (кількість рядків, гарнітура, розмір шрифтів, розмір пробілів між рядками тощо);
- визначення порядку оформлення та характеру верстання титульного аркуша, передмови (післямови), додатків, покажчиків, бібліографічних списків, приміток, анотації і т. ін.;
- узгодження з верстальником та дизайнером порядку оформлення зносок, виділень, цитат, способу верстання ілюстративного матеріалу.

Після з'ясування найважливіших аспектів майбутнього видання створюють **план оформлення видання** – документ, у якому вказуються обсяг і формат видання, тираж, спосіб друку, розмір текстової сторінки, гарнітура, кількість і характер ілюстрацій, зовнішнє оформлення. У невеликих видавництвах, що нині є актуальним, розроблення плану оформлення видання є обов'язком технічного редактора.

Методика технічного редагування містить низку специфічних термінів і понять, з-поміж яких можна виокремити такі:

- **гарнітура** – шрифти, що мають єдиний характер рисунка, але різні розміри та форми креслень;
- **кегель** – розмір шрифту;
- **колонтитули** – розміщені зверху й виділені лініями назви розділів чи параграфів книжкового або журнального видання;
- **сигнатура** – порядковий номер видання, що проставляється у лівому нижньому куті на першій сторінці друкованого аркуша;
- **норма** – проставляється поряд із сингатурою на першій сторінці – скорочена назва видання, номер друкарського замовлення або прізвище автора.

Основні етапи підготовки до друку навчального видання:

1) підготовка текстової частини та ілюстрацій (на цьому етапі паралельно готується художнє оформлення видання, здійснюється вибір формату сторінки й розміру полів, гарнітури та кегля шрифту, у результаті чого в друкарні виготовляють т. зв. **гранки** – пробний (чорновий) друк тексту, що передається у видавництво (автору, редактору) на доопрацювання, для перевірки й правки);

2) редактор, коректор, а також автор вичитують гранки; технічний редактор виготовляє макет сторінок і передає знову в друкарню для верстання сторінок; відбитки (ксерокопії верстки) друкарня знову передає у видавництво;

3) редактор, коректор, автор і технічний редактор знову вичитують відбитки верстки, після чого робочий примірник верстки знову передається у видавництво для подальшої роботи;

4) у друкарні виготовляється сигнальний примірник видання, який передається для остаточного вичитування й затвердження у видавництво;

5) друкування тиражу видання, що надходить у торговельну мережу.

Описаний метод є найтривалішим порівняно з іншими методами підготовки будь-яких видань. Існує також **безгранковий** метод підготовки тексту до друку, при якому другий етап роботи у видавництві відсутній; редактор і коректор здійснюють правку чорнового текстового варіанту й перевірений (робочий) примірник правленої верстки віддають на доопрацювання технічному редактору.

Безкоректурний метод передбачає відсутність обміну коректурами між видавництвом і друкарнею; друкарня сама проводить верстання видання.

Видавничо-поліграфічне оформлення навчальних видань.

Сучасні навчальні видання необхідно розглядати як результат взаємозв'язку змісту, зовнішнього оформлення та видавничо-поліграфічного виконання.

Від вибору певного шрифту, пропорційного співвідношення графічних елементів, із яких складається сторінка, залежить «привабливість» і зручність навчального видання. Видимість тексту визначається якістю паперу (колір, щільність, гладкість) та якістю самого друку (контрастність друкованого тексту і фону, насиченість кольору друкарської фарби). Крім цього, зручність читання залежить від кегля шрифту, гарнітури, наповненості сторінки (довжина рядка, міжрядкова відстань – інтерліньяж, розмір полів).

Вибір якісних матеріалів і новітніх технологій друкарського виробництва повинні створювати привабливий, зручний для читання підручник (посібник тощо), що не втомлює очі, не перевантажує розум користувача, сприяє кращому сприйняттю навчального матеріалу.

У державних стандартах із технічних вимог до поліграфічного виконання навчальної літератури особлива увага приділяється забезпеченню зручності читання шрифту. Читабельність шрифту залежить, зокрема, від його кегля і рисунка, довжини рядка тексту, від інтерліньяжу й від кольору тексту та якості паперу. Розмір шрифту має відповідати віковим особливостям зорового сприйняття та рівню розвитку навичок читання. Приміром, від молодшого до старшого шкільного віку доцільно поступово переходити від великого кегля до меншого (але не менше 10-го – для учнів 8-11 кл.).

Вагоме значення має також формат навчальної книги. У стандартах з поліграфічного створення навчальної літератури існує шість типів форматів. Має значення також довжина рядка: у рядку має вміщуватися від восьми до дванадцяти слів, але не більше 60 знаків. Перевищення рекомендованої кількості знаків ускладнює сприйняття навчального матеріалу.

Велику роль у плані зручності підручника відіграють матеріали, з яких він зроблений. Гігієнічні вимоги до друкованої продукції вимагають, щоб папір був білим або ледь жовтуватим, забезпечував гарну видимість друкованого тексту. Поверхня паперу має бути рівною, гладкою, чистою, без значного глянсу.

На жаль, деякі видавництва, що працюють із навчальною літературою, не відповідають елементарним санітарним вимогам. Часто використовується неякісний папір – нещільний, з підвищеною прозорістю, що сприяє швидкому вбиранню вологи та пилу та створенню на поверхні сприятливого середовища для розмноження шкідливих мікроорганізмів.

Навчальну літературу для дошкільного та молодшого шкільного віку потрібно друкувати фарбами, виготовленими з екологічно чистих рослинних олій.

ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА

Завдання 1. Підготуйте повідомлення (до 10 хвилин) на одну з тем:

1. Історія друкарських шрифтів.
2. Заголовкові та текстові шрифти: принципи застосування.
3. Колонцифри і колонтитули: значення задля орієнтування в структурі видання.
4. Санітарні норми щодо видавничо-поліграфічного виконання навчальних видань.
5. Роль ілюстративного матеріалу в підручниках та навчальних посібниках.
6. Основні етапи підготовки до друку навчальних видань.

Завдання 2. Доберіть до тексту заголовки і поділіть на абзаци. Здійсніть технічне редагування, обравши доречний, на вашу думку, розмір шрифту й міжрядковий інтервал, а також використовуючи різноманітні засоби графічних виділень (напівжирний шрифт, курсив, підкреслення та ін.). За потреби здійсніть мовностилістичне редагування. Текст орієнтовано на дітей молодшого шкільного віку.

Нафту, вугілля та природний газ називають природним паливом, оскільки вони утворилися з решток рослин і морських тварин багато мільйонів років тому. Процес утворення вугілля досить тривалий. Дерева та інші рослини, які використовували сонячну енергію для розвитку, відживали та вимирали. Згодом глина й пісок вкривали дерева й рослини, спресовували їх. Із часом глина та пісок ущільнювались і перетворювались на каміння. Під вагою каміння в рослинних організмах відбувався повільний процес горіння, який і перетворював їх на вугілля. Нафта утворюється з найдрібніших рослин і морських істот, рештки яких після смерті осіли на морському дні. Там їх укривав шар глини та піску, що поступово перетворюється на каміння, а через мільйони років ці найдрібніші рослини й істоти перетворюються в нафту. Утворення природного газу подібне процесу творення нафти. Його родовища знаходяться у величезних складках, ущелинах гір, іноді під скелями на морському дні. Запаси природного палива можуть бути вичерпані. Утворення вугілля, нафти та природного газу відбувалося протягом мільйонів років. Запаси цих видів палива обмежені, оскільки їх можна з часом повністю використати. Вчені підрахували, що за нинішніх темпів споживання запасів нафти й природного газу вистачить на 50 років, а вугілля – на 300 років. Тому майбутнє – за новими формами використання джерел енергії, передусім поновлюваними.

(Що? Чому? Навіщо? Велика книга запитань та відповідей. Київ : Країна Мрій, 2012. С. 48.)

Завдання 3. Доберіть до поданого тексту ілюстративний матеріал із наявних у вільному доступі інтернет-джерел. З'ясуйте роль позатекстових компонентів під час підготовки до друку навчальних видань. Текст орієнтовно на дітей молодшого шкільного віку.

Голодомор

Ніхто й не міг уявити, що в країну з родючими чорноземами може прийти страшна біда – голод. Та тільки не земля була винна в тому, що на ній вмирили люди. Винна в усьому була політика, яку проводили більшовики, створюючи монолітну державу.

Бажаючи розправитися з непокірними селянами, які не хотіли вступати в колгоспи, добровільно розлучатися з нажитим добром на користь радянської влади, більшовики оголошували їх ворогами. Прагнув Сталін повністю придушити національний рух українців, їхнє вільнодумство. Для цього скористався він страшною зброєю – штучно створеним голодом.

Загони більшовиків забирали усе їстівне, включно зі свійською худобою. Не залишали й зерна з нового врожаю, охороняючи зі зброєю поля й склади, за вкрадену жменю зерна голодну людину розстрілювали на місці. Не давали людям виїхати з голодного краю, прирікаючи їх на повільну і страшну смерть.

Через те, що голод був наслідком дій уряду Радянського Союзу, коли людей морили голодом, і саму подію прийнято називати Голодомором. Ця страшна трагедія забрала життя мільйонів людей. Народ України шанує вічну пам'ять своїх загиблих співвітчизників.

Унаслідок голодомору особливо постраждали селяни. Але і проти української інтелігенції були здійснені репресії. Для них створювались концтабори, в яких люди гинули тисячами від тортур, голоду й виснажливої непосильної роботи.

(Тагліна О. В. Історія України. 6-е вид., без змін. Київ : ТОВ «Перо», 2012. С.84.)

Завдання 4. Оберіть будь-яке навчальне видання для дітей дошкільного віку й, критично оцінивши його художньо-технічне оформлення, напишіть коротку анотацію до цього видання. З'ясуйте, у чому полягають особливості художньо-технічного виконання навчальних видань для дошкільнят.

Зразок:

Гончаренко І. Буквар для дошкільнят : Навчальний посібник. Харків : Промінь, 2008. 64 с.

Цей буквар допоможе Вашому малюкові, граючись, навчитися читати. Близько 400 малюнків, загадки, вірші, скоромовки, ребуси, кросворди поширять словниковий запас і світогляд дитини, а навчання буде веселим і цікавим.

Практичне заняття № 11

**ПІДГОТОВКА РЕДАКТОРСЬКОГО ВИСНОВКУ.
ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ НАВЧАЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

Питання

1. Поняття редакторського висновку.
2. Критичне оцінювання якості навчального видання.
3. Підготовка редакторського висновку як завершальний етап редагування.

ОСНОВНІ ТЕОРЕТИЧНІ ВІДОМОСТІ

Редакторський висновок – оформлений редактором офіційний документ, який є результатом остаточного аналізу авторського рукопису. Редакторський висновок повинен містити максимально об'єктивну характеристику позитивних рис та недоліків редагованого тексту, а також рекомендації щодо можливої подальшої роботи над рукописом.

Мета редакторського висновку – максимально об'єктивна оцінка щодо якості авторського тексту, його готовності до друку, а також, за потреби, висловлення рекомендацій стосовно його покращення. Адекватний редакторський висновок потребує абстрагування від особистих уподобань редактора на користь об'єктивної оцінки рукопису щодо якості редагованого тексту та його актуальності для потенційної цільової аудиторії. Редактор повинен, дотримуючись правил професійної етики, надати автору рекомендації щодо можливих правок або відмовити у публікації, пояснивши причину відмови.

Під час формулювання редакторського висновку необхідно уникати багатозначних та неточних висловів. Висновки мають бути точними, конкретними, лаконічними, аргументованими. Письмовий редакторський висновок є документом, на який можна посилалися у разі виникнення конфліктних ситуацій між автором та видавництвом.

Остаточному редакторському висновку передують ретельний аналіз рукопису, що умовно можна поділити на кілька етапів:

- тематико-типологічний аналіз (визначення актуальності теми рукопису, його суспільної значущості; оцінка конкурентоспроможності редагованого видання порівняно з іншими виданнями подібної тематики);
- структурно-змістовий аналіз (оцінка тексту з позиції смислових, логічних та змістових зв'язків його структурних елементів);
- предметно-інформаційний аналіз (оцінка якості фактичного матеріалу – його достовірності, інформативності тощо);
- мовностилістичний аналіз (виявлення мовленнєвих та стилістичних вад рукопису, перевірка тексту на відповідність чинним мовним нормам);

➤ аналіз художньо-технічного оформлення видання (з'ясування якості та доречності наявних ілюстрацій, оцінка зручності загального формату та відповідності художньо-технічного оформлення видання потребам потенційних користувачів).

Після проходження всіх зазначених етапів редактор робить загальний висновок щодо редагованого тексту: рекомендувати до друку; відхилити; повернути авторові на доопрацювання тощо.

Вимоги до написання редакторського висновку:

- конкретність;
- точність;
- аргументованість;
- комплексність;
- опис позитивних рис редагованого тексту;
- перелік недоліків тексту, що піддається редагуванню, з конкретними посиланнями на сторінки.

Структура редакторського висновку містить як деякі елементи звичайної рецензії, так і окремі пункти. Як і в рецензії, у редакторському висновку має бути оцінка редактора про актуальність чи неактуальність твору, його читацьке призначення, місце видання, що готується до друку, серед інших опублікованих уже видань цієї ж тематики, оцінка наукового, художнього чи мовностилістичного рівня аналізованого тексту. Особливою складовою редакторського висновку вважається висловлення думки про придатність чи непридатність поданого авторського рукопису та конкретна пропозиція щодо друкування.

Перелік можливих пропозицій у редакторському висновку:

- прийняти оригінал до видавництва, визнавши його придатним до редакційно-видавничої підготовки;
- повернути рукопис авторові на доопрацювання, доукомплектування чи усунення виявлених недоліків (із конкретним зазначенням термінів повторного подання до видавництва);
- надіслати рукопис на додаткове фахове рецензування (конкретно зазначивши прізвища фахівців чи назви наукових, освітніх або творчих установ, закладів, спілок);
- відхилити авторський оригінал, визнавши його непридатним до видання і розірвати попередньо укладений договір із автором.

Якщо редакторський висновок містить пропозицію щодо прийняття негативного рішення, то важливо пам'ятати про тональність та аргументованість цього документа. Необхідно за будь-яких умов дотримуватися принципів доброзичливості та толерантності у стосунках із автором.

ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА

Завдання 1. *На основі поданої анотації та після ознайомлення з названим виданням оформіть редакторський висновок із конкретними пропозиціями щодо прийняття рукопису до друку або пропозиціями авторам стосовно вдосконалення довідника.*

Авраменко О., Блажко М. Українська мова та література : Довідник. Завдання в тестовій формі : І ч. Київ : Грамота, 2021. 496 с.

Мета цього навчального посібника – допомогти майбутнім учасникам зовнішнього незалежного оцінювання самостійно підготуватися до виконання тестових завдань з української мови та літератури. Матеріал збірника укладено відповідно до чинних програм з української мови та літератури для закладів загальної середньої освіти й програми до ЗНО–2022.

Книжка складається з двох частин: I – українська мова, II – українська література. Кожна з них має таку будову: спочатку в доступній, стислій та зручній для засвоєння формі викладено необхідний для засвоєння теоретичний матеріал, проілюстрований прикладами. Після пояснення запропоновано вправи й завдання в тестовій формі, виконавши які кожний матиме можливість систематизувати знання за курс середньої школи. Формулювання та графічне оформлення завдань двох форм – на вибір однієї правильної відповіді й на встановлення логічних пар – максимально відповідають тестовому зошити зовнішнього незалежного оцінювання.

Посібник стане в пригоді також учням 5 – 10 класів під час вивчення відповідних тем, адже містить значну кількість завдань, виконання яких дасть можливість набути практичних умінь і навичок з української мови та літератури.

Матеріал посібника вчителі можуть використовувати під час проведення уроків для навчального тестування, контрольних робіт, а також для додаткової самостійної роботи учнів у позаурочний час.

Завдання 2. *Напишіть редакторський висновок на будь-яке навчальне видання для учнів загальноосвітніх шкіл або для студентів закладів вищої освіти, подавши максимально об'єктивну оцінку сильних та слабких сторін обраного видання, а також висловивши конкретні пропозиції щодо подальшої роботи з ним.*

Завдання 3. *Оформіть редакторський висновок стосовно навчального видання, яке, на вашу думку, не позбавлене недоліків та потребує суттєвих доопрацювань. Сформулюйте конкретні поради автору (авторам) щодо покращення якості обраного видання.*

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ ЗА БЛОКОМ 2

1. Які ви знаєте види редагувань?
2. Охарактеризуйте основні особливості літературного редагування навчальних видань.
3. У чому полягає сутність наукового редагування навчальних видань?
4. Яким чином творче редагування пов'язане з процесом підготовки до друку навчальних видань?
5. Яким чином навчально-методичний рівень редагованого тексту залежить від роботи редактора з фактичним матеріалом?
6. Опишіть основні вимоги до оформлення бібліографічних посилань.
7. Охарактеризуйте основні вимоги до оформлення цитат у текстах навчальної літератури.
8. Які ви знаєте види правок та методичні вимоги до них?
9. Опишіть основні особливості видавничо-поліграфічного оформлення навчальних видань.
10. Що являє собою редакторський висновок як завершальний етап редагування?

ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ (одне завдання на вибір студента)

1. Відповідно до чинних вимог укласти бібліографічний список наукових джерел за тематикою блоку 2.
2. Підготувати мультимедійну презентацію за однією з поданих тем (до 10-ти слайдів):
 - Становлення і розвиток редагування в Україні.
 - Різні види редагувань під час роботи з навчальною літературою.
 - Редакторська перевірка фактичного матеріалу в навчальній літературі.
 - Сучасні вимоги до оформлення посилань у науковій та навчальній літературі.
 - Правка як складова редакторської праці.
 - Законодавчі та етичні засади співпраці редактора та автора навчального видання.
3. Написати редакторський висновок до будь-якого навчального видання (на вибір студента).

БЛОК 3. ОСОБЛИВОСТІ РЕДАГУВАННЯ ОКРЕМИХ ВИДІВ НАВЧАЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Практичні заняття № 12-13 РЕДАГУВАННЯ ПІДРУЧНИКІВ І НАВЧАЛЬНИХ ПОСІБНИКІВ

Питання

1. Підручник як різновид навчальної літератури.
2. Науково-методичні та психолого-педагогічні вимоги до підручників.
3. Навчальні та навчально-методичні посібники як різновиди навчальної літератури; вимоги до їх оформлення.
4. Особливості редагування підручників та навчальних посібників.

ОСНОВНІ ТЕОРЕТИЧНІ ВІДОМОСТІ

Підручник – основне навчальне видання, що містить систематизований виклад навчального матеріалу певної дисципліни (курсу, наукової галузі тощо). Підручник має задовольняти потреби всіх користувачів: для учнів бути цікавою й ефективною навчальною книгою; для вчителів стати основою розгортання освітнього процесу; для батьків бути зрозумілим порадиником під час надання допомоги своїм дітям у навчанні. Розроблення підручників нового покоління – одне з пріоритетних завдань реформування національної системи освіти.

Структурними складовими підручника є текст і позатекстові елементи (ілюстративний матеріал: малюнки, фото, карти, схеми, графіки, діаграми тощо).

Редактор повинен знати, що існує **три основні види тексту підручника**:

- основний текст (містить основний теоретичний матеріал; для кращого засвоєння поділяється на розділи та параграфи);
- додатковий текст (містить додаткову інформацію стосовно основного матеріалу, часто подається у вигляді окремих рубрик: «Це цікаво»; «Для допитливих»; «Візьми до уваги!» і под.);
- пояснювальний текст (містить додатковий матеріал; часто подається у вигляді приміток, пояснень, словничків тощо).

Крім основного тексту, підручник повинен містити **апарат орієнтування** – зміст, вступ, умовні позначення, алфавітний чи тематичний покажчик і т. ін.

Також більшість підручників містять **апарат організації засвоєння знань**, що охоплює вправи, завдання і запитання для перевірки знань, зразки розв'язання задач і прикладів, пам'ятки, коментарі, вказівки для самостійного опрацювання матеріалу тощо.

Важливим інструментом художнього оформлення навчальної книги є **ілюстративний матеріал**, який повинен мати дидактично обґрунтований

зв'язок із текстом, реалізувати інформативність наочного зображення, нести художньо-естетичну цінність, бути відповідним змісту підручника. Ілюстрації мають бути якісні, зрозумілі й доцільні, зі збалансованою кольоровою гамою.

Редактор має знати основні **науково-методичні вимоги** до оформлення підручників:

- ❖ системність, логічність та послідовність викладу навчальної інформації (розподіл змісту за розділами, параграфами та пунктами має бути дидактично виправданим; необхідно дотримуватися послідовного й логічного розташування розділів);

- ❖ науковість змісту, використання загальноприйнятої наукової термінології (змістове наповнення підручника має відповідати сучасним науковим концепціям, що реалізується через точний і зрозумілий виклад наукових понять відповідно до конкретної вікової групи користувачів);

- ❖ доступність і зрозумілість тексту підручника, відповідність його чинними нормам літературної мови (мова підручника повинна бути науково виваженою, доступною, зрозумілою, нормативною; повинна простежуватися чіткість і логічність у побудові тексту, зрозумілість і водночас науковість лексичного, зокрема термінологічного, наповнення);

- ❖ забезпечення диференційованого підходу до навчання, індивідуалізації освітнього процесу (підручник має містити достатній матеріал для здійснення диференційованого навчання та ефективної організації навчальної діяльності користувачів із різними здібностями і навчальними можливостями);

- ❖ забезпечення формування ключових компетентностей, визначених Законом України «Про освіту» (підручники мають бути спрямовані на реалізацію завдань компетентнісного навчання: сприяти формуванню функціональної грамотності, розвитку комунікаційних умінь, соціалізації тощо);

- ❖ реалізація ціннісного компонента у змісті підручника (підручник повинен сприяти формуванню системи цінностей, розвитку толерантності, співчуття, справедливості, чесності та інших загальнолюдських цінностей).

Крім цього, редактор повинен знати й основні **психолого-педагогічні вимоги** до оформлення підручників:

- ❖ відповідність змісту підручника віковим і психофізіологічним особливостям та пізнавальним потребам користувачів (означає відповідність рівню психологічного розвитку користувачів, їхній попередній освітній підготовці; відповідність складності й обсягу матеріалу можливостям засвоєння його користувачами на належному рівні);

❖ розвиток мотивації до пізнавальної діяльності (підручник має забезпечувати розвиток позитивних мотивів навчання, пізнавальних потреб та зацікавлень учнів чи студентів);

❖ реалізація можливостей для здійснення користувачами самостійної освітньої діяльності (самонавчання).

Крім підручників, важливими різновидами навчальної літератури є навчальні, навчально-наочні та навчально-методичні посібники.

Навчальний посібник – навчальне видання, яке доповнює або частково замінює підручник у викладі навчального матеріалу з певного навчального предмета. Досвідчені редактори знають, що вимоги до оформлення навчальних посібників приблизно такі ж, як і до підручників: виклад матеріалу повинен відрізнятися об'єктивністю, науковістю, доказовістю, логічною послідовністю; структура й змістове наповнення посібника повинні бути направлені на те, щоб передавати достовірну навчальну інформацію, а також викликати інтерес до предмета, що вивчається. Стандартна структура навчального посібника передбачає наявність таких компонентів: зміст (перелік розділів і параграфів), вступ (або передмова), основний текст, питання (завдання, тести) для самоконтролю, задачі, приклади, довідково-інформаційні дані (таблиці, схеми тощо), апарат для орієнтації в матеріалах посібника (предметні чи іменні покажчики і т. ін.), бібліографічний список (основна використана та рекомендована література для вивчення курсу).

Навчально-наочний посібник – навчальне видання, яке містить ілюстративно-наочні матеріали, що сприяють вивченню й викладанню певної дисципліни. Різновидами навчально-наочних посібників є картографічні матеріали, атласи, таблиці, графіки, плакати, альбоми тощо. Крім перелічених друкованих наочних посібників, виокремлюють також проєкційні наочні матеріали: слайди, відеофільми, кінофільми тощо.

Навчально-методичний посібник – навчальне видання, яке, окрім викладу навчального матеріалу, містить методичні вказівки й рекомендації щодо вивчення дисципліни або стосовно організації самостійного опанування певного навчального курсу. Редактор повинен пам'ятати, що структура навчально-методичного посібника має містити такі складові: зміст (назви розділів у точній відповідності до затвердженої навчальної програми відповідної дисципліни), вступ (передмова), де пояснюється роль та значення відповідного курсу, його місце з-поміж інших суміжних дисциплін тощо; основний текст; питання та завдання для самоперевірки; довідково-інформаційні дані для опанування навчального матеріалу (таблиці, схеми, графіки та ін.); конкретні методичні рекомендації стосовно вивчення певного курсу; різноманітні покажчики (за потреби); список використаної (рекомендованої) літератури.

ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА

Завдання 1. *Напишіть вступ або передмову до самостійно обраного навчального (навчально-методичного) посібника з будь-якої галузі знань, охарактеризувавши роль та значення відповідної дисципліни у підготовці користувача, визначивши місце відповідного курсу (його частини) серед інших дисциплін, сформулювавши основні задачі, що стоять перед учнем (студентом) під час вивчення означеної дисципліни.*

Приклад оформлення передмови.

Ющук І. П. Українська мова. Вправи : Навч. посіб. Київ : Либідь, 2009. 368 с.

Передмова

Досконале знання мови можливе лише за умови теоретичного осмислення її складників і практичного занурення в її стихію. Знати мову означає, з одного боку, розуміти структуру й призначення її елементів, починаючи від фонем як її найменшої складової одиниці і кінчаючи текстом як метою будь-якої мовної діяльності, а з другого – уміти правильно, вільно й доцільно користуватися її невичерпним виражальним багатством. Тобто теорія має бути нерозривно поєднана з практикою.

Пропонований посібник вправ цілком відповідає змістові й структурі підручника І. П. Ющука «Українська мова» для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів (К.: Либідь, 2004). Посібник призначений як для закріплення теоретичних знань про мову, так і, насамперед, для всебічного розвитку мовлення майбутніх філологів на основі цих знань.

У вступній частині збірника наводяться висловлювання відомих мовознавців з питань, що стосуються поняття рідної мови, походження й розвитку української мови, її державного статусу, її структури й компонентів, стильового розгалуження. Усе це має сприяти виробленню в студентів власних поглядів на ці проблеми, спонукати їх до власних міркувань і висновків.

В інших частинах до кожної теми передбачено щонайменше дві вправи: перша має на меті практично поглибити й закріпити теоретичні положення; друга, яка містить тексти, насичені певними мовними явищами, призначена для розвитку мовлення.

До вправ, призначених для закріплення теоретичних положень, подано для самоконтролю ключі або відповіді наприкінці посібника. Під час синтаксичного аналізу речень пропонується використовувати цифрові коди: це спрощує записи і дає змогу швидко й оперативно перевірити правильність проведеного аналізу. Таким чином, студент, маючи змогу кожного разу проконтролювати правильність своїх навчальних дій, не механічно переписує вправи, а,

уточнивши власне розуміння тих чи інших мовних явищ та правил правопису, виконує їх вдумливо й правильно. Помилку, якщо така й трапиться, він має змогу негайно виправити.

Виконуючи ці вправи, слід бути максимально уважним і строго дотримувати умов, які ставляться в завданнях. Якщо ключ не виходить або результат не збігається з відповіддю, потрібно ще раз уважно прочитати відповідні теоретичні положення в підручнику і тільки тоді, коли стане зрозумілою причина тих чи інших похибок, виправляти їх.

Тексти, подані у вправах, після того, як у них буде визначено певні мовні явища й проаналізовано їх, потрібно переказувати усно або письмово, стисло або докладно, з власними доповненнями або без них. Пропонується також, відштовхуючись від наведених зразків, складати подібні власні тексти. Перекази й твори, складені студентами за літературними зразками, заслуховують і корегують на практичних заняттях. Такі вправи сприяють мовному збагаченню студентів, виробляють навички вільно складати будь-які тексти.

Суцільні тексти із вправ можна також використовувати для проведення диктантів з наступною самоперевіркою їх студентами й аналізом допущених як орфографічних, так і пунктуаційних помилок. Звіряти написане з надрукованим слід завжди уважно, вдумливо, без поспіху. Адже будь-яка своєчасно не помічена й не виправлена помилка закарбовується в мимовільній пам'яті й стає причиною нових помилок.

Завдання 2. Відредагуйте композиційну та логічну структуру наведеного тексту (для молодшого шкільного віку), змінивши (за потреби) порядок розташування його частин; обґрунтуйте обрану вами послідовність розміщення абзаців; прокоментуйте, якими видами правок ви скористалися.

Водна оболонка Землі

Наявність води – обов'язкова умова для існування життя, у будь-якому разі, у відомих нам формах. Від інших планет Сонячної системи Землю відрізняє наявність величезних запасів солоної та прісної води, завдяки яким з космосу вона виглядає блакитною.

Понад 70 % поверхні Землі вкривають води морів та океанів, що в сукупності називаються Світовим океаном. Разом із водами річок, озер, боліт, підземними водами, льодовиками, що вкривають полюси і вершини гір, сніговим покривом, що утворюється взимку, і кригою вічної мерзлоти вони утворюють водну оболонку нашої планети – гідросферу.

Уся кількість води на Землі, включаючи води Світового океану, льодовиків, річок, озер, боліт, підземних та атмосферних вод, оцінюється в 1500 млн. кубічних кілометрів.

З усієї поверхні Світового океану щороку випаровується майже 550 тис. кубічних кілометрів води, та океани не стають мілкими завдяки кругообігу води – безперервному процесу водного обміну між усіма складовими гідросфери. Усю масу водної оболонки Землі приводять у рух дві сили. Перша – енергія Сонця. Під її впливом вода випаровується, виникають морські та повітряні течії. Друга – сила тяжіння, під впливом якої падають краплини дощу, тече по схилу вода у річках і рухаються льодовики. Випаровуючись, вода потрапляє в атмосферу і конденсується у хмари. Частина її повертається в океан у вигляді опадів, а частина переноситься вітрами на суходіл і випадає снігом та дощем, зрошуючи ґрунт, живлячи джерельця та річки. Річки несуть воду в океан, і все починається спочатку.

Людині для життя потрібна прісна вода, але 94 % усієї води на Землі – це солоні води морів та океанів. Крім них, зустрічаються солоні озера і навіть річки! На прісну воду припадає лише 2 % об'єму гідросфери, причому основні її запаси зосереджені у важкодоступних льодовиках, розташованих у полярних районах або високо в горах. Решта прісної води розподілена на Землі нерівномірно, тому майже 2/3 населення Землі відчуває її нестачу, а 1/3 частина населення гостро її потребує.

У кругообігові води беруть участь рослини, тварини та люди. Рослини отримують воду з ґрунту і випаровують її поверхнею листя. В організмі тварин та людини вода здійснює свій кругообіг.

Господарська діяльність людей заважає природним процесам поповнення запасів води. Вирубуючи ліси, осушуючи болота, будуючи греблі, людина порушує закони природи, у результаті чого міліють річки і зменшуються запаси чистої прісної, придатної для життя води.

Найбільше скупчення води на поверхні Землі – це Світовий океан. Материки та острови розділяють його на окремі океани, протоки та затоки. Постійні морські течії об'єднують його в єдине ціле, однак кожна його частина має свої особливості. У Світовому океані зазвичай виділяють чотири океани: Тихий, Атлантичний, Індійський та Північний Льодовитий. На деяких картах позначено ще один океан – Південний, що омиває Антарктиду. Однак багато вчених вмотивовано відмовляються визнавати його окреме існування. Порівняно з материками розміри океану величезні...

Із чого починається океан? Звичайно ж, з берегової лінії. Від берегів дно спочатку полого, а потім дедалі крутіше йде донизу. Полога частина дна називається материковою мілиною, або шельфом, а більш крута – материковим схилом. Це обриси материків, що пішли під воду при підвищенні рівня моря.

Найбільший океан – Тихий. Колись його називали Великим: його площа дорівнює площі решти океанів... Він же і найглибший – середня глибина 4280 м.

Ім'я цього океану дав Магеллан, який за 99 днів плавання у ньому жодного разу не потрапив у шторм. Та насправді Тихий океан відрізняється дуже «неспокійним» характером. Другий за розмірами океан планети – Атлантичний. Слово «Атлантика» прийшло до нас із глибокої давнини і буквально означає «море за горами атласу». Арабські мореплавці колись називали цей океан Морем Мороку. Неначе широка протока, Атлантичний океан з'єднує північні та південні полярні води Землі.

Індійський океан удвічі менший від Тихого. Це найтепліший океан Землі, тому що більша його частина розташована у тропіках та в ньому майже немає холодних течій. Найменший і наймілкіший океан – Північний Льодовитий. Узимку він майже весь укривається кригою, у його водах знаходиться Північний полюс Землі...

Справжнє океанічне дно починається на глибині 4-5 км біля підніжжя материкового схилу. Там, де зустрічаються материкові та океанічні літосферні плити, на величезні відстані простяглися глибоководні жолоби. Найглибше місце на Землі знаходиться в одному з таких жолобів Тихого океану – це Маріанська западина, глибина якої 11034 м. У цих місцях часто відбуваються землетруси і виверження підводних вулканів, завдяки чому утворюються численні вулканічні острови... По дну всіх океанів простягаються колосальні серединні хребти, які утворилися на зіткненнях океанічних плит. В Атлантичному океані такий хребет займає 1/3 всієї площі дна, а його довжина становить 11300 км.

Скласти точні мапи морських глибин і уявити, який вигляд мають підводні пейзажі, вчені можуть за допомогою ехолота, який вимірює глибину за часом проходження звукових хвиль від корабля до дна і назад. На основі таких даних інші пристрої автоматично малюють картину дна, а комп'ютерні програми створюють об'ємне зображення рельєфу.

(Абакумова Г. М., Ананьєв Г. С., Берлянт А. М. та ін. Планета Земля. 5-е вид., без змін. Київ : ТОВ «Перо», 2022. С. 34-39.)

Завдання 3. Підготуйте повідомлення на одну з тем:

1. Що потрібно знати редактору про шкільний підручник.
2. Інтерактивні методи роботи з підручниками та навчальними посібниками.
3. Навчальний текст у структурі підручника для початкової школи: пам'ятка для редактора.
4. Ілюстративний матеріал як структурний компонент підручника.
5. Концептуальні основи створення підручників для закладів вищої освіти.
6. Актуальні проблеми підручникотворення в галузі вищої освіти.
7. Інновації у змісті підручників для середньої (вищої) школи.

Практичні заняття № 14-15
**РЕДАГУВАННЯ ПРАКТИКУМІВ,
ЗБІРНИКІВ ЗАДАЧ ТА ХРЕСТОМАТІЙ**

Питання

1. Практикуми, збірники задач і хрестоматії як різновиди навчальної літератури.
2. Загальні вимоги до цих різновидів навчальних видань.
3. Особливості редагування практикумів, збірників задач і хрестоматій.

ОСНОВНІ ТЕОРЕТИЧНІ ВІДОМОСТІ

Практикум – це навчальне видання, яке містить практичні завдання (вправи), що сприяють закріпленню набутих знань, умінь і навичок, їх систематизації та узагальненню.

Різновидом практикумів є **збірники задач і вправ**, які так само покликані перевіряти якість засвоєння знань із певної дисципліни.

Отже, будь-які практикуми (збірники задач і вправ) направлені на закріплення, узагальнення та систематизацію знань у певній галузі науки, на формування навичок практичної роботи, на опанування форм і методів пізнання, що використовуються в певній науковій царині. Зміст практикуму повинен відображати основні аспекти навчального курсу за допомогою формулювання теоретичних питань та практичних завдань для детального розгляду цих аспектів. Практикуми можуть містити додаткові методичні вказівки (рекомендації) щодо виконання вправ (завдань), приклади розв'язання найбільш складних завдань, відповіді або так звані «ключі» для самоперевірки. Структура практикуму повинна відображати ту послідовність викладу навчального матеріалу, яка наявна в навчальній програмі певного курсу. Практикуми можуть бути призначені для самостійного вивчення навчального предмета й, відповідно, самостійного контролю за рівнем засвоєння навчального матеріалу.

Термін **хрестоматія** вживається переважно у двох значеннях:

- 1) збірник художніх чи наукових текстів (або уривків із них), призначений для навчальних чи пізнавальних цілей;
- 2) різновид навчального посібника, що містить системно дібрані тексти (літературно-художні, наукові та ін.), які є об'єктом вивчення певної навчальної дисципліни (предмета, курсу).

Згідно з класифікацією, визначеною державними стандартами (ДСТУ 3017 : 2015 «Видання. Основні види. Терміни та визначення»), хрестоматії віднесено до категорії навчальних видань, а саме до їх різновидів – навчальних посібників; за складом і структурою основного тексту хрестоматії є особливим типом навчальної літератури – полівиданнями, збірниками.

Залежно від принципів укладання розрізняють такі **типи хрестоматій**:

- ❖ хрестоматії з історії літератури, у яких твори чи їх уривки дібрані з урахуванням хронологічного принципу й супроводжуються певними коментарями – відомостями про життєвий і творчий шлях письменників, короткий аналіз творів тощо;
- ❖ хрестоматії, створені на основі ідейно-художньої спільності творів певного періоду;
- ❖ хрестоматії, укладені за регіональними ознаками;
- ❖ хрестоматії, укладені за тематичним принципом.

За принципом укладання близькими до хрестоматій є альманахи та антології.

Альманах – книжкове видання у вигляді збірки творів різних авторів, об'єднаних спільними ознаками (тематичними, жанровими, ідейно-художніми, регіональними та ін.); відповідно, розрізняють літературно-художні, науково-популярні, публіцистичні, документальні та інші види періодичних та неперіодичних альманахів.

Антологія – збірник переважно літературно-художніх творів чи уривків із них різних авторів (також творів усної народної творчості), об'єднаних спільною тематикою, жанровими ознаками, регіональною приналежністю чи історичним періодом.

Редактор має пам'ятати, що концепція хрестоматії передбачає наявність особливих методологічних засад, на яких ґрунтується робота упорядників, формується документально-бібліографічна база для добору джерел, визначаються критерії відбору текстів чи їх уривків, принципи групування цих текстів тощо. Хрестоматія, що має статус навчального посібника, укладається з обов'язковим урахуванням взаємної доповнюваності та взаємного узгодження традиційного дидактичного блоку: навчальна програма – підручник – хрестоматія. В умовах стрімкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій практикуми, збірники задач та хрестоматії, як і будь-які інші різновиди навчальної літератури, постійно видозмінюються та вдосконалюються; до друкованих версій цих навчальних видань додаються мультимедійні компоненти (анімація, аудіо- та відеофайли, графіка тощо). Звичайно, це певною мірою ускладнює роботу редактора, якому потрібно бути обізнаним із новітніми інформаційно-комунікаційними технологіями, аби вміти якісно виконувати свої професійні обов'язки. Деякі хрестоматії існують лише у форматі електронних ресурсів (наприклад, «Аудіохрестоматія з української літератури для 9-го та 11-го класів» видавництва «Ранок», яка вміщує художні твори в акторському виконанні й має спеціальну версію у форматі mp3 для мобільних пристроїв).

ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА

Завдання 1. Підготуйте повідомлення на одну з тем:

1. Особливості редагування практикумів і збірників задач.
2. Робота редактора з хрестоматією як особливим різновидом навчальної літератури.
3. Використання мультимедійних компонентів у навчальних виданнях; робота редактора в цьому аспекті.
4. Взаємодія упорядника і редактора під час укладання хрестоматій.
5. Труднощі в роботі редактора під час опрацювання збірників задач.

Завдання 2. Ознайомтеся зі змістом навчального посібника «Українська мова за професійним спрямуванням: Практикум» (Київ : ВЦ «Академія», 2012 р.). Які поради й рекомендації (з погляду редактора) ви могли б дати авторам щодо композиційної та предметно-логічної структури цього навчального видання?

Зміст

1. Культура фахового мовлення

- Особливості культури ділового мовлення...
- Орфоепічна правильність українського професійного мовлення...
- Акцентуаційні норми сучасної української літературної мови...
- Словотвірні норми та культура професійного мовлення...
- Лексикологічні норми. Синоніми у фаховому мовленні...
- Пароніми у фаховому мовленні...
- Фразеологія ділової української мови...
- Морфологічні норми у професійному мовленні...
- Норми вживання числівників у фаховому мовленні...
- Специфіка вживання прийменникових конструкцій в офіційно-діловому стилі...
- Синтаксичні норми і культура фахового мовлення...
- Комунікативні ознаки культури мовлення...
- Фахова термінологія...
- Вживання слів іншомовного походження у професійному мовленні...
- Мовний етикет у сфері ділового спілкування...
- Культура діалогічного спілкування...
- Тестові завдання...

2. Орфографія. Пунктуація

- Принципи українського правопису...
- Правопис ненаголошених голосних...

Спрощення у групах приголосних...
Вживання апострофа та м'якого знака...
Зміни приголосних при їх збігу...
Подвоєння та подовження приголосних...
Правопис префіксів...
Правопис суфіксів...
Складні слова зі сполучними звуками і без них...
Правопис складних іменників, прикладок...
Правопис складних прикметників...
Правопис складних прислівників...
Правопис займенників та числівників...
Правопис прийменників, сполучників, часток...
Вживання великої літери...
Правопис слів іншомовного походження...
Основи української пунктуації...
Тестові завдання...

3. Сучасний діловий документ

Документ як основний носій офіційно-ділового стилю...
Реквізити документа та основні вимоги до його оформлення...
Класифікація документів...
Вимоги до оформлення тексту документа...
Документи щодо особового складу...
Довідково-інформаційні документи...
Обліково-фінансові документи...
Тестові завдання...
Відповіді на тестові завдання...
Додатки...
Короткий термінологічний словник...
Література...

Завдання 3. *Напишіть коротку анотацію до практикуму з будь-якої галузі знань, стисло схарактеризувавши зміст і структуру видання.*

Зразок:

Ющук І. П. Практикум з правопису і граматики української мови : Посібник. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2012. 288 с.

Посібник оптимально поєднує теоретичні положення й практичні завдання, що сприяє засвоєнню граматики української мови і вдосконаленню правописних навичок учнів. Текстовий матеріал характеризується пізнавальністю, виховною й естетичною функціями слова.

Посібник може бути використаний учителями для організації індивідуальної та групової роботи як на уроках, так і вдома, а також для самостійної роботи учнів старших класів, абітурієнтів, студентів.

Завдання 4. *Запропонуйте перелік авторів і конкретних творів (поезія, проза, драматургія), що, на ваш погляд, могли б скласти зміст «Хрестоматії сучасної української літератури (кінець ХХ – початку ХХІ ст.)»; вибір обґрунтуйте.*

Завдання 5. *До поданих формулювань завдань доберіть мовний матеріал із творів української літератури (завдання взято з посібника: Ющук І. П. Українська мова. Вправи: Навч. посіб. Київ : Либідь, 2009. 368 с.).*

1. Прочитайте речення. Виділіть у ньому поетизми.
2. Прочитайте речення. Знайдіть дієслова в неозначеній формі. Визначте їхній вид, перехідність, будову і синтаксичну функцію.
3. Прочитайте текст. Випишіть слова із частками. Поясніть їхнє значення й написання.
4. Прочитайте текст. Знайдіть складні речення й визначте різновиди їх. Поясніть вживання розділових знаків.

Завдання 6. *Сформулюйте кілька завдань, мовним матеріалом до яких міг би послуговувати наведений текст (завдання можуть бути з різних мовознавчих розділів).*

Лист до сина

24.01.1979

Синку!

Дороге моє пташа!

Зараз – 4 ранку. Я щойно повернувся з роботи (затримався) – а тут лист од Тебе... Прочитав – лист прекрасний. Дуже дякую. Зрадив я Твоїм листом, аж серце мені заболіло... У мене, сину, трохи є нових клопотів, але про них писати нецікаво. Я й не буду...

Синку, в мене попереду – темно, як осінньої ночі за вікном. Не знаю, коли побачимося. Хоч душа болить за всіма Вами.

Як би я хотів разом із дедом покопатися в садочку, з тобою і мамою поїхати на Десну чи Дніпро, чи озеро, чи просто в ліс. Розкласти багаття – і посидіти коло чаю з чорного від сажі казанка! Я згадую таке, але Ти – не пам'ятаєш, певне. Як ми ходили в Святошинський ліс – за берізки, що праворуч од дороги...

То будемо мріяти – про зустріч. Але коли і де – не знаю досі...

(Стус В. Листи до сина. Харків : Ранок, 2019. С. 155-156.)

**ЕЛЕКТРОННІ НАВЧАЛЬНІ ВИДАННЯ:
СТВОРЕННЯ, ЕКСПЛУАТАЦІЯ,
ОСОБЛИВОСТІ РЕДАГУВАННЯ**

Питання

1. Поняття про електронні навчальні видання.
2. Створення та експлуатація електронних навчальних підручників.
3. Переваги та недоліки електронних навчальних видань.
4. Редакторська підготовка електронних навчальних видань.

ОСНОВНІ ТЕОРЕТИЧНІ ВІДОМОСТІ

Електронні навчальні видання – це електронні видання, що містять систематизовані дані наукового або науково-прикладного характеру, подані у формі, зручній для навчання та викладання; можуть бути розміщені на будь-якому носіїві інформації.

Розрізняють такі **різновиди електронних навчальних видань**:

- електронні навчально-методичні комплекси (інформаційно-дидактичні ресурси певного курсу у формі електронного видання);
- електронні підручники;
- електронні навчальні посібники;
- електронні конспекти лекцій;
- електронні довідкові матеріали;
- електронні практикуми;
- електронні методичні вказівки (рекомендації);
- тести для поточного (модульного, семестрового) контролю.

Під час створення цього різновиду навчальної літератури необхідно враховувати такі **принципи розробки електронних навчальних видань**:

- **науковість** (електронні навчальні видання прирівнюються до відповідних друкованих джерел і є науково-методичним доробком автора);
- **доступність** пошуку та отримання інформації, а також можливість взаємодії з ресурсом;
- **раціональність** (оптимізація витрат на створення й використання навчальних матеріалів);
- **адаптивність** матеріалу (можливість автоматичного чи ручного вибору обсягу навчальної інформації, послідовності засвоєння матеріалу тощо);
- **інтерактивність** (зворотний зв'язок – взаємообмін інформацією між користувачем та ресурсом);
- **придатність** (функціональна і змістова достатність);

➤ **мультимедійність** (поєднання текстової, графічної, звукової та аніматичної інформації, що відповідає «золотому правилу дидактики» – будь-яку інформацію надавати для сприйняття різними органами чуття).

Виокремлюють такі **переваги електронних навчальних видань**:

✓ мобільність, швидкий і відкритий доступ до інформації за найменших зусиль для її отримання;

✓ адаптація видання до індивідуальних потреб користувачів;

✓ використання інтерактивних новітніх засобів мотиваційного впливу на користувача;

✓ побудова простого та зручного механізму навігації в межах електронного навчального видання (наприклад, механізм пошуку по тексту, перехід за гіперпосиланнями, відображення тимчасових виділень і зауважень тощо).

Існують також і **недоліки електронних навчальних видань**:

✓ необхідність використання спеціального комп'ютерного обладнання;

✓ наявність спеціальних знань щодо використання комп'ютерних технологій;

✓ механічне засвоєння інформації (тобто механічне читання, для якого головним є автоматичне засвоєння потрібної інформації, а не сама культура читання, для якої, як відомо, важливою є й сама книжка, і її зовнішній вигляд);

✓ так зване «піратство» електронного контенту, яке може призвести до того, що видавці можуть втратити стимул до створення якісного товару й до роботи як у межах традиційного ринку, так і електронного.

Актуальними в наш час є **полімедійні видання**, які складаються з друкованого видання та електронного додатку. Наприклад, електронні додатки до своїх навчальних видань пропонують українські видавництва «Ранок», «ІТ-книга» та ін.

Працюючи над електронним навчальним виданням, редактор має стежити за реалізацією концепції навчальної книги загалом. Важливо пам'ятати, на яку аудиторію має бути розраховане видання, зважати на рівень її підготовки.

Особливу увагу слід приділяти редагуванню фактичного матеріалу, оцінюючи його за такими критеріями:

- новизна;
- значущість;
- системність;
- точність;
- достовірність;
- наочність;
- доступність.

ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА

Завдання 1. Підготуйте реферативне повідомлення на одну з тем:

1. Створення та експлуатація електронних підручників.
2. Особливості структури електронних підручників та навчальних посібників.
3. Переваги та недоліки електронних навчальних видань.
4. Робота редактора над електронними навчальними виданнями.

Завдання 2. Відредагуйте наведені уривки з електронних навчальних видань, охарактеризуйте типи наявних помилок.

1. Агробізнес в Україні – це одна з самих перспективних галузей господарства, яка розвивається доволі стрімко. Якщо брати до уваги глобальні перспективи, то на фоні збільшення чисельності населення світу спрос на продукти харчування лише зростатиме. При цьому розмір угідь, придатних для обробітку та вирощування сільськогосподарських культур, залишається сталим. У світі залишилося не більше ніж 9 % придатних для сільськогосподарських цілей земель, які ще не використовуються. Тож на зміну екстенсивним методам ведення господарства йдуть інтенсивні. Наша країна є яскравим прикладом цього переходу, хоча й відбувається він не надто швидко. Проте ми вже довели всесвіту, що Україна – це доволі сильний ігрок на ринку аграрної продукції.

2. Велика двадцятка (або скорочено – G-20) виступає міжнародним об'єднанням глобального масштабу. До нього входять такі держави: Канада, США, Мексика, Бразилія, Аргентина, ПАР, Велика Британія, Франція, Італія, Германія, Росія, Турція, Саудівська Аравія, Китай, Індія, Японія, Південна Корея, Індонезія, Австралія. Двадцятим членом форуму вважають Європейський Союз як організацію.

Крім того, в самітах Великої двадцятки часто приймають участь представники Міжнародного валютного фонду, Світового та Європейського Центрального банків. Це і є повний склад Великої двадцятки.

Країни Великої двадцятки (G-20) намагаються знайти адекватні рішення цілого комплексу проблем:

- шляхи самої доцільної стабілізації зростання світової економіки;
- правильний розвиток фінансової та соціальної інфраструктури;
- гарантування продовольчої безпеки бідних держав;
- вирішення різноманітних локальних і регіональних конфліктів;
- захист оточуючого середовища тощо.

Практичні заняття № 18-19
**РЕДАГУВАННЯ ПЕРЕКЛАДНОЇ
НАВЧАЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

Питання

1. Історія розвитку української перекладної літератури.
2. Основні засади редакторської роботи з відтвореними навчальними текстами.
3. Інтерпретація авторських текстів перекладачем і редакційно-видавничий процес.
4. Редакторська підготовка перекладної навчальної літератури.

ОСНОВНІ ТЕОРЕТИЧНІ ВІДОМОСТІ

Особливості будь-якого навчального тексту (як і власне наукового чи науково-популярного) накладають помітний відбиток на сам характер перекладацької діяльності, а відтак і на специфіку редакторської підготовки його до друку. З-поміж цих особливостей слід виокремити насамперед **точність відтворення наукових знань**. Це означає, що будь-який навчальний текст має бути чітко структурованим і передавати предметний зміст за допомогою певних елементів наукової комунікації (таких, зокрема, як теоретичні закони, поняття, судження, гіпотези, умовиводи тощо).

Як відомо, процес видання перекладної літератури багатоплановий та складний. Якщо створення самого перекладного тексту – це справа одного спеціаліста (перекладача), то доведення цього тексту до кінцевого видавничого продукту – справа іншого спеціаліста, яким неодмінно має бути редактор. Редакторів, як і перекладачів, важливо знати, що основу будь-якого навчального (а також і наукового) тексту становить **термінологічна база певної сфери знань**. Оскільки саме через систему термінів читач сприймає систему наукових понять, відповідальність за їх дотримання має безпосередній вплив на якість перекладного видання. Адже викривлення, неточності у перекладі термінології, що трапляються в іншомовному навчальному чи науковому тексті, може спотворити його загальний зміст, перекресливши таким чином зусилля конкретного видавничого проекту.

Ще одним важливим етапом роботи над іншомовними навчальними текстами, що стосується як перекладача, так і редактора, є **відстеження логічності та послідовності викладених в оригіналі положень, авторських суджень, доказів**. Ідеться насамперед про хід думки автора від простого до складного та від відомого до невідомого. За спостереженнями дослідників, такий хід може бути відтворений, зокрема, через граматичну будову речень. Як зауважує В. Губарець у навчальному посібнику «Редактор і переклад. Основи

видавничої роботи з відтвореними текстами», для перекладача і видавничого редактора при підготовці до друку наукового (додамо, що й навчального також) тексту зарубіжного автора саме чіткість синтаксичної будови, а також зрозумілі, логічні й послідовні зв'язки між окремими словами і цілими реченнями набувають особливого значення і вимагають уважного ставлення. Важко читати й сприймати ті перекладні видання, у яких через невдалу синтаксичну побудову речень втрачається основна думка чи «затуманюється» зміст.

У цьому аспекті слушними для перекладачів, а також і для редакторів, є поради вчених щодо вмілого **«маневрування» під час відтворення авторського синтаксису**. Так, деякі дослідники зазначають, що наукові та навчальні тексти дають перекладачеві «широкі синтаксичні можливості» (твердження теоретика перекладу А. Федорова); це означає, що під час перекладу допускаються різноманітні перебудови речень (т. зв. «синтаксичні перегрупування»). Однак як перекладачу, так і редактору слід пам'ятати, що ці перебудови повинні не спотворити, а, навпаки, більш чітко і влучно передати думки автора. Отже, доцільні синтаксичні побудови речень, логічне членування тексту, добір найкращих відповідників до наукової термінології, яка використовується автором оригіналу, – це основні найзагальніші вимоги стосовно роботи перекладача й редактора над іншомовними навчальними текстами.

Потреба випуску зарубіжної наукової та навчальної літератури українською мовою постійно зростає. Протягом останніх десятиліть цю функцію виконують видавництва «Основи», «Наукова думка», «Фоліо», «Либідь», «Смолоскип», «Критика», Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», Видавничий дім «Всесвіт» та ін.

На жаль, деякі навчальні перекладні видання містять певні **редакторські недогляди**, з-поміж яких найпоширенішими є такі:

- ✓ важкі для сприйняття синтаксичні побудови;
- ✓ уживання росіянізмів (невмотивованих запозичень із російської мови) замість українських відповідників;
- ✓ невміле користування українською термінологією;
- ✓ численні повтори займенникових форм;
- ✓ тавтологія;
- ✓ плеоназм (значеннєвий повтор).

У деяких видавництвах під час підготовки до друку навчального чи наукового тексту, крім загального редактора, призначають також і наукового (наприклад, книга професора Гарвардського університету Е. Кінана «Російські історичні міфи» в перекладі В. Шовкуна за науковою редакцією Н. Яковенко, що вийшла друком у видавництві «Критика»).

ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА

Завдання 1. Підготуйте повідомлення на одну з тем:

1. Розвиток і становлення української перекладної літератури.
2. Втрати при відтворенні іншомовного тексту й редакторська допомога перекладачеві.
3. Українська школа редакторсько-перекладацької діяльності.
4. Мовностилістичні засади відтворення та редагування іншомовних текстів.
5. Інтерпретація авторських текстів перекладачем і редакційно-видавничий процес.

Завдання 2. Прокоментуйте синтаксичне оформлення текстового уривку – поясніть, чи вдало, на ваш погляд, побудовано речення (текст призначено для дітей молодшого шкільного віку); за потреби відредагуйте.

Повний оберт навколо Сонця Земля здійснює за 365 діб, 5 годин, 48 хвилин і 46 секунд, тобто за 1 рік і ще $\frac{1}{4}$ доби, які кожний четвертий рік дають нам зайву добу – такий рік називають високосним. Завдяки обертанню Землі навколо Сонця змінюються пори року, а обертання Землі навколо осі (один оберт вона здійснює за 23 години, 56 хвилин і 4 секунди) викликає зміну дня і ночі на Землі.

Земля обертається навколо Сонця зі швидкістю приблизно 108000 км/год.

Швидкість обертання Землі навколо осі становить 1670 км/год. на екваторі.

Неймовірно! 400 млн років тому земна доба тривала не 24 години, як нині, а тільки 22 години. З часом доба подовжується, тому що Земля трохи повільніше обертається навколо осі. (Зелена планета : Пер. з фр. Київ : Махаон-Україна, 2006. С. 14-15)

Завдання 3. Прочитайте поданий текст, охарактеризуйте його з погляду лексичного складу; зробіть висновок про особливості перекладу текстів, що містять термінологічну лексику, та про редакторську роботу з відповідними текстами.

«Боїнг-747»

Усі сучасні літаки складаються зі схожих конструкційних елементів, хоча в таких авіалайнерів, як «Боїнг-747», їх набагато більше й вони складніші, ніж у невеликих літаків. Фюзеляж – тривка труба, усередині якої розташовуються пасажери, їхній багаж та екіпаж літака. Крила підтримують лайнер у повітрі, створюючи підймальну силу. Двигуни забезпечують силу тяги, що штовхає літак уперед і переборює опір повітря. Кіль і хвостовий стабілізатор створюють рівновагу в польоті. Поворотні секції, які називаються поверхнями керування (кермо напрямку, елерони та керма висоти), дозволяють маневрувати в повітрі.

Довжина «Боїнга-747» становить 70,7 м, розмах крил – 64,3 м. Його злітна вага – 400 т, включаючи 150 т пального, що зберігається в паливних баках, розміщених у крилах літака.

Під час польоту літака передня крайка крила розділяє зустрічний потік повітря на два струмені: один обтікає верхню поверхню крила, другий – нижню. Крило має особливий профіль, який називається аеродинамічним. У результаті під крилом тиск повітря вищий, ніж над ним. Різниця тисків штовхає крило вгору. Це називається підйимальною силою. (Окслейд К. Техніка і транспорт : Пер. з англ. В. Скоробогатова, Л. Хворост. Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2014. С. 50.)

Завдання 4. Прочитайте поданий текстовий уривок; зробіть висновок про інтерпретацію авторських текстів під час перекладу. Які ще відомі вам письменники (поети) займалися перекладацькою діяльністю?

Лист до дружини і сина

1.08.1982

Дорогі мої – Вальочку, сину!

Тимчасом переклав дещо з Рільке... Надсилаю свій переклад...

Осінь

О ти, високе дерево гінке,
уже безлисте: опирайсь навалі
небес, небес, що ломляться в твоє гілля.

Прошитий сонцем, повний і густий,
його вершок, здається, марить нами.

Та вся його душа – уже провулок
небес. А небеса не знають нас.

Найгірше те, що ми, як птаства ключ,
все деремося крізь нові одслони,
а простір ті одслони владно мінить,
бо лиш з світами в приязні. Мацак
чуттєвих наших хвиль запраг опони,
і тішиться відкритістю, як стягом.

Вершок дерев – то ностальгії знак.

...Валю, все це – пізній Рільке, тут «алмазний хміль душі» змінився на кристали роздумів – і то такі втрати, такі знахідки... (Стус В. Листи до сина. Харків : Ранок, 2019. С. 155-156).

Завдання 5. Підготуйте повідомлення на одну з тем:

1. Іван Франко – перекладач і редактор.
2. Переклади Лесі Українки.
3. Перекладацька діяльність Максима Рильського.
4. Перекладач, поет та літературознавець Григорій Кочур.
5. Микола Зеров – перекладач античної поезії.
6. перекладач, письменник та есеїст Володимир Діброва.
7. Видатний український перекладач Микола Лукаш.
8. Перекладацька спадщина Юрія Покальчука.
9. Поет і перекладач Борис Тен.
10. Віктор Шовкун – один із найвідоміших перекладачів сучасності.

Завдання 6. Відредагуйте наведені тексти з погляду мовностилістичного оформлення та композиційної будови (орієнтовано на дітей середнього шкільного віку).

Морський коньок.

Морський коньок – риба, яка живе в теплих морях. Він зовсім несхожий на рибу тому, що плаває стоячи. Його тіло вкрито кістяною бронєю і нагадує морду коника. Але ці істоти це риби споріднені з морськими голками.

Під час парування самець і самка притискаються черевцями, і самка відкладає невелику кількість ікри у своєрідний мішечок на животі самця. Через 5 неділь десь біля 200 мальків вилуплюються і випливають з його тіла. Так званий морський дракон – це теж морський коньок, який живе біля берегів Австралії. Ця риба виростає до 1,5 м завдовжки. Вирости на тілі призначені для маскування серед водорослів і коралів.

Морські коники проводять більшу частину свого життя, чіпляючись хвостом за водорослі. Живляться ці кумедні рибки дрібними ракоподібними і планктоном. (З Інтернет-джерела; подається як переклад з англійського видання «Kingfisher Publications of Animals».)

Як зберігають продукти?

Для їжі ми використовуємо переважно натуральні продукти. Майже всі вони дуже швидко портяться, адже бактерії, світло та повітря шкідливо впливають на них. Тому зараз багато продуктів розфасовують в вакуумні упаковки видаляючи при цьому воздух, щоб уникнути порчі. Інші продукти закривають пластиковою упаковкою чи пакетом, які їх захищають.

Свіжі продукти (м'ясо, риба та фрукти) треба використати на протязі одного чи кількох днів. Якщо їх тримати довше без додержання відповідного температурного режиму, вони стануть непридатні до вживання.

Існують і інші способи зберігання продуктів – сушіння та соління. Для сушіння продукти викладають на сонці або кілька неділь тримають в сухому місці. Під час цього процесу випаровується влага, яка існувала в продуктах, тому вони можуть довго не псуватися. Соління (засолювання) полягає в використанні солі для передбачення розмноження бактерій в продуктах. Холодильник також допомагає зберегти продукти свіжими на протязі кількох днів.

Усе частіше використовують заморожені продукти, оскільки їх можна зберегти досить тривалий час. Дуже практичні і такі способи консервування, як приготування мармеладів і конфітурів. (З Інтернет-джерела; подається як переклад з іспанського видання «Cran Libro de Preguntas y Respuestas».)

Народження Землі

Згідно міфів Земля виникла із «суміші усього» – хаоса. У різних народів існують легенди про те, як із хаоса, в якому не було «ані верху, ані низу», виділилися земля, небо і люди».

Уперше про те, що Земля – шар, висловив давньогрецький філософ Парменід. Проте ця думка з'явилась не з конкретних спостережень, а з усвідомлення про те, що шар – сама досконала з фігур.

Прийшовши до висновку про те, що шароподібна Земля – не єдина в світі, древні вчені все-таки помістили її у центр світобудови. І лише в XIV-XV ст. підтвердилась гіпотеза висловлена великими ученими Миколою Коперником та Джордано Бруно: Земля крутиться навколо своєї вісі і навколо Сонця. Церква довго лаялася і заперечувала цю теорію: праці Коперника були заборонені, а Джордано Бруно об'явили єретиком і спалили на кострі.

Наприкінці XVIII ст. філософ Емануїл Кант та математик П'єр Лаплас незалежно один від одного сформулювали нову наукову гіпотезу походження Землі та Сонячної системи. Відповідно їхній думці, Сонце та планети утворилися з газопильної туманності, що обертається і стискається під впливом сили всесвітнього тяжіння. Дякуючи центробіжним силам від туманності відривалися кола, що згодом згустилися в планети, а в центрі хмари утворилося Сонце.

Вважається, що 5 млрд років назад в суміші газів і твердих частинок утворилося розпечене ядро Землі вкрите розплавленою мантією. Поступово поверхня Землі вичахла, перетворившись на земну кору. Крізь її розломи вилиталась розплавлена мантія, виривались гази і пари води, які ливнями обрушилися на земну поверхню, давши начало світовому океану, де біля 1,5 млрд років назад виникло життя. (З Інтернет-джерела; подається як переклад з російської мови.)

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ ЗА БЛОКОМ 3

1. Назвіть основні вимоги до підручників для середньої загальноосвітньої школи та для закладів вищої освіти. Що між цими вимогами спільного та відмінного?

2. Окресліть головні, на ваш погляд, особливості редагування підручників.

3. Які ви знаєте вимоги до навчальних та навчально-методичних посібників? У чому полягає особливість редакторської роботи з цими різновидами навчальної літератури?

4. Охарактеризуйте специфіку редагування практикумів і збірників задач різних галузей знань.

5. У чому полягає особливість хрестоматій як різновиду навчальних видань? Які ви знаєте вимоги до оформлення хрестоматій?

6. Назвіть основні переваги та недоліки електронних навчальних видань.

7. Окресліть основні перспективи розвитку української перекладної навчальної літератури.

8. Опишіть основні етапи редакторської роботи з перекладними текстами навчальної літератури.

ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ (одне завдання на вибір студента)

1. Відповідно до чинних вимог укласти бібліографічний список наукових джерел за тематикою блоку 3.

2. Підготувати наукову реферативну доповідь за однією з поданих тем:

- Вимоги (за державними стандартами) до підручників для середньої загальноосвітньої школи та для закладів вищої освіти.

- Особливості редагування підручників.

- Вимоги (за державними стандартами) до навчальних та навчально-методичних посібників.

- Особливості редагування навчальних та навчально-методичних посібників.

- Специфіка редагування практикумів, збірників задач і хрестоматій.

- Редакторська підготовка електронних навчальних видань.

- Зміст та основні засади редакторської роботи з перекладною навчальною літературою.

БЛОК 4. МОВНОСТИЛІСТИЧНЕ РЕДАГУВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Практичні заняття № 20-23

ОРФОГРАФІЧНА ГРАМОТНІСТЬ РЕДАКТОРА. РОБОТА НАД ОРФОГРАФІЧНИМ ОФОРМЛЕННЯМ НАВЧАЛЬНИХ ВИДАНЬ

Питання

1. Нова редакція Українського правопису. Зміни в Українському правописі – 2019.
2. Орфографічні норми сучасної української літературної мови (повторення найбільш складних орфограм: правопис прислівників, іншомовних слів, власних назв, написання службових слів та ін.).
3. Залежність професійних якостей редактора від його орфографічної грамотності.

ОСНОВНІ ТЕОРЕТИЧНІ ВІДОМОСТІ

Працюючи над орфографічним оформленням текстів навчальної літератури, редактор повинен пам'ятати про зміни в Українському правописі 2019 р.:

- відбувається подвоєння приголосного **н** у слові *священник*, спорідненому зі словом *священний* (за аналогією до слів *годинник*, *письменник* і под.);
- в іншомовних прізвищах не подвоюється приголосний **к**: *Дікенс*, *Теккерей* (раніше писали *Діккенс*, *Теккерей*); але подвоєння **кк** зберігається у власних назвах кельтського походження з початковим **мак**: *Маккензі*, *Маккарті* і под.;
- замість *проект* маємо писати *проєкт*, *проєкція*, *проєктування* і под. (за аналогією до *об'єкт*, *суб'єкт*, *пацієнт*, *траєкторія*, *ін'єкція* і под.);
- перед **я**, **ю**, **є**, **ї** буква **й** не пишеться: *параноя*, *секвоя*, *феєрверк*, *фоє*; також у власних назвах: *Хаям*, *Соєр*, *Гоя*, *Ісая*, *Гаваї* і под. (раніше писали *фойє*, *Хайям* тощо);
- слово *мариво* більше не виняток, пишемо за аналогією до слів *вариво*, *паливо*, *куриво*, *добриво*, *місиво* і под (раніше писали *марево*);
- частина **пів-** пишеться окремо, якщо вона має значення «половина від цілого»: *пів зошита*, *пів Європи*, *пів неба*; але пишеться разом, якщо означає єдине поняття: *півострів*, *півмісяч*, *півкуля*, *півоберт* тощо (раніше писали *пів'яблука*, *півнеба*, *пів-Європи*, *пів-Києва);*

➤ пишемо не тільки *ірій* (вирій), *ірод* (дуже жорстока людина), а й *ирій*, *ирод*; також *ич*, *икати*, *икання* та на початку деяких іншомовних слів: *Кім Чен Ін*;

➤ слова, які писали через дефіс, пишемо разом:

1) власне українські слова, у яких перша частина є означенням: *Святвечір*, *дівичвечір*; але пишемо окремо: *буй-тур*, *жар-птиця* і под.;

2) запозичені слова, у яких перша частина вказує на кількісні та деякі інші ознаки: *мініспідниця*, *мікроелемент*, *топменеджер*, *експрезидент*, *віцеконсул*, *штабскапітан* та ін. (раніше писали *міні-спідниця*, *топ-менеджер*, *екс-міністр*, *віце-президент*, *штабс-капітан*);

➤ іменник *хабар* за фонетичними ознаками належить до м'якої групи, тому має відповідні відмінкові форми: *хабаря*, *хабареві*, *хабарем*, *хабарі* (раніше писали *хабара*, *хабарові*, *хабаром*).

➤ у російських власних назвах прикметникового походження вживаємо закінчення прикметників, властиві українській мові: *Трубецький* (рос. *Трубецкой*), *Донський* (рос. *Донской*), відповідно, *Трубецька*, *Донська* і под. (раніше писали *Трубецькой*, *Донської*);

➤ допускаються варіанти написання закінчень в іменниках III відміни у формі родового відмінка однини: *радістї* та *радістї*, *мудростї* та *мудростї*, *осенї* та *осенї* і под.;

➤ допускається варіативність у передачі деяких іншомовних звуків і звукосполучень:

1) звук [g] передається двома способами – через *г* і *ґ*: *Ґете* і *Ґете*, *Ґуллівер* і *Ґуллівер*, *Верґілій* і *Верґілій*;

2) грецьке буквосполучення **th** передається через *ф* і *т*: *кафедра* і *катедра*, *міф* і *міт*, *Афіни* і *Атени*, *Борисфен* і *Бористен*;

3) грецьке буквосполучення **au** передається через *ау* та *ав*: *аудиторія* і *авдиторія*, *лауреат* і *лавреат*, *пауза* і *павза*, *аудієнція* і *авдієнція*, *пауза* і *павза*;

4) на початку слів, що усталилися в церковному вжитку, пишемо **архи-** та **архі-**: *архимандрит* і *архімандрит*, *архиєрей* і *архієрей*, *архиєпископ* і *архієпископ* і под.;

➤ розрізняється написання назв марок товарів (пишемо з великої букви) та відповідних виробів (пишемо з малої букви): *автомобіль марки «Ауді»* та *новеньке «ауді»*;

➤ утверджено новий розділовий знак – скісну риску: *і/або*, *у/в*, *і/й*.

Новий правопис почав діяти з 3 червня 2019 року; від цього дня рекомендовано застосовувати норми й правила нової редакції правопису в усіх сферах суспільного життя.

ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА

Завдання 1. Запишіть іншомовні слова, знімаючи ризки, відповідно до нової редакції Українського правопису 2019 р.

1. Авіа/рейс, гео/політика, економ/клас, євро/ремонт, кібер/атака, поп/музика, екстра/клас, бліц/новини, мікро/хвили, міді/спідниця, онко/лікарня, прес/конференція, мульти/медійний, топ/менеджер, псевдо/наука, супер/модний, пара/олімпієць, гіпер/маркет, міні/блок, нано/частинки, еко/продукти, екс/чемпіон, контр/наступ, анти/вірус.

2. Бізнес/план, допінг/контроль, інтернет/видання, піар/кампанія, фітнес/клуб, бізнес/проєкт, альфа/промені, генерал/майор, до/дієз, суші/бар, статус/кво, карт/бланш, блок/схема, прем'єр/міністр, норд/вест.

Завдання 2. Запишіть власні назви, знімаючи ризки, відповідно правописних норм сучасної української мови.

(М/м)іністерство (О/о)світи і (Н/н)ауки України, (К/к)риворізький (Д/д)ержавний (П/п)едагогічний (У/у)ніверситет, (Р/р)ада (Б/б)езпеки (О/о)рганізації (О/о)б'єднаних (Н/н)ацій, (У/у)країнська (П/п)равославна (Ц/ц)ерква, (Н/н)аціональна (С/с)пілка (П/п)исьменників України, (З/з)бройні (С/с)или України, (О/о)рганізація з (Б/б)езпеки і (С/с)півробітництва в Європі, (В/в)ерховна (Р/р)ада України, (У/у)країнська (П/п)овстанська (А/а)рмія, (К/к)онституційний (С/с)уд України, (Д/д)ержавний (М/м)ітний (К/к)омітет України, (К/к)абінет (М/м)іністрів України.

Завдання 3. Запишіть прислівники та прислівникові сполуки, знімаючи ризки, відповідно до орфографічних норм сучасної української мови.

Що/най/дужче, хтозна/куди, на/жаль, до/щенту, без/вісти, з/над/вору, на/силу, над/силу, без/ладу, у/ні/чию, чим/скоріш, будь/що/будь, день/у/день, геть/чисто, до/вподоби, чим/дуж, без/ліку, по/перше, по/одному, без/угаву, у/сто/крат, на/гора, по/латині, по/переду, по/всяк/час, тим/часом, все/одно, пліч/о/пліч, сам/ на/сам, віч/на/віч, босо/ніж, без/упину, на/добраніч.

Завдання 4. Запишіть словосполучення, знімаючи ризки; поясніть написання частки «не».

Не/легкий (важкий) шлях; видно не/озброєним оком; не/засіяні вчасно поля; робота не/виконана; іти не/поспіхом; не/друг (а знайомий, співробітник тощо); не/хтувати не/безпекою; не/дооцінювати ворога; не/дочекатися перерви; не/складне (просте) завдання; шлях не/легкий, а важкий; нітрохи не/холодно; не/виконана протягом дня робота; це далось не/легко (а з труднощами...); так, ця робота не/важка; авжеж, завдання виявилось не/складним.

Завдання 5. Прокоментуйте наявні в наведених текстах орфограми, розкривши дужки та знявши риси.

Богдан Хмельницький

Ішли роки, мінялися (Г/г)гетьмани на (С/с)ічі. Багато хоробрих воїнів продовжувало приходити до козаків у пошуках свободи. Так з'явився на (З/з)апорозькій (С/с)ічі й молодий козак Богдан Зиновій Хмельницький.

Став він с/першу писарем, потім сотником, а слава про його військові подвиги дійшла навіть до (К/к)ороля Франції, який попросив у Хмельницького допомоги у війні з Іспанією.

Тим/часом Хмельницький отримав від поляків страшний удар. Напав шляхтич Данило Галицький на маєток Хмельницького. Зруйнували все поляки, викрали дружину Богдана, а сина забили б(а/о)тогами майже до/смерті.

Як повернувся Хмельницький до/дому – кинувся шукати справедливості, та не/знайти її було у поляків. Зажадав він справедливої помсти і поспішив до запорозьких козаків на (С/с)іч у пошуках правди.

Ставши (Г/г)етьманом, Хмельницький очолив (Н/н)аціонально-визвольну війну проти поляків. Підмогу у не/легкій боротьбі вирішив (Г/г)етьман шукати у (К/к)римських татар. Був у Хмельницького дар дипломата, вдалося йому укласти союз із татарами, які не/навиділи козаків...

Повстала Україна і скинула з себе польське ярмо. Але Хмельницький розумів, що не/довго буде тривати така воля, зберуть поляки нове військо...

І тут прийшла нова біда. Кримський хан вирішив, що вигідніше грабувати (У/у)країнські землі, а/ніж захищати їх. Тож знову напали татари на Україну...

У цей же час не/бракувало ворогів і Польщі. У/середині XVII століття їй оголосила війну Швеція. Шведи захопили значну частину Польщі, що почало турбувати (Р/р)осійського (Ц/ц)аря. Він готовий був виступити проти Польщі, але сусідство шведів було не/припустиме. І став російський цар налагоджувати стосунки з Польщею. Незабаром, за спиною у Хмельницького, підписали поляки і росіяни договір, за яки розділили Україну між собою. По лівому березі Дніпра відходили землі (У/у)країнські (М/м)осковському (Ц/ц)арству, а по правому – (Р/р)ечі (П/п)осполитій.

Виступив тоді зі своїми козаками Богдан Хмельницький на стороні шведів проти Польщі. У тій війні дійшли козаки до самої Варшави, але бої на цьому не прип(е/и)нилися. Здоров'я великого гетьмана пох(е/и)тнулося, і через деякий час хвороба зробила те, чого не змогли числ(е/н/н)і вороги. Помер Богдан Хмельницький, але ім'я його зал(е/и)шилося гр(и/е)міти в історії України славою великою і перемогами доблес(т)ними.

(Талгіна О. В. Історія України. – 6-е вид., без змін. Київ : ТОВ «Перо», 2012. С.56-57.)

Космічні чудеса

Спостерігаючи за зоряним небом, астрономи виявили силу/силенну дивних явищ. Наприклад, подвійні зірки. Виявилось, що зірки не/завжди бувають одиничними – не/рідко вони утворюють пари. Дві зірки, які об(е/и)ртаються навколо спільного центра ма(с/сс), називають подвійними зірками. Іноді світила зоряної «парочки» схожі мов дві краплі води. Але зустрічаються подвійні зірки, схожі на (С/с)лона і (М/м)оську з байки І. А. Крилова. Звичайно, «слон» – величезна яскрава, але холодна червона зірка, а «моська» – маленька і слабка, але гаряча блакитнувата. А іноді, як у зірки Аламак у сузір'ї Андромеда, йдеться не про подвійні, а навіть про потрійні зірки.

Іноді ми зауважуємо, що якась зірка з/часом змінює яскравість і колір. Такі зірки астрономи називають змі(н/нн)ими. Бувають пульсуючі змі(н/нн)і зірки, зовнішні шари яких то роздуваються, то о(б)падають. А бувають затемне(н/нн)і змі(н/нн)і: ті самі подвійні зірки. Обертаючись навколо спільного центра, одна зірка потьмарює для земного спостерігача іншу, а потім місце першої зірки займає її сусідка. Деякі змі(н/нн)і зірки виникли в/результаті космічних катастроф – вибухів наднових зірок.

Крім незвичайних зірок, у (В/в)сесвіті є й інші дивні й загадкові космічні об'єкти – (Ч/ч)орні діри, природа яких досі не/з'ясована. У цих об'єктах сили притягання настільки великі, що ні газ, ні космічний пил, ні навіть промінь світла не/можуть звідти вирватися. Щоб відірватися від (Ч/ч)орної діри, необхідно летіти швидше за світло. Але цю межу швидкості – 300 тис. км/с – у нашому світі ні/хто й ні/що не/може подолати. Астрономи вважають, що (Ч/ч)орні діри – це мертві зірки, які спалили все своє ядерне пал(е/и)во і стислися до неймовірно малих розмірів. Уважають, що (Ч/ч)орні діри – це найщільніший стан речов(е/и)ни. Учені стверджують, що побли(е/и)зу (Ч/ч)орної діри відбуваються найнеймовірніші речі: уповільнюється спливання часу, промінь світла рухається не по/прямій, а описує дугу.

(Астрономія / упорядкув. Т. Кадаша. – 5-е вид., без змін. Київ : ТОВ «Перо», 2011. С. 56-57.)

Земля

Як вин(е/и)кла (З/з)емля? Планети (С/с)онячної системи виникли 4,6 млрд років тому з матеріалу, який залишився після народження (С/с)онця. Довкол(о/а) (С/с)онця обертався диск із газу (вод(ь)ню і гелію) і пилу (частинок каміння, заліза, льоду). Зі згустків пилу під дією сили тяжіння ближче до (С/с)онця утворилися 4 тверд(і/их) планети: Меркурій, Венера, Земля і Марс. А подалі від (С/с)онця з газу і пилу утворилися (Г/г)азові (Г/г)іганти: Юпітер, Сатурн, Уран, Нептун і маленька тверда планета Плутон.

Чому на Землі є життя, а на інших планетах (С/с)онячної системи його не/має? Тому що на (З/з)емлі є повітря, вода і пр(и/е)датна для життя температура. На Венері, яка ро(з/с)ташована ближче до (С/с)онця, дуже жарко, а на Марсі, який знаходиться далі від (С/с)вітила, ніж Земля, дуже холодно. В/край важливо, що Земля складається зі щільної матерії, важчої, ніж повітря або вада; завдяки цьому на її поверхні змогла (з/с)формуватися тверда кора.

Колись люди вважали, що Земля пл(а/о)ска. Потім учені довели, що Земля має форму сплюще(н/нн)ої кулі. Виявляється, наш Всесвіт, наче гіган(т)ська дзига, в якій усе об(е/и)ртається з величезною швидкіс(ь)тю... Земля швидко об(е/и)ртається на/в/коло осі. Це створює від/центрову силу, яка най/сильніше діє на (Е/е)кваторі, тому на (Е/е)кваторі планета ро(з/с)тягується, а біля полюсів – (с/з)плющується. Одне слово, за формою Земля стала схожа на сплюще(н/нн)ий м'яч(ь).

(Зелена планета: Пер. з фр. / Авт. тексту Е. Паруассьєн. Київ : Махаон-Україна, 2006. С. 4-5.)

Чому буває веселка?

Як чудово після зливи спостерігати на небі різнокольорову веселку! Але побач(е/и)ти це природне явище можн(о/а) лише за умови, що після дощу одразу/ж вийде сонечко, тому/що веселка може з'явитися лише з сонячних променів. «Як таке може бути? Адже веселка різнокольорова, а сонячне світло біле!» – можливо, подумаєте ви. Насправді біле світло поєднує в собі всі кольори.

Ви помічали, що відбувається, коли промінь сон(ь)ця потрапляє на поверхню мильної бульбашки? Біле світло ро(з/с)падається на сім кольорів, що плавно переходять один/в/один: червоний, оранжевий, жовтий, зелений, блакитний, синій і фіолетовий. Усі разом ці кольори називаються спектром.

Предмет, корий ро(з/с)кладає промінь світла на окремі кольори, називають призмою. Крапельки дощу як/раз і виконують роль призми: проходяч(і/и) крізь них, промін(ь)чик сонця немов/би ро(з/с)кладається на кольорові сму(ж/ш)ки.

Ось фрази, які допоможуть вам ле(г/х)ко запам'ятати кольори веселки:

- Чи/мало Охоч(и/і)х Жадібно Знати Бажають, Де Сидить Фазан;
- Чому Олені Живуть Зимою Без Своїх Фантазій?

За (І/і)рландською легендою, чарівна істота лепреккон ховає горщ(и/і)к золота у місці, де веселка торкається землі. Однак знайти кінець веселки не/можливо, оскільки вона насправді описує повне коло, просто із землі його не/видно. Веселкове коло можн(о/а) побач(е/и)ти з вікна літака або високо в/горах.

(Маленькі розумники / уклад. К. А. Ковардіна. Харків : Видавничий дім «Пегас», 2017. С. 8-9.)

Завдання 6. Відредагуйте поданий текст, виправивши наявні в ньому орфографічні помилки (у децю зміненому вигляді текст узято з ілюстрованої енциклопедії для дітей, що вийшла друком у харківському видавництві «Ранок» у 2014 році).

Єгипетські піраміди

Три гігантські піраміди, найдавніше і єдине, що до нашого часу збереглося з чудес світу, підносяться на західному березі ріки Ніл за вісім кілометрів від столиці Єгипта Каїру. П'ять тисяч років тому ці величні спорудження служили усипальницями наймогутніших правителів Єгипту – фараонів Хеопса, Хефрена і Мікерину.

Піраміди зведені на західному березі Ніла на межі пустелі й родючих земель, оскільки єгиптяни завжди вважали Захід місцем смерті, краєм, у якому що вечора вмирає сонце і закінчується життя.

В Єгипті фараони вважалися божествами, а значить, їхнє життя і влада не припинялися зі смертю Правителя. Тому єгиптяни не тільки особливим способом зберігали тіла померших владик, перетворюючи їх на мумії, але і будували для них спеціальні «Будинки Смерті», де було все необхідне для «Земного Бога» – від кораблів до посуду, прикрас, їжі й напоїв.

Тіло фараона поміщали в похоронну камеру глибоко в надрах величної піраміди, а ходи, що ведуть до неї, завальовали кам'яними блоками або влаштували в них безліч хитро-мудрих пасток для числених зухвалих грабіжників, що посміли б зазіхнути на спокій «Божества».

С початку висота найвищої піраміди Хеопса (її верхівка не збереглася) складала близько сто сорока семи метрів. Для її побудови потрібно було два з половиною мільйона кам'яних блоків вагою від двох до тридцяти тон. Блоки були з'єднані між собою цементом і так щільно підігнані, що між ними неможливо просунути навіть голку.

Сьогодні ми бачимо поверхню пірамід уступчастою і немов би поїденою часом і вітрами пустелі. Однак у стародавні часи вона була облицьована гладким і білим, як цукор, вапняком, що сліпуче виблискував на сонці. Після завоювання Єгипта арабами лицювальний камінь був знятий і використаний для будівництва числених будинків Каїру.

Піраміди будувалися довго – наприклад, велику піраміду Хеопса 20 тисяч робітників зводили близько тридцять років. Тому кожний фараон, ледь зійшовши на престол, починав будувати для себе нечувано розкішну гробницю.

Навколо великих пірамід згодом розташовувалися менші піраміди й усипальниці, призначені для поховання наближених до фараона і родичів «Земного Бога».

Практичні заняття № 24-25
**ЛЕКСИЧНІ ТА СТИЛІСТИЧНІ ПОМИЛКИ,
ШЛЯХИ ЇХ УСУНЕННЯ В ТЕКСТАХ
НАВЧАЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

Питання

1. Невмотивоване вживання росіянізмів, заміна їх нормативними відповідниками.
2. Особливості вживання іншомовної лексики.
3. Сплутування значень паронімів.
4. Тавтологія і плеоназм, шляхи їх усунення.
5. Словники та довідники в роботі редактора.

ОСНОВНІ ТЕОРЕТИЧНІ ВІДОМОСТІ

Однією з найпоширеніших помилок у навчальній літературі, особливо перекладній, як і в повсякденній практиці більшості мовців, є **вживання росіянізмів** – невмотивованих запозичень з російської мови. Редакторів слід пам'ятати про українські відповідники таких слів; наведемо приклади найбільш часто вживаних росіянізмів та нормативних відповідників до них.

Росіянізми	Українські відповідники
відносно (прийменник)	стосовно, щодо
жабра	зябра
заживати (у знач. «рубцюватися»)	гоїтися
кладовка	комірка, комора
лапша	локшина
машинне масло	мастило
ополудні	опівдні
піднос	таця
повар	кухар
ракушка	мушля
рибак	рибалка
рибалка (процес)	риболовля
роди	пологи
слідуючий	наступний
схватки (при пологах)	перейми
уборка	прибирання
уха	рибна юшка
хлопок	бавовна

Певні труднощі можуть бути пов'язані з **уживанням іншомовної лексики**, зокрема термінологічної. У разі виникнення таких труднощів редактор має скористатися відповідними словниками чи довідниками. Наведемо приклади іншомовних слів, під час уживання яких, за спостереженнями лінгвістів, часто трапляються помилки; розуміти значення цих слів повинен не лише редактор, а й будь-який пересічний мовець.

Адекватний – цілком відповідний, тотожний.

Безпрецедентний – який не мав подібних прикладів у минулому; небувалий.

Воркшоп – навчальний захід (нарівні з курсами, майстернями тощо), на якому учасники здобувають знання самостійно.

Експансивний – який нестримно, бурхливо виявляє свої почуття.

Інсайдер – представник обмеженої групи людей, які мають доступ до конфіденційної інформації, не доступної загалу.

Інфантильний – властивий дитячому віку; недорозвинений.

Меркантильний – дріб'язково ошадливий, корисливий.

Одіозний – який викликає негативне ставлення до себе, неприйнятний.

Превентивний – який запобігає чомусь, чомусь передує.

Прецедентний – такий, що стався раніше й слугує прикладом або виправданням для наступних випадків.

Сакральний – який стосується релігійного культу; обрядовий, ритуальний; священний, заповітний.

Інколи помилки трапляються через **сплутування значень паронімів**; наведемо деякі мовностилістичні рекомендації щодо їх уживання.

Військовий – який стосується війська: *військова частина, військова техніка*.

Воєнний – пов'язаний з війною: *воєнні дії, воєнний період*.

Вихідний – початковий, від якого ведеться облік: *вихідний пункт*.

Висхідний – той, що підіймається вгору: *висхідна інтонація*.

Замерзнути – перетворитися на кригу, загинути від холоду.

Змерзнути – відчувати холод.

Поверховий – такий, що не стосується суті справи: *поверхова анотація*.

Поверхневий – такий, що знаходиться на поверхні: *поверхневий ґрунт*.

Професійний – похідне від «професія»: *професійна спілка, освіта*.

Професіональний – похідне від «професіонал»: *професіональний театр*.

Туристичний – який стосується туризму: *туристичне агентство*.

Туристський – який стосується туристів: *туристське спорядження*.

Хутровий – який стосується добування, обробки чи продажу хутра.

Хутряний – зроблений із хутра: *хутряні рукавиці*.

Численний – який є у великій кількості: *численні втрати*.

Чисельний – який стосується числа, числовий: *чисельне рішення рівняння*.

ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА

Завдання 1. Утворіть словосполучення, поєднавши прикметники з іменниками; поясніть значення прикметників.

Військовий / воєнний (лікар, квиток, стан, період);
музичний / музикальний (інструмент, слух, пальці, твір, школа, дитина);
професійний / професіональний (хвороба, армія, обов'язок, бокс);
змістовий / змістовний (фабула, фон, відповідь, стаття);
громадський / громадянський (збори, думка, свідомість, позиція);
робочий / робітничий (зошит, креслення, династія, партія);
особовий / особистий (щоденник, склад, речі, листок з обліку кадрів).

Завдання 2. До поданих іношомовних слів доберіть українські відповідники. Зробіть висновок про доречність / недоречність уживання іношомовної лексики в текстах навчальної літератури.

Абсолютний, абстрактний, аграрний, аналогічний, аргумент, бартер, брокер, вердикт, гармонія, герметичний, гіпотеза, голкіпер, горизонт, гуманний, дебати, девальвація, деструктивний, дискусія, дистриб'ютор, дистанція, економний, експеримент, експорт, екстраординарний, екстрений, ембарго, емігрант, ерудит, імпульс, інвестиція, індиферентний, компенсація, легальний, прерогатива, резерв, сервіс, субсидія, ультиматум, фактор, фальсифікація, фіаско.

Довідка: провал, невдача, підробка, чинник, вимога, допомога, обслуговування, запас, перевага, законний, відшкодування, байдужий, вкладення, поштовх, знавець, переселенець, заборона, негайний, особливий, вивіз, дослід, заощадливий, відстань, розповсюджувач, суперечка, руйнівний, знецінення, обговорення, людяний, крайнебо, воротар, припущення, непроникний, милозвучність, злагодженість, рішення, посередник, обмін, доказ, відповідний, сільськогосподарський, умоглядний, повний, цілковитий.

Завдання 3. Розкрийте дужки й виберіть найбільш доречний, на ваш погляд, варіант слововживання; вибір обґрунтуйте.

Чому бувають снігові (візерунки, малюнки) на вікнах?

Коли (настає, надходить) холодна зима, на вікнах з'являються (візерунки, малюнки), схожі на казкові квіти. Це іній. Він може бути не тільки на вікнах, а й на інших поверхнях: деревах, траві. Іній утворюється з маленьких кристалів (змерзлої, замерзлої) води. Коли повітря (охолоджується, вистигає, охолоняє), частина його вологи (конденсується, осідає) на склі. А коли температура опускається нижче нуля градусів, вода перетворюється на (кристалики, частинки, шматочки) льоду. Таких (кристаликів, частинок, шматочків) дуже багато, і вони (поєднуються, об'єднуються) один з одним.

Але першим (кристаликам, частинкам, шматочкам) потрібно на чомусь осісти. Це може бути будь-яка (нерівність, викривленість) поверхні скла: пилинка, подряпинка, слід від ганчірки, якою витирали вікно. Саме через те, що крижинки (групуються, поєднуються, об'єднуються) на (нерівностях, викривленостях), на склі (вимальовуються, з'являються, проступають) (візерунки, малюнки).

Хоча (малюнок, візерунок) кожної сніжинки (неповторний, незрівнянний), його основу завжди складають шість основних променів, з яких («виростають», утворюються, «промальовуються») маленькі поперечні рисочки.

(Основний текст узято з кн.: Маленькі розумники / уклад. К. А. Ковардіна. Харків : Видавничий дім «Пегас», 2017. С. 8-9.)

Завдання 4. Відредагуйте текст, виправивши наявні в ньому лексичні та стилістичні помилки.

Пустелі

Пустелі знаходяться в самих посушливих регіонах Землі. За рік у таких містах випадає не більше 200 мм опадів. Такі умови надають характерного вигляду рельєфу, ґрунтам, рослинному та тваринному світу, однак водночас пустелі – одна з найрізноманітніших природних зон на земній кулі. Пустелі можуть бути скрізь: у тропіках, скажімо, вони вельми спекотні, у помірному поясі, де спекотне і посушливе літо змінюється холодною зимою, є так названі холодні пустелі. Упродовж західних узбереж Африки та Південної Америки через близькість холодних течій заснувалися пустелі, постійно обкутані вологими туманами, хоча це практично й не провокує дощів.

У таких пустелях, де тривалі періоди суші змінюються вологими сезонами, домінуючим видом рослинності є сукуленти. Це рослини, що навчилися назбирувати воду в товстому кам'янистому стеблі або в листі. Пустелі такого типу можуть виглядати як «ліс» із кактусів і агав (наприклад, пустеля Калахарі в Африці). У спекотній африканській пустелі Сахарі, де не можуть вижити сукуленти, зустрічаються рослини, корені яких занурюються на багато метрів під землю, щоб дістатися підземних вод, на які Сахара досить багата...

Верблюди добре прилаштовані до життя в пустелі. Запаси води у вигляді жиру вони носять на спині в горбах. Вони мають особливу чутливість, що допомагає їм прекрасно орієнтуватися в пустелі й відшукувати воду на відстані багатьох кілометрів. На шляху верблюд не п'є й практично нічого не їсть, тому для людини він здавна був найкращим «кораблем пустелі». Дрібні пустельні тварини, такі, як тушканчики, активні вночі. Вони можуть пережити спеку, впадаючи в сплячку, ховаючись у тунелях глибоко під землею (З інтернет-джерела).

РОБОТА РЕДАКТОРА НАД ГРАМАТИЧНИМИ ПОМИЛКАМИ

Питання

1. Нормативне вживання повнозначних та службових частин мови.
2. Особливості вживання дієприкметників та дієприслівників.
3. Складні випадки керування.
4. Найпоширеніші типи граматико-синтаксичних помилок, способи їх виправлення.

ОСНОВНІ ТЕОРЕТИЧНІ ВІДОМОСТІ

Поряд із досить помітними лексичними помилками не менш виразними є похибки граматичного характеру, які, на жаль, також можна побачити на сторінках сучасних навчальних видань. Одним із проблемних питань у цьому аспекті є **визначення граматичного роду деяких іменників**. Рід окремих іменників слід запам'ятати:

Чоловічий рід	Жіночий рід	Чол. і жін. рід
<i>біль</i>	<i>ваніль</i>	<i>дрож сильний і сильна</i>
<i>кір</i>	<i>верф</i>	<i>купіль теплий і тепла</i>
<i>накип</i>	<i>гастроль</i>	<i>фальш легкий і легка</i>
<i>нежить</i>	<i>Керч</i>	<i>харч свіжий і свіжа</i>
<i>Сибір</i>	<i>путь</i>	<i>жираф і жирафа</i>
<i>ступінь</i>	<i>ретуш</i>	<i>зал і зала</i>
<i>тюль</i>	<i>скрижаль</i>	<i>кахель і кахля</i>
<i>туш (музичний твір)</i>	<i>туш (фарба)</i>	<i>мотузок і мотузка</i>
<i>шампунь</i>	<i>філігрань</i>	<i>пелюсток і пелюстка</i>

Безліч помилок як у писемному, так і в усному мовленні трапляється через недотримання норм керування, коли залежне слово вживають у неправильній граматичній формі. Відхилення від граматичних норм української літературної мови знижують рівень культури мовлення редактора не менше, ніж лексичні огріхи. У зв'язку з цим вважаємо доречним навести приклади тих дієслів, які мовці часто поєднують із залежними словами, вжитими в неправильній граматичній формі.

Правильне поєднання слів (керування):

Вибачати / вибачити (кому) учневі; відповідно (до чого) до плану; вчитися (чого) мови; вивчати (що) мову; глузувати / насміхатися (з кого / чого) з приятеля; запобігати / запобігти (чому) хворобі; захворіти (на що) на грип; зрадити (кого, що) друга, принципи; знатися (на чому) на мовах; опанувати (що) мову; повідомити / повідомляти (кого, рідше кому) вчителя; пробачати / пробачити (кому) друзі; розумітися (на чому) на точних науках; спричиняти / спричинити (що) непорозуміння; торкатися / торкнутися (кого / чого) питання.

Також граматичні помилки бувають спричинені **недоречним уживанням дієприкметників**. Редактор має пам'ятати, що лексико-граматичною особливістю сучасної української мови є майже повна відсутність у ній активних та пасивних дієприкметників теперішнього часу; замість них варто вживати відповідні прикметники чи іменники, в окремих випадках – підрядні конструкції (наприклад, замість дієприкметника *люблячий* краще вжити підрядне речення *...той, що любить...*).

Грамаітична помилка	Норма
<i>рішаючий</i>	<i>вирішальний</i>
<i>слідуючий</i>	<i>наступний</i>
<i>виступаючий</i>	<i>промовець, доповідач</i>
<i>пануючий</i>	<i>панівний</i>
<i>оточуючий</i>	<i>навколишній, довколишній</i>
<i>координуючий</i>	<i>координаційний</i>
<i>згорівший</i>	<i>згорілий</i>
<i>віруючі</i>	<i>віряни</i>
<i>комплектуючі (деталі)</i>	<i>(деталі) для комплектування</i>
<i>існуючий</i>	<i>нинішній, теперішній, наявний</i>

Крім цього, редактор має пам'ятати про **особливості вживання дієприслівників і дієприслівникових зворотів**. Дієприслівник можна вживати лише тоді, коли в реченні до одного діяча стосуються щонайменше дві дії; у такому разі дієприслівником позначають менш важливу, другорядну дію. Напр., недоречним буде зворот у реченнях: *Проходячи повз дзвіницю, годинник пробив шосту; Закінчивши школу, у мене з'явилася мрія про подальше навчання*. Ці речення слід перебудувати таким чином: *Коли ми проходили повз дзвіницю, годинник пробив шосту; Після закінчення школи у мене з'явилася мрія про подальше навчання*.

Складні випадки вживання прийменників

Неправильно	Правильно
<i>відповідно плану</i>	<i>відповідно до плану</i>
<i>засоби по догляду за...</i>	<i>засоби для догляду за...</i>
<i>згідно розпорядження</i>	<i>згідно з розпорядженням</i>
<i>сто кілометрів на годину</i>	<i>сто кілометрів за годину</i>
<i>розкласти по своїх місцях</i>	<i>розкласти на свої місця</i>
<i>засіб від комах</i>	<i>засіб проти комах</i>
<i>зруйновано завдяки пожежі</i>	<i>зруйновано через пожежу</i>
<i>на наступний місяць</i>	<i>наступного місяця</i>

ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА

Завдання 1. Із двох запропонованих варіантів слововживання оберіть нормативний.

Який варіант правильний?	
навчати мові	навчати мови
зрадити другові	зрадити друга
звертатися за допомогою	звертатися по допомогу
взятися за роботу	взятися до роботи
докласти зусилля	докласти зусиль
експедиція по вивченню	експедиція для вивчення
працювати по плану	працювати за планом
зупинитися у кількох кроках	зупинитися за кілька кроків
перемогти через наполегливість	перемогти завдяки наполегливості
відпочивати по вихідних	відпочивати у вихідні
спускатися по сходах	спускатися сходами
перекладати на англійську	перекладати англійською
гуляти по вулицях	гуляти вулицями

Завдання 2. Відредагуйте речення.

1. Гейзери – джерела, періодично викидаючі фонтани гарячої води й пари, один із проявів вулканізму. 2. Біле какаду вважається надзвичайно гарним птахом. 3. Аби попередити хворобу, необхідно зміцнювати імунітет шляхом загартовування. 4. Геофізика – наука, що вивчає фізичні властивості й фізичні поля Землі та її оболонки, а також протікаючі в ній фізичні процеси. 5. Значне за розмірами Борнео – це єдиний морський острів, розділений між трьома державами: Індонезією, Малайзією і Брунеєм. 6. Кабото Джіованні – італійський мореплавець, відкривший Північноамериканський материк. 7. За даними вчених, щорічно в світі внаслідок діяльності людини в атмосферу попадає близько 190 млн. т оксидів сірки та 65 млн. т оксидів азоту, завдаючи величезної шкоди оточуючому середовищу. 8. Сукупність водних організмів (зазвичай дуже дрібних), позбавлених органів пересування, які пасивно переносяться течіями в товщі води, отримали назву «планктон». 9. Навіть важко повірити в те, що колись маленьке поні використовували як тяглову тварину в шахтах та копальнях. 10. Величне Кіліманджаро підноситься над плоскогір'ям Масаї, яке розташоване на висоті 900 метрів над рівнем моря. 11. Завдяки цунамі майже всі будівлі на узбережжі були повністю зруйновані. 12. Земна вісь – уявна пряма лінія, навколо якої відбувається добове обертання Землі, а також проходить

через центр Землі та з'єднає дві протилежні точки на земній поверхні – географічні полюси.

Завдання 3. Відредагуйте тексти, виправивши наявні в ньому граматичні та інші помилки.

Що таке фотосинтез

Частіше всього ми бачимо саме зелені рослини. Такого кольору їм надає особлива зелена речовина – хлорофіл. Він міститься в стеблах, листях і квітах. Хлорофіл дуже важливий для рослин, оскільки бере участь у важливому процесі, що з ними відбувається, – у фотосинтезі.

Будь-якій людині для життя потрібне повітря, вода і їжа. Схожі потреби мають рослини. Для нормального зростання їм потрібний вуглекислий газ, що міститься в повітрі, а також мінерали та вода, що рослини беруть із ґрунту. Але цього недостатньо. Додатковий «раціон» рослини отримують самі – завдяки фотосинтезу.

Відбувається це так: при допомозі хлорофілу рослина «вловлює» сонячне світло, а потім використовує отриману енергію для перетворення води з мінералами та вуглекислого газу в необхідні поживні речовини та кисень.

Люди та тварини вдихають у легені кисень, а видихають вуглекислий газ. Рослини ж – навпаки: вони поглинають вуглекислий газ, а в повітря повертають кисень, що є дуже корисним для оточуючого середовища. Ось чому ліси називають зеленими легенями планети. Без них життя людей і тварин було б неможливим.

Сонячні батареї

Енергія сонячної радіації може бути перетворена в постійний електричний струм при допомозі сонячних батарей – пристроїв, що складаються з тонких плівок кремнію або інших напівпровідникових матеріалів. Перевага фотоелектричних перетворювачів (ФЕП) зумовлена відсутністю рухомих частин, їх високою надійністю і стабільністю. При цьому термін їх служби практично необмежений. Вони мають малу масу, відрізняються простотою в обслуговуванні, ефективністю використання як прямої, так і розсіяної сонячної радіації.

Модульний тип конструкцій дає змогу створювати установки практично будь-якої потужності і робить їх дуже перспективними.

В процесі вдосконалення сонячні батареї знаходять своє застосування в житлових будинках для автономного енергопостачання, тобто опалення та нагрівання води, а також для вироблення електроенергії для освітлення і живлення побутових електричних приладів.

(З інтернет-джерел)

Практичні заняття № 29-32
РЕДАКТОРСЬКА РОБОТА
НАД ПУНКТУАЦІЙНИМ ОФОРМЛЕННЯМ
ТЕКСТІВ НАВЧАЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Питання

1. Принципи української пунктуації.
2. Система розділових знаків.
3. Розділові знаки у простому реченні.
4. Розділові знаки у складному реченні.

ОСНОВНІ ТЕОРЕТИЧНІ ВІДОМОСТІ

Пунктуація – це система правил уживання розділових знаків, а також розділ мовознавства про використання розділових знаків.

Розділові знаки – це частина графічної системи мови, а саме умовно прийняті значки (кома, двокрапка, тире та ін.), уживані на письмі для членування тексту за змістом та інтонацією. Вони є показниками синтаксичного членування писемного мовлення.

Розділові знаки, обумовлені структурою речення, є обов'язковими. Це, наприклад, знаки між однорідними членами речення, між частинами складних речень, при вставних компонентах, звертаннях тощо. Такі розділові знаки є структурно обумовленими, сам принцип їх розстановки називають структурним. Саме **структурний принцип** надає сучасній українській пунктуації стабільності, загальноприйнятості й обов'язковості.

Структурний принцип тісно пов'язаний зі **смісловим**, оскільки структурні синтаксичні одиниці є водночас логічно значущими. Однак трапляються випадки, коли логічне членування підпорядковує структурне (синтаксичне).

Українська пунктуація ґрунтується також і на **інтонаційному** принципі, оскільки інколи саме інтонація (переліку, обумовленості тощо) диктує вибір того чи того розділового знака.

Усі три **принципи української пунктуації** – **структурний, смисловий та інтонаційний** – діють одночасно, якийсь один із них можна виділити лише умовно.

Розділові знаки сучасної української літературної мови становлять усталену систему. До цієї системи належать **одиничні розділові знаки** (крапка, двокрапка, кома, крапка з комою, тире, знак питання, знак оклику) і **парні** (дві коми, дужки, двоє тире, лапки).

За функцією розділові знаки поділяють на **роздільні** та **видільні**. Усі одиничні знаки є роздільними. Видільну функцію виконують парні розділові знаки, виділяючи певний відрізок тексту.

ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА

Завдання 1. *Розставте розділові знаки відповідно до пунктуаційних мовних норм, вибір розділових знаків усно прокоментуйте (тексти дібрано з навчальних та науково-популярних інтернет-джерел).*

Земний магнетизм

Земний магнетизм це магнітні властивості земної кулі. Магнітна стрілка компаса одним кінцем завжди повернена на північ а іншим на південь. Лінія проведена в напрямі магнітної стрілки називається магнітним меридіаном даного місця що не збігається з напрямом географічного меридіана. Кут між магнітним і географічним меридіанами називається магнітним схиленням. Схилення називається західним якщо стрілка відхиляється на захід від географічного меридіана і східним якщо відхиляється на схід. Точки на земній поверхні в яких сходяться магнітні меридіани називаються магнітними полюсами положення яких змінюється з року в рік. Величина магнітного схилення має велике значення при орієнтуванні у мореплаванні авіації тощо.

Кругообіг речовин і енергії

Кругообіг речовин і енергії найважливіша властивість географічної оболонки яка є основним механізмом усіх природних процесів що відбуваються в ній. Іншими словами це багаторазова участь речовин і енергії в процесах які протікають в географічній оболонці планети. Усі компоненти географічної оболонки зв'язані в єдине ціле за допомогою кругообігу речовин і енергії завдяки якому здійснюється обмін речовин між усіма оболонками. Існують різні кругообіги великий і малий кругообіг води повітряний біологічний хімічних елементів тощо. Кожний наступний кругообіг відрізняється від попередніх він не утворює замкнутого кола. Рослини наприклад беруть із ґрунту поживні речовини а відмираючи повертають їх назад у ґрунт. Але віддають їх значно більше оскільки органічна маса рослин створюється переважно за рахунок вуглекислого газу атмосфери а не лише за рахунок речовин що надійшли з ґрунту через кореневу систему. Завдяки цьому відбувається розвиток усіх компонентів природи та географічної оболонки в цілому.

Астрономія Межиріччя і Стародавнього Єгипту

У долині азіатських рік тигру і Євфрату греки називали її Месопотамією Межиріччям виникли перші у світі держави. Центром однієї з них 4 тис. років

тому стало стародавнє місто Вавилон яке прославили не тільки царі й воїни але й звідарі. У Вавилоні будували **зикурати** своєрідні храми для спостереження зоряного неба. Спостерігали за світилами служителі богів жерці саме вони складали календарі рахували дні й місяці року. Паперу тоді ще не було і всі свої спостереження жерці записували знаками-клинцями на глиняних табличках. Зикурати були триповерховими п'ятиповерховими й семиповерховими.

Найвищі семиповерхові храми присвячували Сонцю Місяцю й п'ятьом планетам які вавилоняни розрізняли на небі Меркурієві Венері Марсові Юпітерові й Сатурну тільки у Вавилоні ці планети мали інші імена. Уважається що вавилоняни першими почали вирізняти в нічному небі сузір'я фігурні поєднання зірок і дали їм казкові назви.

Стародавня держава Єгипет виникла в Африці на берегах великої ріки Ніл. Життя єгиптян залежало від щорічних розливів Нілу і передбачити коли розлілється річка вони навчилися по зірках. Поява на ранковому небі зірки Сіріус давньоєгипетською "Сотіс" говорила про те що невдовзі Ніл вийде з берегів. Жерці пильно стежили й за іншими зірками а також за Місяцем.

Денне світило Сонце яке дарує людям світло й тепло єгиптяни вшановували як головного бога. Синами бога сонця Ра оголошувалися єгипетські царі фараони. Ніч єгиптяни уявляли у вигляді богині Нут величезної жінки шкіра якої всипана зірками.

Чи є життя у Всесвіті?

Завершимо ми розповідь про зоряні системи обговоренням проблеми яка здавна хвилює землян чи ми одні у Всесвіті чи існують десь інші форми життя чи зможемо ми їх виявити? Пошук життя у Всесвіті трохи відрізняється від пошуку планет біля інших зірок не можна виключати того що найпростіші форми життя наприклад мікроби й бактерії можуть існувати й поза планетами.

Імовірність виявити які-небудь форми життя у розташованому довкола нас космічному просторі мізерно мала а нам же хочеться знайти не просто живі а розумні істоти ми намагаємося виявити сліди позаземних цивілізацій "підслухавши" як їхні представники обмінюються між собою радіосигналами.

Ми й самі посилаємо у космос радіосигнали які містять інформацію про нашу цивілізацію а космічні зонди запуснені за межі Сонячної системи несуть на борту послання тим хто можливо коли-небудь їх зустрине.

Народження Всесвіту

Величезний світ галактик здається нам нескінченним а час існування зірок у порівнянні з термінами людського життя наводить на думку про вічність Всесвіту. Чи так це насправді? Чим вічний світ чи був у нього початок і чи буде

кінець? Цими питаннями люди задавалися з давніх-давен. У Біблії говориться що світ був створений Богом за шість днів наука донедавна твердила що Всесвіт вічний і нескінченний.

Зі шкільної програми вам відомо що атоми й молекули перебувають у вічному русі але відомо також і те що необхідна якась початкова сила здатна надати їм руху. Так що ж “підштовхнуло” мікроскопічні частки величезного світу? Відповіді не тільки на це питання але й на питання про походження Всесвіту допомагає **теорія Великого вибуху** що виникла у ХХ ст. згідно з якою вся матерія нашого світу в момент його появи одержала свою енергію в результаті вибуху від якого неначе спалахнула діяльність Всесвіту.

Саме в результаті цього величезного вибуху виникли й одержали енергію частки які й донині продовжують свій рух що приводить у дію весь гігантський Всесвіт і його окремі “зоряні острови й материки”. Великий вибух з якого починається історія Всесвіту тривав мізерно короткий час частки секунди проте за цю мить Всесвіт дивовижно розширився і продовжував розширюватися досягнувши до теперішнього часу гігантських воістину безкрайніх розмірів.

Що таке всесвітнє тяжіння?

Сьогодні навіть малята знають що Місяць обертається навколо Землі Земля кружляє навколо Сонця а Сонце й інші зірки розташовані в галактиці Чумацький шлях. А кілька століть тому про ці речі зрозумілі для нас багато хто з людей навіть не здогадувався проте всі знали що камінь кинутий нагору упаде на землю. Яка ж сила тягне камінь до землі й не дає “розбігтися” зіркам і планетам? Відповідь на це питання дав англійський фізик Ісаак Ньютон. Існує легенда про те що Ньютон зробив своє найбільше відкриття коли йому на голову впало яблуко. Якось гуляючи по саду Ньютон помітив як упало яблуко і саме тоді вчений намагався зрозуміти які сили можуть утримувати Місяць на навколосемній орбіті не даючи йому полетіти в космос. Падіння яблука навело Ньютона на думку що можливо на яблуко й на Місяць діє та сама сила тяжіння або гравітація від латинського слова “гравітас” “вага”. Учений зрозумів тіла притягуються одне до одного саме взаємне притягування утримує їх разом не дає розлетітись. Таким чином Ньютон вивів формулу яка описує притягання тіл. Тепер зрозуміло чому наш супутник не летить у космос його тримає сила земного тяжіння.

Завдання 2. *Виправте пунктуаційні помилки в наведених текстових уривках; вибір розділових знаків обґрунтуйте.*

Світ крейдяного періоду

Крейдяний період, третій і останній період мезозойської ери. Він розпочався 145 мільйонів років тому, й тривав близько 80 мільйонів років. Разом із цим періодом закінчилася й ера динозаврів на Землі.

Материки під час крейдяного періоду починали розходитися в різні боки. Земля змінювала свій вигляд і клімат на всій планеті теж швидко змінювався. Він уже нагадував клімат наших днів – хоча й було значно тепліше. Тому тропічні ліси не тіснилися поблизу екватора; а займали величезні простори.

У лісах крейдяного періоду вже рідко зустрічалися такі давні рослини як: деревоподібні папороті й саговники. Проте їм на зміну прийшли, добре знайомі нам, широколисті дерева – дуби, буки, клени. А під ними зазеленіли густі трави, й різноманітні чагарники. Повсюди росли, знайомі нам, сосни і ялини.

Однією з найголовніших подій, яка відбулася в крейдяному періоді стало розповсюдження різноманітних квіткових рослин. Деякі з них, запилювалися вітром: тому квітки в них були непоказними. Інші знайшли більш вдалий спосіб – їхній пилок із квітки на квітку переносили комахи. Щоб привабити запилювачів з'явилися квітки з яскравими пелюстками, сильним запахом, і солодким нектаром.

Одночасно з квітковими рослинами на Землі з'явилося безліч нових комах – метеликів, джмелів, бджіл. У лісах було чим поживитися й досі нечисленним звіркам: у гіллі дерев щебетали птахи. Але в небі, як і раніше панували крилаті рептилії, у морях: морські, а на суші на зміну вимерлим динозаврам, приходили нові. З'явилися величезні, хижі тиранозаври, а земля тремтіла під ногами трав'яних гігантів, сейсозаврів. У крейдяному періоді динозаври продовжували жити – але їхня епоха добігала кінця.

Великі чудеса давнини

«Сім чудес світу», – так у стародавності називали незвичайні творіння людського генія що вражали уяву сучасників красою, величчю, розмірами, і технічною досконалістю. До наших днів дійшло лише одне з таких чудес: єгипетські піраміди. Інші безповоротно втрачені – зруйновані часом, природними катаклізмами, і варварами. Але опис сучасників і зусилля поколінь учених, дозволяють досить точно відновити зовнішній вигляд і розміри «втрачених чудес» – садів прекрасної вавилонської цариці Семіраміди; храму богині Артеміди в малоазійському місті Ефесі; гігантських статуй богів Зевса в грецькій Олімпії й Аполлона на острові Родос; усипальниці царя мав зола в Галікарнасі; а також знаменитого Фороського маяка поблизу єгипетського міста Олександрії.

Нам мало відомо про людей які створили «сім чудес світу», історія не пам'ятає імен багатьох із них, але їхні чудові творіння, овіяні легендами, як і

раніше дивують світ. Багато інженерних рішень і технологій винайдених чи використаних великими майстрами стародавності так і залишаються нерозгаданими і до сьогодні.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ ЗА БЛОКОМ 4

1. Охарактеризуйте зміни в Українському правописі (2019 р.).
2. Тавтологія і плеоназм, шляхи їх усунення.
3. Найпоширеніші граматичні помилки в текстах навчальної літератури.
4. Найбільш типові лексичні помилки в навчальній літературі.
5. Принципи української пунктуації.
6. Розділові знаки в простому ускладненому реченні.
7. Розділові знаки в складному реченні.
8. Розділові знаки при різних способах передачі прямої мови.

ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ (одне завдання на вибір студента)

1. Підготувати мультимедійну презентацію за однією з поданих тем (до 10-ти слайдів):

- Український правопис – 2019: основні зміни.
- Правопис власних назв.
- Правопис прислівників.
- Правопис ненаголошених голосних.
- Правопис іншомовних слів.
- Лексичні помилки, що часто трапляються в мовленні.
- Найбільш типові граматичні помилки.

2. Укласти словничок найбільш поширених суржикових лексичних елементів (або найбільш поширених прикладів граматичних помилок) та їх нормативних відповідників.

3. Підготувати реферативну доповідь на одну із запропонованих тем:

- Орфографічна грамотність редактора і його професійні якості.
- Нова редакція Українського правопису (2019 р.).
- Принципи української пунктуації. Типи розділових знаків.
- Найтипівіші порушення пунктуаційних норм.

ЛІТЕРАТУРА ДО КУРСУ

Основна література:

1. Береза Т. Скажи мені українською. Львів : Априорі, 2019. 455 с.
2. Видавнича діяльність в умовах розвитку новітніх технологій: вивчення запиту фахівців : монографія / за заг. ред. В. Г. Горбенко. Київ : Інститут журналістики Київського університету імені Бориса Грінченка, 2019. 272 с.
3. Голосовська Г. Г. Українська мова для всіх : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2013. 216 с.
4. Завгородня Л. В. Основи літературного редагування та коректури : навч. посіб. Черкаси : Брама – Україна, 2010. 164 с.
5. Капелюшний А. О. Стилістика і редагування. Львів : ПАІС, 2002. 576 с.
6. Партико З. В. Загальне редагування: нормативні основи : навч. посіб. Львів : Афіша, 2001. 416 с.
7. Пономарів О. Українське слово для всіх і для кожного. Київ : Либідь, 2013. 359 с.
8. Тимошик М. С. Книга для автора, редактора, видавця : практич. посіб. – 2-е вид., стереотипне. Київ : Наша культура і наука, 2006. 506 с.
9. Тимошик М. Методика редагування: змістовий, структурний, цілісний та вибірково-аспекти. Київ : КНУКІМ, 2013. 39 с.
10. Тимошик М. Редакторський аналіз: завдання, зміст, логічні засади. Київ : КНУКІМ, 2012. 32 с.
11. Тимошик М. Художнє редагування і техніка правки: теоретичні та практичні аспекти. Київ : Наша культура і наука, 2013. 37 с.
12. Харитоненко О. Редагування навчальних видань : навчально-методичний комплекс. Київ, 2009. 100 с.
13. Шевченко В. Е. Художньо-технічне редагування: тексти лекцій. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. 254 с.
14. Ющук І. П. Практичний довідник з українського правопису. 2-е вид., доопр. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2020. 128 с.

Додаткова література:

1. Береза Т. Мовою бестселерів : сучасний словник живої мови. Львів : Априорі, 2017. 798 с.
2. Ганжуров Ю. Основні етапи композиційного редагування. *Вісник Книжкової палати*. 2010. № 2. С. 8.
3. Годунок З. Літературне редагування (практикум) : навч.-метод. посіб. Острого : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2017. 104 с.

4. Добровольська О. О., Хойнацька М. С. Підготовка оригіналів до видання. На допомогу авторові, рецензентові, редакторові, коректорові. Київ : Вища школа, 1991. 275 с.
5. Жадько В. О. Журналістика та основи редакторської майстерності : навч. посіб. Київ : Знання, 2013. 271 с.
6. Карванський С. До зір крізь терня, або Хочу бути редактором. Київ : БаК, 2018. 118 с.
7. Карпенко В. Основи редакторської майстерності. Теорія, методика, практика : підручник. Київ : Університет «Україна», 2017. 431 с.
8. Майданченко П. Концепція навчальних видань. *Друкарство*. 2005. № 5. С. 52-56.
9. Селігей П. О. Світло і тіні наукового стилю. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2016. 627 с.
10. Сізова К., Алексеєнко Н., Бутко Л. Практикум з редагування : навч. посіб. Київ : Наша культура і наука, 2017. 112 с.
11. Поліграфічні, мультимедійні та Web-технології : матеріали 3-ї Міжнародної науково-технічної конференції (Львів, 17-19 жовтня 2018 р.). Львів : Українська академія друкарства, 2018. 380 с.

Електронні ресурси:

1. Алексеєв О. М., Алексеєва Г. В. Оцінювання якості електронних навчальних видань. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання*. 2011. № 43. С. 70-73. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Trkov_2011_43_21
2. Бугайчук К. Л. Електронний підручник : поняття, структура, вимоги. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2011. № 2(22). URL : <http://www.journal.iitta.gov.ua>
3. Гузенко С. Літературне редагування : навч. посіб. Миколаїв, 2012. 140 с. URL : http://library.mdu.edu.ua/Documents/Praci%20vukladachiv/fakultet%20filologii%20ta%20jurnalistuku/Guzenko_L_red.pdf
4. Ленська Н. Оформлення списку літератури: правила, стандарти, вимоги, приклади. *Блог диджитал-редакторки*. 19 січня 2023. URL : <https://digital-redaktor.com.ua/pysmennuctvo/oformlennya-spisku-literaturi.html>
5. Сосєдко К. Редакторська правка наукових текстів: специфіка роботи. *Наука та метрика*. 13 липня 2021. URL : <https://nim.media/articles/redatorska-pravka-naukovikh-tekstiv-spetsifika-roboti>
7. Як українська Вікіпедія працює під час війни. *ChasNews*. 29 липня 2022. URL : <https://chas.news/current/yak-zhive-ukrainska-vikipediya-pid-chas-viini-rozpovidae-anton-protsyuk-administrator-internet-entsiklopedii>